

ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ КАТОЛИЦЬКИХ ЖІНОК
ПРИ ПАРОХІЇ СВ. МИХАЙЛА В МОНТРЕАЛІ

Д а в н и ц ь

МАРІЯ КУЗЬМОВИЧ-ГОЛОВІНСЬКА

ПОРТРЕТ

АВТОБІОГРАФІЯ

М
Ж
в
д
я
с
ь
р
е
ж
в
и
в
р
а
ї
л
с
ь
к
а

О
Ж
д
о
б
р
а
к
л
и
м
я
к
а

1948

Марія Кузьмович-Головінська
ПОРТРЕТ

MARIA KUZMOVYCH-HOLOVINSKA

PORTRAIT

AUTOBIOGRAPHY

1978

TORONTO — GOOD-BOOK PUBLISHING CO. No. 210

МАРІЯ КУЗЬМОВИЧ-ГОЛОВІНСЬКА

ПОРТРЕТ

АВТОБІОГРАФІЯ

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО "ДОБРА КНИЖКА"

210 випуск

—

Торонто

—

Р. Б. 1978

МАРІЯ КУЗЬМОВИЧ-ГОЛОВІНСЬКА

матуральна знімка — 1922 р.

З ДРУАРНІ ОО. ВАСИЛІЯН

Торонто, Онтаріо — вул. Лісгар, ч. 286

ПОКЛІН МИНУЛОМУ

У наш вік швидкого технологічного прогресу і з не меншим темпом занепаду суспільної та особистої моралі, автобіографічна розповідь такого ряду як "Портрет" Марії Кузьмович-Головінської на перший погляд звучить нібито дисонансом. Адже розповідь ця зображує добу, в якій перекочувались то змінні воєнні фронти, то закріплювалась ворожа окупаційна влада на Рідних Землях, але все ж таки ще під радикальний сумнів не підпадала ні тривалість моральних поглядів, ні не захитувалось стрімголовно поняття добра і зла. Побут і обрядовість базувались на непохитній традиції, молитва і часте виконання релігійних практик додавали сили до зношування життєвих труднощів, а сонце, гори, річка — ставали співтворцями душевних настроїв та мрій про майбутнє.

Люба — дівча священничого роду — проходить гімназію у Сестер Василянок у Львові. Через часте занепадання на здоров'ї, час від часу перериває науку, щоб потім приватними лекціями та здавками наздогнати товаришок і не втратити шкільного року. На тому тлі в неї багато переживань та турбот. Справжніми прізвищами називає учителів, характеризуючи їх непідфарбованими штрихами, і церковних достойників, з якими їй приходилось зустрічатися чи їх подивляти, не виминає і Усусусів, які побували в домі її батьків. А батьки також священничого роду, є не тільки провідниками села, але й надхненниками культури і духовости. Не дивно, що в такій атмосфері і в Люби уже змалку зароджується бажання стати письменницею, прямувати до чогось вищого, небуденного. З того приводу вона багато читає, зазнайомлюється із класиками світової літератури та висловлює деякі критичні зауваги про них. Як випадає панянкам з добрим вихованням вчиться теж гри на фортепіяні. Ясна річ, що не обходиться без прокиду Любиного серця. Окремі залицяльники їй менше або більше подобуються, але в неї завжди нерішеність хто стане її вибраним. Найбільше відповідає їй стати попадею. І вона дійсно рішається вийти заміж за теолога Василя, який саме кінчає студії. Весілля завершує Любин поклін минулому.

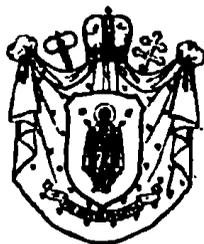
Ляйтмотивом "Портрету" є глибоке Любине почитання Зарваницької Богоматері, Пречистої Діви Марії. Її опіці

Люба завдячує всі перемоги над щоденними життєвими перепетіями від дитинства до зрілого віку. Ця Любина побожність ізворушує читача і підказує переконання, що не всі ще люди піддалися сучасній моді, яка, якщо не заперечує Бога, то стає часто індеферентною супроти Церкви та її закликів етики і моралі.

Книжка читається легко і знайде широке коло читачів, зокрема серед тих, що самі такі часи пережили, а молоді — їх нащадкам — дасть уявлення як далеко її дні від світосприймання батьків відійшли. І напевно ту молодь стрепитиме: "Геть з насильником над душею! Геть з матеріалізмом як обітницею 'раю на землі'!"

В. Скорупський

Слава Ісусу Христу !

Ватикан, дня 6 липня 1977

ч. 3359/77

До Хвальної Управи
Українського Видавництва "Добра Книжка"
в Торонто, КАНАДА.

Х в а л ь н а У п р а в о і

Дякую за прислані спомини "Чужиню" — Марії Кузьмович-Головінської. Вони цікаво написані. Хоч вони є радше особистими переживаннями, то однак великим позитивом у них, для духовного читача, є щира і глибока набожність Авторки до Богоматері. Побожний читач під тим оглядом матиме нагоду у творі скріпити свою набожність до великої нашої Заступниці. За те Авторці належить признання і подяка.

З Патріяршим Благословенням

A handwritten signature in black ink, appearing to be "F. S. S. S.", written in a cursive style.

Патріярх і Кардинал

1.

На приходстві щільно заслонені вікна. Розповіді поже-
вавлені, бо родини з Поділля щораз більше й більше.

Це 1914-ий рік. Війна.

Приїжджі вірять, що російські війська до Бескиду не дій-
дуть і тому скрилися у цьому селі.

На подвір'ї щораз свіжий туркіт воза.

Раптом у сіни, побіч кухні, входять поспішно брат пані
Теклі — о. Юліян з дружиною. З їдальні долітає гамір і
вони прямують туди. Тут їх доні, які раніше приїхали, і ба-
гато священників з родинами. Знайомі і чужі.

На грудях дружини о. Юліяна — Марії на стяжечці ма-
ла ікона Богоматері. Барви на іконі темні.

Пані Марія підносить ікону вгору і, вітаючись зі своїми
дітьми, у розхвилюванні з плачем, заохочує:

— Цілуйте! Діти цілуйте! Це Вона — Зарваницька Бо-
гоматір врятувала нас... Ох, Боже...

І подає Її кожному по черзі до поцілунку.

Люба незавважено втискається у кут кімнати. Пригля-
дається вуйкові Юліянові. Бачить його вперше, бо він дов-
ший час перебував в Америці. Ще уважніше приглядається
вуйнці Марії з іконою.

Хоч пані Текля — мама Люби — так дуже любила
Зарваницьку Богоматір, ікони Її чомусь у хаті не було.

І Люба роздумує:

... То це Зарваницька Матінка? Та, про яку мама так
часто і з такою любов'ю розказувала?! Від якої зазнала
так багато ласк у своєму житті, у сирітстві. Чому барви
такі темні? Чому обличчя в Неї, немовби поважно-сурове?

По обличчі вуйнки Марії течуть сльози. А поведінка
всіх вказує, що сталось щось надзвичайного.

Вуйки Люби вирвалися з прифронтової полоси.

Навіть вуянка Дорця і вуйко Атанасій, з Буковини, вийшли зі своєї кімнати, щоб поцілувати ікону.

Всі споглядають на ікону з великою побожністю.

На Любу ніхто не звертає уваги, а, може, й не запримічує, та й вуянка Марія ікони до неї не простягає.

А Люба так дуже, дуже хотіла б до неї підійти. Просити не зважається. Начеб щось здержувало її. І вона вмить освідомлює собі, як багато у дечому провинилася.

... Я ж мушу найдокладніше переглянути свою совість.

І починає хвилюватися. Очі раз-у-раз слідкують за іконою, а серце валить молотом.

Поява ікони Зарваницької Богоматері у хаті Люби робить глибоке враження.

На думку Люби це щось прегарного, таке смагле обличчя. А до того ще з нього пробивається щось такого маєстатичного. Начеб приневолювало падати ниць перед ним лицем до землі.

Люба розглядається. Ніхто цього не робить.

... Чому? Чому?..

На приходство сходяться навіть ті, що замешкують на селі. У гурті, у тих часах, відрадніше. Усі кімнати зайняті.

А в їдальні у два ряди сінники. По обох боках довгого стола. Його й не складають.

На залізничному двірці, за горою, великий рух. Поїзди за поїздами мчать на Поділля й із Поділля на Мадярщину. Багато поїздів з раненими. Вагони замаєні зеленню, переповнені хлопцями, що спішать на формацію Січових Стрільців, за Бескид.

Прекрасні айстри та інші квіти розрослись у городчику за хатою. Зокучерявились пахущі кущики й кущі у повній красі. День-у-день приходять зі станції залізничної пані та стинають їх на китиці для ранених вояків. Передають їх через вікна вагонів, за що одержують усмішку від оббандажованих вояків.

Фіякром зі Стрия приїздить Оріся з батьком та маленькою дитиною. Данко, чоловік Орісі, а брат Люби, у перемиській фортеці. А вони ледве добились поміж колонами війська. Створюється несамопитий рух. Нема кінця сенсаційним розповідям.

У церкві правиться багато Служб Божих і паламар Лука має багато праці. Совісно обслуговує всіх отців у церкві. День-у-день завішує ключі від церкви на означене місце у кімнаті пароха — о. Йоана — батька Люби і полагоджує усі його доручення.

Вістки щораз жахливіші. Мадяри, які є між австрійським військом, не розуміють української мови. Утотожнюють її з мовою російською і вважають усіх за шпionів. Вішають людей, між ними й священників. З прифронтової полоси людей вивозять до Гмінду, у бараки. Без перепусток ніхто не зважується далеко віддалятися. Це ж війна австрійсько-російська.

Дехто з родини — на приходстві — вибирається виїздити до Відня. Пропонують батькам Люби дозволити їй виїхати з ними.

— Хто-зна, що може бути, хай хоч Люба врятується. Кривди їй не зробимо.

Батько Люби о. Йоан лишається на місці.

— Хай буде, що хоче, не їду ніде.

Про дозвіл на виїзд Люби не дає рішальної відповіді, але й не відмовляє.

Фронт підсувається щораз ближче. Відгомоном котиться канонада. Війська майже не видно, лише стежі.

Родина пакується і Люба пакується, хоч серце невимовно щемить, але... чи зможе спротивитися волі батька-? Ще лише кілька годин до від'їзду.

Біжить на загороду. З тугою і жалем блукає поглядом по просторі кругом хати. Церковця... дебра... криничка... заліснені узбіччя...

— І я мала б усе це залишити?!

Жаль і біль на дні душі, і з цим враженням вертається стежинкою до воріт подвір'я.

Ближче хати нахиляється, бере грудку глинястої, бойківської землі... й у вузлик зав'язує, щоб ніхто не побачив.

— Хай буде, що хоче, без цієї грудки ніяк не поїду! Але... хіба ж не буде рятунку у цьому положенні для мене?

Душа наповнена безмірним довір'ям і любов'ю до Небесної Матері — приятельки внутрішніх переживань.

— Мати моя! Чи я дійсно буду змушена залишити ось

цей свій простір, рідних і хату рідну? Я так дуже бажаю остатись з батьками... Мені тут так добре...

Душа її потонула у розмові з Небесною Матір'ю. Просить, благає про заступництво, і поволі-поволі наближається стежинкою до воріт.

Їй хочеться йти якнайдовше. Її уста безперервно шепочуть молитву до Небесної Матері.

Але стежинка кінчається і треба входити до хати.

Убрані до від'їзду, поспішно прощаються, бо на станції останній вже поїзд.

Люба з острахом розглядається чи не будуть її наглити вбиратися, але до неї підходить кузинка Філя:

— Ти лишаєшся. Батьки не хочуть тебе пустити.

При прощанні родини багато сліз, багато слів, а Любі з радости мало серце не розірветься.

— Ох, Мати Небесна... Ти мені допомогла! Ти вислухала моєї просьби!

Домашні збираються відпроваджувати від'їжджих, а Люба щаслива, що залишається з батьками.

Мама, начебто нічого не сталося, попрямувала до праці, до кухні.

А Люба хоче хоч хвилинку бути з батьком. Заходить у кімнату. Там, за столом, уся у сльозах прегарна брунетка, молода жінка з короною кіс на голові. Це дружина священника з деканату її батька о. Йоана. Її чоловіка арештували, бо москофіл і вивезли до Талергофу. Вона осталася з дітьми без засобів до життя. Убрана гарно. Очі благально вдивляються в обличчя о. декана. Батько Люби обіцяє нею заопікуватися. Забуває всю кривду, заподіяну йому її чоловіком, який дописував перед війною до часописів проти нього як українця. Призначає одного зі священників, які ще залишилися на приходстві, до обслуги парохії. Більшу частину доходів прирікає їй та її дітям, а від себе теж обіцяє матеріальну допомогу.

Жінка відходить врадувана, спокійна.

Люба, якій завжди дозволено бути у товаристві батька, дивиться з любов'ю на нього, а тоді всувається у свій куток, коли батько похилений над письмовим столом, начебто не закримічує її.

І це таке притаманне їй дороге її серцю. Батькова поведінка завжди залишає чи дозволяє Любі бути собою.

А другого дня на граничній станції, на самому Бескиді, бажають вояки висповідатися. Зранку посилають післанця на приходство зі запискою.

Між присутніми священниками мовчанка. Батько Люби, як господар, не пропонує нікому з них їхати, але рішається сам. За вказівками післанця вибирається верхи конем.

Коли вечір наближається, на приходстві година за годиною спадає оловом. Всі переконані, що сталося щось лихого, коли до цієї пори нема о. Йоана, господаря хати.

Поміж хатами села тиша. Прикра тиша. Навіть по узбіччях принишкли смереки й не шумлять.

Люба відчуває пригніченість. Кріпить її одна-одинок певність, що мама молиться до Зарваницької Богоматері. Молиться тихо, незапримітно, хоч обов'язків господині дому багато у цей час.

Люба так дуже вірить у силу молитви своєї мами. Вірить, що Небесна Мати, якої іконка разом з утікачами скрилася у їх хаті, вислухає маминої просьби.

Люба у своїх думках-почуваннях увесь час побіч мами.

Вже й північ наближається. Кожної хвилини очікують російських військ.

У кімнаті батьків Люби блимає червона лямпадка біля старинної ікони Розп'яття, яку ще прадід - священник малював. Золотаво-червоні проблиски мигають по іконі, прояснюють постать Спасителя. Його голова у терновій короні — видається — клониться усе нижче. Схиляється ніби хоче краще сприйняти журу усієї хати.

Іконка Зарваницької Богоматері у кімнаті вуянки Марії. Там також моляться, певно моляться, бо не менше затривожені.

Опівночі на подвір'ї тупіт кінських копит. Всі перелякані бігають з кута в кут.

— Певно російські війська!

Пані Марія, вуянка, у найбільшому поденервуванні:

— Фану, білу фану, віконцем понад двері у сінях, виставити! — скрикує.

У поспіху хватає кусень полотна і на дрючок від мітли у віконце вистромлює.

Стук у двері.

Відважніший з-поміж присутніх зважується відчинити сінні двері.

У дверях о. Йоан, батько Люби.

І враз приходить відпруження та й сердечна радість сміхом котиться по хаті.

Батько Люби розказує:

— Зблудив. Мадярська стежа, на яку наткнувся, мене приарештувала та хотіла розстріляти, беручи за шпіона. Припадком надійшов один вояк, який пізнав мене і вмів по-нашому говорити. Вияснив їм про що йдеться і врятував мене. З ним поїхав я до станиці, висповідав вояків, як вони казали "на смерть". Дали мені вояка, який крутими доріжками вивів мене на властиву дорогу і я щасливо повернувся...

— Очевидна опіка Божа — завважив хтось із присутніх.

Люба думає: так у нашій хаті Розп'яття і іконка Зарваницької Богоматері, а батько виконав обов'язок священика та й щасливо вернувся.

У червоній лампадці гнотик щораз ближче дна і золотаво-червоні промені щораз блідіші на іконі Розп'яття, аж никнуть зовсім.

По полях пустка. Холодний, осінній вітер гуляє по узбіччях.

Зникли австрійські стежі. На станції появились російські війська. Цікавіші з приходства підходили на гору, щоб бодай глянути на станцію. Цікавість перемагала страх. Старші пані напоминали дівчат, щоб заслоняли обличчя.

— Не показуйтеся на очі козакам! Це ж дич!

А з гори, на конях з'їздили козаки.

У волохатих, чорних пелеринах, у високих шапках, зі шаблями при боці, з безліччю патронів на шкіряних поясах, з піками.

На приходстві прикре вичікування.

Батько Люби вийшов на подвір'я.

— Ти батюшка?

— Так.

І почали господарити по-своєму, у пасіці, на подвір'ї. Людей не зачіпали і всі з пільгою відідхнули.

Що було найстрашніше — перейшло.

За кілька годин приїхали офіцери і замешкали в одній кімнаті на приходстві.

Фронт посувався даліше й начеб унормувалося життя.

Знайомі та дехто з родини лагодили вози та збирались на поворот до своїх сіл.

Від'їхали вуйки — о. Юліян і вуянка Марія з родиною, а з ними й іконка Зарваницької Богоматері.

... І не довелося мені поцілувати Її — думала Люба.

Що ж, може, я замала до таких важних речей?!

Я немовби й не була в хаті. Ніхто особливої уваги на мене не звертає... Не цікавиться моїми бажаннями.

На приходстві ще якийсь час перебували о. Атанасій - вуйко і вуянка Дорця, але й вони згодом від'їхали.

Фортеця у Перемишлі піддалася і Данко дістався у російський полон.

Брати Люби — Клим та Мирко вдома. Євген на сербському фронті, Славко у Німеччині.

Пані Дора, дочка попереднього пароха, яка була щоденним гостем на приходстві, тепер держиться своєї хати. Сторожить віллю польських аристократів зі Львова. Її ніхто й не займає. У неї навіть не квартирують війська. Прибила на входових дверях напис: "тут мешкає дружина православною батюшки" і певна, що це їй допомгло. Дарма, що чоловік її покинув. Він, виїхавши до Америки, теж змінив і віру. Їздила за ним, але, коли наочно переконалася про його життя, — залишила все й вернулася та й мешкає тут самотньо. Вона вмє дещо цікавого розказувати про заморські краї, про море і Люба радо приятелює з нею. Часто відвідує її у бідній кімнатці з величезним перським диваном на дві стіни, з прегарною старинною іконою Богоматері на ньому та й з речами, на яких латка на латці. А пані Дора завжди латає, коли лише прийти до неї.

Тоді начеб засоромлено оправдується:

— Усе так розлітається... ох, як гарно, що ти прийшла до мене...

Люба сідає тоді на одному зо стільців і готова слухати.

Кімнатка дуже закопчена вуглем, яким пані Дора палить у залізній пічці, щоб зварити собі щобудь чи ogrіти у зимні дні кімнатку.

Низька ростом, у середніх роках, сильна brunетка.

Покинута чоловіком і занедбана родиною, шукає тепла у мами Люби, а мама це відчуває і кожного дня запрошує її на вечерю, дає хліб та баньочку молока до хати.

А пес Пагат завжди відпроваджує її аж до дверей вілли.

Кругом вілли високі, старі смереки. Інші вілли нижче, на убоці. Тихо, спокійно, лише шум смерек мішається зі шумом недалекого лісу, що вкриває схил гори.

Оце самотнє місце, начеб нав'яне якоюсь таємничістю, а до того пані Дора недавно з-за моря, з великим життєвим досвідом і щирою душею.

Вона завжди радо вітає Любу, а Люба у тому затишші, немовби риба у воді.

2.

Ніччю дався чути сильний гупіт у входіві двері приходства.

Рідня, яка осталася зимувати, відхиляла двері від своїх кімнат.

— Що сталося?

Фронт посунувся, бо австрійські війська прогнали російські і цей дивний стукіт занепокоїв усіх домашніх.

Та на їх велике здивування зі свічкою у руках, у сірих шинелях, всунулися російські вояки.

— Нема австріяків?

Переглянули кожний кут хати й вийшли.

За хвилину на квартиру прийшли ті самі старшини, що першого разу, поляки з-під Варшави. Віталися як з рідними.

Гори вкриті пухнастим снігом. А по горах смереки зелені ніби хвилювались — шуміли.

Люди у селі діставали харчі як підмогу.

У шинелях сірих, у чоботях намащених дьогтем, вусаті вояки колядували на приходстві зі щирої душі. Згадували свої родини, залишені в Росії, а їх очі ставали вологими, обличчя добродушними.

Хоч у шинелях російського війська, не відчувалося, що вони чужі. Це були душі того самого народу, прикуті кнутом неволі. Вони були з-над Дніпра.

З Рождеством Христа вони випростовувались і шукали своїх, шукали тепла.

На приходстві російський штаб. Одного дня вступив нечайно якийсь подорожній і, підкріпившись, відійшов.

У наступних днях кругом приходства поспалились стрільна-шрапнелі. Австрійська панцерка під'їздила, як могла найближче і обстрілювала російський штаб.

Стрільна розбризкувалися по городі кругом приходства і штаб випровадився.

На подвір'ї залишилось ще військо. У хаті, на кухні, у великому казані варили зупу, але вбіг вартовий, щось кухареві шепнув, а цей кинув вареху та й прожогом вискочив з хати.

Подвір'я немовби хтось в одну мить позамітав. Ні одного російського солдата, кругом тихо... аж дивно — тихо. Та й смереки принишкли.

Згодом час від часу крісові стріли, а тоді знову пригноблююча тиша.

Щойно надвечір на подвір'ї з'явилась австрійська стежа. Вояки говорили українською мовою. У хаті не знають як угощувати таких гостей, це ж Українські Січові Стрільці.

Клим та Мирко не посідаються з радості.

Січові Стрільці заквартирковуються на приходстві.

Приходять і інші військові частини, а з ними більше Січових Стрільців. Штаб УСС-ів очолює отаман Гриць Косак.

Фронт посувається в сторону Тухлі. Постій у Лавочнім. Лавочне стає місцем відпочинку поза фронтом. Фронт усталюється на Маківці.

Вікна на приходстві далі щільно закриті. Вечорами приходять старшини поговорити з о. Йоаном — батьком Люби на політичні теми. О. Йоан незвичайно живо всім цікавиться. Клим завжди співтоваришить у дискусії. Мама Люби гостить чим може. Мирко за вказівками батька йде у пивницю і напотемки шукає за пляшкою овочевого напиту, яке заховане ще перед війною на кращі часи. Це був звичайно яблучняк або афіняк, але вже зроблений на цукрі, бо меду у горах багато не було. Число пнів пасіки змаліло, лише в одному куті городу, а під цю пору ще й менше, бо

російські війська понищили. Мирко, звичайно з трудом, надібує пляшку і приносить.

Дискусія, у присутності отамана та інших старшин штабу, прекрасно розвивається. О. Йоан сам не п'є, дозволяє налити собі лямпочку, яку держить увесь час до товариства. Любить гостити напитками свого виробу і дуже радіє, як вони смакують.

У великій їдальні відпочинкова кімната для вояків. Солома простерта по цілій долівці, лише серединою малий перехід. Тут усе приходять вояки з фронту на два-три дні на відпочинок. Приходять вояки різних національностей, приходять і УСС-и.

Канонаду чути день-у-день. У селі повно війська і люди мало коли виходять зі своїх хат.

О. Йоан їздить що-другу неділю на Службу Божу до прилученої Тернавки. УСС-и часто є на Службі Божій. Це переважно товариші, з університетських студій, Клима. Між ними й брати Дідушки, Коновалець, Горук, Трух і інші. Приїздять з фронту висповідатися і прийняти Святе Причастя. Не раз і переночовують на приходстві.

Часто приходять з кухні Федуся і повідомляє, хто приїхав із фронту та спочиває на соломі у великій кімнаті, і просить лише сказати йому, у якій годині буде відправлятися Служба Божа.

Тоді мама Люби клопочеться:

— Хай би щось перекусив.

— Дуже втомлений — відповідає Федуся.

О. Йоан не раз призадумується:

— Гарні хлопці...

Люба приглядається щоденному життю своєї хати і щораз повтаряє у думках.

... Висповідався... Прийняв Святе Причастя і відїхав...

У зачудуванні раз-у-раз вона повертається до тієї самої думки. Йй щораз виразніше стає, яким неоціненим скарбом для вояка у цих днях є сповідь і святе Причастя.

Не хотіла признатися до сильної простуди, думала, що переборє:

... Пощо звертати увагу на себе?

А однак висока гарячка і страшний біль у грудях, не дозволяв їй підвестися з ліжка.

Боролася між життям і смертю. Лікаря не було.

А найгірше з усього було те, що не могла глянути прямо у батькове, таке дуже затурбоване, обличчя.

— Як можна так не вважати на себе?! Ти ж знаєш, що у тебе слабе здоров'я! Чому завжди забуваєш про це?

Ці слова усвідомлювали Любу, що є впертою і не хоче скорятися своїй долі.

На квартирі, у хаті, товариші Кліма. Чотар Чмола підходить несміливо до Люби і простягає їй велику торбу ласощів, які тоді були незвичайною рідкістю. Хтось із товаришів був у Відні і привіз. Пригноблення, яке загноздилося у душі Люби, відразу опустило її. Всміхнулася та почала з цікавістю розглядатися по кімнаті.

Сонце пробивалося крізь замерзлі шибки і вона знову всміхнулася.

— Скоро буде весна — прошепотіла.

Очі її шукали за іконою Небесної Матері. Бажала дуже жити.

Коли подужала, пересиджувала у кімнаті батьків та вишивала. Оріся докладала всіх старань, щоб привчити Любу вишивати. Зразу було дуже тяжко, бо Люба ніяк не могла всидіти й хвилинки на місці. Її довкілля незвичайно цікавило, завжди готова була до послуг і через це звикла до вічного руху. Та тепер їй ослабленій, вишивка придалася.

У кімнату з Климом увійшов молодий УСС. Русявий, зі синіми очима. Любі аж дивно зробилося, як може бути такий молодий вояк. Поспішно вітався з усіма, а мамі Люби кинувся навіть на шию і розплакався.

— А він чого плаче?

Люба не могла зрозуміти, як може вояк плакати, але Клим нахилився над нею і шепотом перестеріг:

— Тихо... це дівчина...

— Дівчина?!

— Так, Степанівна... стужилася за своєю мамою.

У вільній хвилині вияснив Любі все. Говорив про ідею визволення України, що захопила і кількох дівчат, які вступили у ряди УСС-ів.

— Вона буде у нас на квартирі?

— Так.

Степанівна дістала відпустку, бо була простуджена.

Переважно перебувала у своїй кімнаті. Обтуливши ноги коцом, сиділа на своєму ліжку у мундирі та читала книжку. Деколи заходила у кімнату батьків Люби. Присідала побіч Люби, коли вона вишивала.

— Дай мені трохи вишивати, бо далі забуду.

Швидким штихом укладалися хрестики з червоної нитки на полотні. Закінчувати нитки залишала Люби. Їй йшлося про це, щоб якнайскорше багато вишити.

Отаман Коссак їхав автом на Мадярщину. Згодився перепачкувати Мирка до Відня. Там творилася українська гімназія. Шкода було, щоб Мирко тратив роки. Йому треба було вже йти до VII гімназійної і він від'їхав. Клим поїхав до Варпелянки на Закарпатті, щоб перейти вишкіл УСС-ів.

Бої на Маківці тривали далі. Кольорові ракети вибухали над горами та освітлювали їх. Коли починався наступ, змагалася канонада. Тоді всі виходили на веранду приходства й у глибокому переживанні слідкували за світлами та вслухувалися у відгомін стрілен.

На Маківці були УСС-и, з яких не один бував на приходстві.

Так прийшов Великдень. Сонце весняне пробивалося крізь смерекові віти й всміхалося до кожного. Зеленіла трава. Висували голівки чічки. З-за Бескиду прилетіли ластівочки й шукали своїх гнізд. Усім немовби відрадініше ставало на душі. У всіх якнайкращі надії на прогнання наїзника.

Пані Дора знову приходила на приходство. Люба привикла до неї і, коли її не було, недоставало чогось у її житті. Пані Дора мала завжди час терпеливо вислухувати Любу, й хоч була скупа на слова, то заєдно всміхалася, і щонайголовніше ніколи нічого не заперечувала Люби. Чого б Люба не зробила,, пані Дора те визнавала за добре, або принайменше знаходила виправдання.

Фронт на Маківці заломився, а тоді у селі мало залишилося війська.

Далекі стріли глухо котилися горами.

Коли звільнено Львів, приїхала тітка Геня, сестра мами Люби. На бажання о. Йоана привезла книжки з I і II гімназійної, і перед Любою виринуло завдання — переробити

з батьком усі предмети за один рік, опісля здати вступний іспит до дівочої гімназії СС. Василянок.

Через воєнні дії Люба дещо відвикла від науки, крім цього це ж зовсім новий матеріал, і треба було сильної волі, щоб побороти труднощі та втягнутися у цей новий обов'язок.

Над книжками годинами сиділа в городі і вивчила завдане батьком.

З тугою вела зір по збочах. Пахли смереки і манили довгогодинні давні мандри, але обов'язок тяжів каменем, мусіла коритися йому.

Канонада притихла. А до неї всі були вже так привикли, що без неї у перших днях почувалися дивно. Немовби в щоденному житті розсунулась якась порожнеча.

На приходстві укладалося нормальне життя з ґрунтовними порядками. Батько Люби пересиджував у пасіці. Дуже мало врятувалося пнів і годі було дочекатися краплі меду.

Через це, що у селі було багато війська, Люба заперестала відвідувати своїх товаришок забав, сільських дівчаток. Не приходили вони й до неї, а ще коли довідалися, що вона має багато вчитися, не хотіли наприкрятися.

Клим приїхав на відпустку вже в уніформі УСС-а і по кількох днях відїхав на фронт.

Мама визбирувала що потрібне на виправу Люби до Львова і шила враз із Філею. Стара, ручна машина торохкотіла на столі і Люба тікала з кімнати. Це нагадувало їй про скорий відїзд. Свідома була, що цього годі оминути, але бажала бодай частинно захистити себе перед дійсністю, яка їй нагадувала, що виїзд щораз ближчий.

Бажала здусити у собі болючу тугу за рідною хатою, за простором кругом хати, у якому так дуже добре почувалася, за пахущою зеленню узбіч і смерек, а при тім не могла нікому цього сказати...

Орися, зайнята дитиною, багато вишивала. З нею залишився її батько — о. Николай.

Зі Львова приїхали вуйки, у яких Люба мала бути на станції. Тітка Гена і вуйко Петро. З Відня приїхав Мирко.

Луки й узбіччя купалися у соняшному сяєві. Манили непереможною силою своєї краси Любу до себе.

А вона ще все мусіла сидіти над книжками і вчитися. Вакації добігали до кінця. Роси стелилися по полях.

Люба прощалася зі своїм довіллям, щасливим дитинством. Прощалася з панею Дорою. Її уста дрижали, очі ставали вогкими, а пані Дора нічого не говорила. Треба було забігти й до товаришок, до Сефти та Марійки.

— Ідеш уже?

— Іду...

— А я ніде не їхала б зі свого села — докоряла Сефта.

Марійка схилила сумно ясну голівку.

Дві найулюбленіші товаришки дитячих забав. Сефта чорнява, веселої вдачі, жива, а Марійка русява, з великими косами, маломовна й задумана.

Схилила голову й Люба. Серце валило молотом. Видавалось їй: втрачає все. А до того вперше від батьків у світ. Очі широко розкривались на це, що наближалось, на це, що годі було обминути, що мусіло прийти. У грудях давило кліщами.

Брала зі собою глибокозаховану любов до Небесної Матері, до батьків, узбіч. Потішалася тим, що Мирко буде також у Львові, на теології і буде її відвідувати.

Поїзд Будапешт-Львів відходив ніччю о год. 12-ій.

На порозі хати ще теплі обійми мами, батька, поцілунок дрижачих уст у чоло. Люба цілувала поморщені руки батьків, але без однієї сльози, начеб закам'яніла.

На фірі, заваленій клунками, ще благословлять її батьки, а вона мовчки розкриває якомога найширше очі.

Над Любою чисте небо з безліччю зір.

Віз рушив з подвір'я. Люба числила зорі, що падали вниз та шукала воза на небі.

Думала, що то меркнуть зорі незнаних їй людей, бо таке говорили Сефта та Марійка. Меркнуть, бо завжди хтось покидає цей світ. Вона також покидала світ свого дитинства.

І зорі падали.

— Одна... дві... три...

На двірці мигали вагони поїздів. Шуміли придорожні смереки. Шуміла ріка Опір. Коні поспішали щосили попід залізничий міст, щоб не спізнити поїзду, бо наступний піде аж другої ночі.

Коло двірця, на горі поміж смереками, видніє церковця. Люба прощальним поглядом побігла їй назустріч та втиснулася з тіткою Генею до переповненого військом та цивільними людьми вагону.

Примостилась побіч тітки на лавці і неосвічений поїзд рушив.

Перехрестилася.

— Богородице Діво... Под Твою милость...

У нове, незнане життя...

3.

Стояв сірий, замрячений ранок на платформі львівського двірця. Великий рух. У трамваї переповнення, люди з клунками. По недоспаній ночі збільшується утома.

У хаті вуйків готовий сніданок на столі. Вуйко Петро спішиться. Це ж початок шкільного року й вступні іспити у виділовій школі, а вуйко там у комісії.

Любі припадало здавати вступний іспит наступного дня. Не думала про здавку. Її гнітило помешкання на другому поверсі. Малі кімнати, густо заставлені меблями. Хоч видалися їй більшими, елегантніше урядженими, ніж дома, на приходстві, та не було у них того простору, що у великих кімнатах рідної хати.

У кухні розпаковувала тета з помічницею Касею харчі, які привезли.

Люба була тут зайвою і вийшла на балкон. В очі кинулось їй лише кілька дерев покрай хідника і люди у поспіху. А крім того високі, сірі, кам'яниці, завжди заслонені. Неоподаль поперечною вулицею продзеленькав трамвай.

У її свідомості залишився напрям звідки приїхала.

Хоч не вперше у Львові, а однак усе видавалося їй чужим, немовби ніколи тут не була.

... І як тут жити?! Так далеко до Різдва! Там простір... там збочі... там довкруги хати шумить рідний ліс...

Мала враження, немовби попала у пастку. Не могла найти спокійного місця. Задумана ходила з кута в кут. Ніхто нею не турбувався.

Ранком наступного дня пішла з тіткою на вулицю Потоцького й до дівочої гімназії СС. Василянок.

Коридором увихаються дівчатка-ровесниці Люби й старші. Усі веселі, усміхнені. При вході в куті коридору побіч дверей канцелярії — велике дзеркало.

Сестри Василянки повнять дижур.

У канцелярії вікна вибігають на сад та поля поза містом. За столом сидить о. директор Лежогубський. Канцелярія маленька, Поруч друга кімнатка. Професори входять і виходять. До кожного предмету інший професор. Очі Люби задержались на постаті професора Масляка — поета. Високий, сивий вже, з цвіткою у бутонерці — джентлмен.

Іспит досить довго триває і до Люби добирається утомма, до якої годі кочунебудь признатися.

У перший день шкільного року усі дівчатка-учениці парами йдуть до каплички на поверсі.

Капличка заповнилася дівчатками старшими й меншими. Одна зі старших грає на фізгармонії, а всі інші співають пісні під час Служби Божої. Люба приходить дещо до рівноваги. У капличці багато квітів, зелень вазонків і дискретна усмішка сонця з піль за городом.

Капличка завжди відчинена і під час павзи поміж годинами можна тут забігти й помолитися.

Так робить багато учениць і це душу скріпляє.

Кляса Люби простора. Вікна виходять на поля і вона зором мчить туди, у споловілу зелень.

Професор о. Юліян Дзерович — господар кляси — діловито пояснює свій предмет.

На дзвінок всі вибігають на довжелезний коридор.

Товаришки веселі, розсміяні, проходжуються. Люба не має сміливости підійти до котроїнебудь. Думки її увесь час біля рідної хати, біля рідних узбіч. Їй здається, що не міг ніхто завдати їй більшої пакости, як вирвати її з домашнього світу та переселити ось тут. Та вона свідома, що так мусіло бути, а не інакше, і буде мусіти звикнути як всі інші.

Ясноволоса, елегантна дівчинка наблизилася до неї.

— Ти чому така сумна?

— Ні... я не звикла ще...

Чи могла Люба їй про свій сум розказати? Хіба ж ця зрозуміє її тугу за горами, в яких ніколи ще не була? А все ж таки розкажує. Розкажує про свої гори.

Ясноволоса бере її за руку і долучується до іншої товаришки. Люба довідується, що ясноволосій недавно померла мама.

І тоді Люба усвідомлює собі, що на світі існує більше горе, ніж її.

Та перерва коротка і на дзвінок усі вертаються до класи.

Ясноволоса усміхається і відходить до роком нижчої класи.

Години навчання тягнуться безконечно довго. В уяві Люби відживають знову щонайкращі картини з дитинства.

Вона очікує нетерпляче листа з дому і приїзду Мирка. Клим, який на фронті під Конюхами, біля Бережан, завжди цікаво й гарно пише, а до того добирає дуже гарні карточки. Вуйко Петро часто заходить до кімнати Люби. Намагається втягнути її у розмову й розвеселити. Тітка Гена вештається, бо ще інші кузинки мають приїхати на станцію. Ці вже панни, які мають ходити до бюро.

У Люби свідомість, що над нею чуває Небесна Мати, додає їй сили й витривалости зустрічати дні за днями.

Учителька гри на фортепіяні невдоволена грою Люби. А Люба не має часу вправляти, бо лише одно піаніно, а учениць з інституту багато. Перше вправляють старші. Люба неприготована як слід і учительку денервує мізинний палець Люби. Вчителька притискає його раз-у-раз до клявішів. Це справляє Любі біль, який вона терпеливо переносить, але в кінці лекції вибухає плачем, зовсім небажаним плачем і з постановою більше до цієї вчительки не вертатися — відходить без слова.

Не помагають напимнення тітки.

— Вона несправедливо поступила зі мною. Я не маю де вправляти, коли старші завжди відсувають мене.

Вуйко Петро допомагає своєю заввагою:

— Вона не має своїх дітей і тому нема у неї доброго підходу до початкуючих учениць.

У вуйків — рух, бо кузинка Галя та Іза очікують відвідин двох знайомих УСС-ів.

Тітка у кухні з Касею лагодять вечерю.

Кузинки причепурюються, а до Люби звертаються:

— Як задзвонить у передпокою дзвінок, ти вийдеш, бо

це, певно, будуть вони, і попросиш їх до сальону. Хвилинку поговориш з ними, а тоді ми прийдемо.

Любі трохи ніяково, бо незнайома з ними, але не відмовляє.

На ній скромна, гранатова сукенка Волосся зв'язане гранатовою кокардою. Жадних прикрас.

Дзвінок.

— Йди! Йди! Ми ще не готові. Скажи, що за хвилину будемо.

Військовики представляються у сальоні, Люба говорить своє прізвище та просить сідати й сама сідає на фотель біля маленького столика. Її погляд блукає зацікавлено по їх обличчях.

... Цей брунет, чотар Микола, до Галі, а цей бльондин — маляр — вістун Яро, до Ізи.

Брунет сидить на фотелі дещо похилений та крутить папіроску. Не говорить нічого. Час від часу усміхається. Бльондин намагається забавити Любу.

— Чи можу розказати вам казочку?

— Прошу, я казки дуже люблю.

— Було це давно. До одного дому прийшов суджений відвідати суджену, а вона не вийшла, бо не була ще готова до зустрічі. Хотіла йому подобатися і гляділа між коралями за найкращими до її обличчя. Не могла дібрати. І ті й інші не подобалися їй, кожні відкладала набік. Попросила малу дівчинку товаришити гостеві. Дівчинка була така цікава, що суджений зовсім відвернув свою увагу від судженої. Дівчинка була скромно убрана, без жадних прикрас, лише стяжка спинала волосся.

Люба думає:

... Дивна казка...

Входять кузинки. Вітання, усміхи, переплітання розмови, а маляр так дивно обсервує Любу.

— Панно Любо, над чим так задумалися?

Вдарив по найболючішим.

— Я не є жадна панна.

— Як же ж вас звати?

— Звичайно... Люба.

— Ах, Люба...

— Так.

Кузинки роблять дивні, невиразні міни.

Тітка Гена просить до вечері.

У товаристві, при столі, ведеться розповідь про Степанівну, про її героїську поставу на фронті. Адже російські офіцери намагалися взяти її живою в полон, але здалася аж тоді, коли вибили їй шаблю з рук.

Тому, що Степанівна Любі знайома, із зацікавленням прислухується розмові.

А розмова переплітається, звертає увагу й на Любу.

Її немовби брали на шутки і вона мусить боронитися.

— Бо я ще не є ніяка панна.

На її думку, — панни — це вже старші дівчата та й високі ростом, а вона мало що сягає понад стіл.

Вуйко Петро дивиться глибоким поглядом на Любу і усміхається, але цей його усміх видається їй поважний, аж надто поважний.

Кузинки сердечно сміються.

Люба затискає уста.

... Невже ж вони всі і цей маляр, справді, беруть мене на шутки? Пожди... побачиш... Я знаю, що ти належиш до Ізи. Казка однак дивна, дуже дивна. Чи вона мала б відноситися до мене, але знову у формі шуток, таких дивних шуток.

А все ж казка полонює усі її думки, усю увагу.

... Я не смію нікому зрадитися, що думаю! Хай шуткують... Він і так ніяким правом не може належати до мене... Я ще не панна... Я не маю коралів, кульчиків, ані взагалі нічого з прикрас, що мають панни.

Гості розходяться.

— Добраніч. Любо...

— Добраніч.

Вони всі не сподіються, який Люба мистець в опануванні себе. Та все ж таки його настирливо зацікавлений погляд до певної міри її бентежить.

Але Люба рішає:

... Ти не можеш мати зі мною нічого спільного.

За наукою час від часу нагадується їй казка, але при зустрічі з ним, на згадку про цю подію, Люба ніяковіє і пересуває розмову на іншу тему.

Його глибоко всаджені, з дивно бистрим поглядом очі і сміливі рухи, коли проходиться по сальоні, мають у собі дійсно щось цікавого. Якийсь великий розмах. Разить однак його надто певний тон у розмові. Це й є якраз те, чого Люба ніяк не може знести.

У житті, зв'язані зі школою, час від часу є гарні хвилини. Товаришки, які мешкають недалеко від неї, завжди товаришать їй вулицею Потоцького. Це Стефа, Марись, Зоня і Ліда. До школи звикає і навчання її цікавлять. На мистецьку виставку в місті йдуть зі школи парами, з господарем кляси. Гімназія бере живу участь у всьому. Тоді нема годин навчання. А це все таке цікаве, нове, різноманітне. Тітка Гена також намагається зацікавити Любу чимнебудь і як є лише якась нагода, бере її зі собою.

Мама Люби часто приїздить, привозить харчі. Не забуває ніколи привезти Любі щось такого, що вона любить. Тоді приходять і Мирко у товаристві котрогось товаришатеолога. Люба може всіх гостити привезеним з дому, а це приносить їй особливішу приємність, бо солодощі печені маминими руками.

Найбільшою симпатією у Люби втішається вуйко Петро. Сивий, наче голуб. Переважно пересиджує у своїй кімнаті, за бюрком, та багато читає і пише. Любу обдаровує теплом. Завважує, що й вона є його симпатією, найбільшою з усіх кузинок і ця свідомість осолоджує її побут у їхньому домі та й у цьому місті.

Вже недалеко до зими і легше перечислювати дні до різдвяних ферій. Заздалегідь треба старатися про паспорт, про дозвіл на виїзд зі Львова, бо ж ще часи воєнні. Годинами приходиться вистоювати в черзі на один підпис, а по якомусь часі на печатку, на дозвіл виїзду. А час так сунеться поволі.

Щойно сіра осінь.

Похмурого дня професор Адріанович, заступник о. директора, прочитав на годині навчання, зарядження про те, що всі кляси вільні від науки, на знак жалоби.

Помер цісар Франц Йосиф I.

І Люба і її товаришки були ще замолоді, щоб брати цю вістку дуже поважно та й з глибшою застановою.

Коли ж вийшли зі школи, побачили, що ця вістка прибрала понурої форми.

Чорні фани на тлі похмурого, сірого дня на всіх державних, а то й на приватних кам'яницях, пригноблююче звисали долі.

Кілька днів підряд приходили учениці до школи і кілька днів підряд були звільнені від науки. В час похорону була Служба Божа у гімназійній каплиці.

Настрій робився поважний. На станції, у вуйків Люби, під час відвідин знайомих багато говорилося про ці події. Багато очікувано від престолонаслідника Карла і його дружини Зити. Їй присвячувано, як добрій, скромній жінці, навіть більше уваги.

На різдвяні ферії Люба спішить додому з Мирком. Їй серце мало що не вискочить.

Рідна хата... тепло... сніжні узбіччя... коляда... А однак так скоро... так дуже скоро усе проминуло.

По святах у Львові карнавал. Кузинки з тіткою ходять по забавах. Люба з приємністю їм до послуг і це і те подає, то шпильочкою щось припинає, то ниткою зшиває. Вона й не думає про забаву. Знає, що мусить ще чекати. По відході кузинок і тітки так тихенко у хаті. Люба тоді складає за ними усе, що може поскладати, решту докінчує Кася, а вона сідає у своїй кімнаті за стіл та читає.

Тоді й приходять вуйко Петро. Сідає за столом напроти Люби. Приносить зі своєї бібліотеки книжку для себе і для неї, та й обоє читають, кожний своє.

Тихо в хаті, тихо, хоч маком сій. Аж наближається година відпочинку і тоді вуйко відходить. Люба стелить свою софу, молиться і вмиє засипляє.

Над ранком кузинки вертаються зі забави. Багато вражінь, сміху, та й розповідей. Обидва, знайомі вже Любі, військовики відпроваджували їх до хати.

Тітка Гена записує Любу на курс танців, до балетмайстра Фалішевського. Ходить з нею кожного тижня. Та там чуже товариство. Мало хто з товаришок є. Переважно польські аристократи. Студент, графчук, завжди шукає товариства Люби. Зовсім не є симпатичний. Люба, хоч слухає завваг тітки про чемну повздінку, ховається від нього, як

лише може. Курс не тривав довго і вона була щаслива, що позбулася його товариства.

З весною у Росії великі події. Революція. А у Львові сонце усе більш усміхнене.

По дорозі до школи можна слідкувати як розвиваються кущі по городах, біля кам'яниць, як брунькують цвіти на деревах у монастирському городі. Там і нарциси і гіяцинти.

Щось радісне заглядає у вічі і втискається в душу. Усе частіше можна стрінути на стежках, доріжках "дзядзя" о. кан. Дольницького. Усміхнений, з паличкою, гуторить з ученицями з нижчих клас в часі павзи. А вони латинські слівця, відміни слів, грецькі форми щебечуть навипередки, бо у кишені "дзядзя" є нагорода — запашне червоне яблуко. А це ж уже весна і яблука такі рідкісні.

Доріжками проходяться й сестри Василиянки у час джурю. З дзвінком усі спішать коридорами до своїх клас.

Любі імпонує опанованість монахинь. Це те, чого у звичайних людей важко знайти.

В хаті багато китиць квітів. Вуйко Петро приносить їх зі школи, дістає від шкільних дітей і дає Любі. Вона з повною насолодою тулить їх до обличчя і радіє, що вуйко про неї пам'ятає.

На літні ферії їде додому знову з Мирком. Окрилена радістю, прагне кинутись в обійми своїх любих Карпат, в обійми простору кругом хати.

Клим не може приїхати на відпустку. Очікують наступу російських військ. Помимо того, що у Росії революція, фронт у Галичині ще тримається.

"Я чогось дуже боюся того наступу" — із фронту пише Клим карточку додому, а зараз ніччю наступ і він пропадає без вістки.

Непевність що з Климом, засмутила всіх. Здогади, що міг дістатися в полон, додавали надії, що живий.

Мама Люби мовчала. Мовчав і батько, скритий у своїй журбі та непевності. Тоді пані Дора дуже підходила своїм товариством, своєю сумовитістю.

... І чому ж він боявся? — ставила Люба завжди собі питання. — Чи передчував щонебудь?..

Клим був у землянці при телефоні. Межи здогадами,

що міг дістатися в полон, кружляв теж інший — могли гарматні стрільна присипати землею його землянку.

Цей здогад усі відкидали, держалися першого, бо він давав їм надію його позороту.

Люба у просторі забувала за все. Немовби плавала й гралася на зелених хвилях свого довкілля. Розгортала свої рамена, щоб якнайбільше загорнути пересипаної соняшним сяєвом пахучої землі... І.. мовчала на самоті.

Деколи нагадувала давніх товаришок і шукала за ними. Вони в її уяві були так тісно пов'язані з цією мерехтливою зеленню. Але Сефта та Марійка, начеб ховались. Коли стрінулись, несміливо споглядали на Любу.

Тоді Люба думала:

— Вони певно думають, що я вже не та Люба, що перше. Я Люба з міста. Їх серденька затулюються.

І між ними мова врилася, наче ниточки на кроснах.

Але, коли знов удосвіта з-поза занавісок заглядало рідне полонинське сонце, Люба з усмішкою відчиняла очі і забувала за все.

Бачила осяяний простір, засіяний перлами-росами.

Старий, вагадловий годинник дещо придушеним звуком вибивав години.

Тоді Люба зовсім розбуджувалась і, хоч годинник продовжував своє рівномірне "тік-так, тік-так" — не заколочував її щасливого почуття.

Клала на грудях знак хреста і рішала, хоч ще дуже рано, встати та поробити у хаті ґрунтовні порядки. Привести усе до ладу у кожному куті, щоб аж блистіло, а тоді... у простір...

На збочах уже лежать покоси. Не знайти вже чічки Небесної Неньки, зате незайманий простір, де оком не глянь. І пахоці гілок смерекових, живиці, ягід і від того своєрідна насолода.

Люба день-у-день іде стежинкою понад дебру на пошту, до склепів. Дебра, місце дитячих забав, дитячих мрій, завжди її потягає.

Внизу шумить потік, об берег б'ють запінені хвилі, завжди повні життя, незмінні у своєму русі, постійні у шумі.

В куті городу притулилась пасіка. Будніми днями на ла-

вочці сидить батько Люби, в щоденній, сивій папістиці, що пахне вощиною.

Коли надходить Люба, сині очі батька з-поза окулярів слідкують за нею.

На веранді, у скринючках, як кожного року ростуть братки, у квітнику — резеда, матіоля, червоні гвоздики, айстри і багато кущиків інших квітів. Край квітника кущі червоних рож. Їх переглядає сусідка, дружина священника, прегарна брунетка з короною кіс на голові. Приїхала вже зі своїм чоловіком, отцем кондеканським отця Йоана — батька Люби. Вернувся з Талергофу. Приїхали подякувати за опіку над родиною в часі його відсутности.

У повітового лікаря, на двірці, є гарна бібліотека.

Люба сприятелювалася з Наталкою, сестрою докторової. Любі замало книжок, що є на приходстві. За посередництвом Наталки позичає їх з бібліотеки лікаря і впрост проковтує книжку за книжкою.

Тоді забуває за простір, за збочі. У читанні знаходить завжди щось нового. Начеб розкривався світ з усіма його принадами. Світ, якого не бачить, а який розбурхує уяву і манить щораз більше й більше.

Зрікається сонця, його тепла. Цілими днями похилена над книжкою у кімнаті.

Батько Люби затурбований.

— Люба... Люба.. Не бачиш скільки сонця по збочах?! А ти цілими днями сидиш скулена у цій кімнаті. Тобі треба соняшного простору.

— Я зараз...

... Чи батько щось нагадував? І дійсно як я могла забути за свій простір?! Але годі... Книжки треба віддати, бо от-от зближається час від'їзду. А ще треба самій усе приладити, поскладати...

Мама Люби заскочена її поведінкою.

— Нічого тебе не цікавить у кухні... Що буде з тебе?

Люба дивиться на маму широко відкритими очима і мовчить.

... Хіба ж я знаю, що буде з мене?!

В останній день перед від'їздом обкинула поглядом збочі, як щось незабутнє, дороге, а заховане у душі, мов давно найдений дорогоцінний камінь. Вона його посідає, вона його-

го любить до безтями, але бажає теж ще багато... багато пізнати. Бажає життя широкозакроєного, життя сповненого красою та добром.

4.

З будинку гімназії СС. Василянок висипалися кляса за клясою на вулицю Потоцького. Поруч кожної кляси, уложеної парами, професори господарі кляс. Сестри зі сиротинцем вийшли вже раніше. У руках кожної учениці щонайкраща китиця квітів. Усі прямують на головний двірець, щоб привітати Ексцеленцію Кир Андрея Шептицького з поворотом з Росії, зі заслання.

Професори доглядають, щоб у поході дівочої гімназії був якнайкращий порядок. Кожна до того якнайкраще вдягнена. Лише час від часу можна шепотом одне-два слова сказати.

— Як ти гарно виглядаєш...

— Які гарні у тебе квіти...

Наче довгим, різнобарвним, у ясних кольорах вужем, тягнеться похід дівочої гімназії.

Люба одинока не має квітів у руках і почувається пригноблена й розхвильована.

Братова Оріся, яка приїхала на той час до Львова, мала купити квіти на ринку і досі не привезла їх.

Любі нагадується, як то батько на Поділлі ще замолоду назначений був Кир Андреем на місіонера за ненадійну проповідь. Це було на одній місії, коли треба було заступити неприявного священика.

— І якраз я не мала б мати у таку важливу хвилину квітів?!

Люба так любила проповіді батька! Їх змістом була сама любов.

Кляса Люби наближається до перехрестя.

Вже найвиразніше видно великий, дерев'яний хрест із Розп'яттям.

Трамвай за трамваєм від зупинки скручує у бічну вулицю. Очі Люби шукають поміж людьми Орісі.

Коли треба було повернути на іншу вулицю, зупинився новий трамвай і Оріся у поспіху вискакує з квітами.

Люба переходила біля Розп'яття при роздоріжжі і в ту мить подала Оріся їй квіти.

Руки Люби прямо дрижали, коли притулила до обличчя китицю свіжих, червоних гвоздиків.

... Такі самі, які цвітуть тепер у квітнику мами. Там... біля рідного приходства.

Пари її кляси ввійшли у широку вулицю, замаєну деревами. Людей багато і щораз нові напливають. Люди у пестрих одягах, священики, військовики, професори, монахині.

На небі ані хмаринки. Вулиці, наче відновлені. Якийсь особливо взнеслий настрій опановує усіх.

Тоді Люба сприймає довкілля по-своєму:

Сонце грається синявою неба, наче хитоном Небесної Матері. У людей на обличчі радість...

Люба у своєму житті ще не бачила такої маси людей. Перед дверми вестибулю, на платформі, зібралися усі представники товариств, церковні достойники, військовики.

З'являється висока, маєстатична постать Митрополита Андрея у товаристві інших найдобірніших достойників церковних і світських.

Привіти з квітами. На обличчі Митрополита Андрея усмішка й Митрополит наближається до повозу замаєного квітами.

Осяяною сонцем вулицею рушає похід.

Люди співають і повіз посувається так поволі як люди, у напрямі храму св. Юра.

Надвечірньою усмішкою, з примкненими віями, поміж деревами саду побіч митрополичої палати, сипле сонце золотим пилком по банях храму святого Юра.

І грають дзвони.

Дерева клоняться тінлю і стеляться відсвітом м'яко на брук, на хідники, біжать поміж розрадуваних людей, щоб розгубитись.

Учениці гімназії СС. Василіянок примішуються між одною і другою брамою перед Святоюрським подвір'ям. Одна поруч одної тісно, роблячи прохід, куди має переходити Митрополит.

Усе подвір'я, уся площа, людьми битком набита.

Та й стає тихо, тихо... хвилююче вичікування.

Побіч самої палати примістився сиротинець СС. Васи-
ліянок зі сестрами.

Сестра Віра просувається і пошепки наказує:

— "Слава!" Квіти кидати!

Маєстатична постать Митропоилита Андрея наближа-
ється від брами і, хоч на шляхетному обличчі малюється
втома, воно промінює роз'ясненням.

— Слава! Слава!

Заглушують голоси дівочі грімкі голоси маси людей.

Квіття на хіднику. Червоні гвоздики один за одним за-
стелюють кам'яні плити, а з ними й частинка душі Люби,
враз із пахощами рідних полонин та лісів.

Їй здається, що стелить у стіп Митрополита Андрея
усе, що в неї у душі найкраще, найлюбіше. Вдивляється в
обличчя, а в нім добачує щось взнеслого, чого не вміє
окреслити і рука застигає.

— Всі квіти кидати! — Хтось їй шепче.

І Люба знову кидає поволі квітку за квіткою у стіп Ве-
ликої Людини.

Тоді сестра Віра вихоплює поспішно з рук учениць за-
лишені ще квіти і віддає їх сиротам, які розсівають їх пе-
ред порогом палати.

Коли кам'яні плити застелені найрізноморднішими квіта-
ми, — їй здається, що ноги Митрополита, немовби вагали-
ся топтати цей вияв радості й любови.

Його глибокі, бистрі очі прошивають кожного до дна
душі, а роз'яснене усміхом обличчя кланяється з подякою.

Та ще мить і постать Митрополита Андрея враз із до-
стойниками зникає за брамою, щоб з'явитися на бальконі
палати та уділити архиєрейського благословення.

Роз'яснені вікна палати кидають пасма сяйва із свято-
юрської гори ген-ген на місто, і люди, тонучи у них, роз-
ходяться домів.

Для Люби це незабутні переживання, в яких її душа
наповнилася піднесеними враженнями, бо... поворот Архи-
пастиря приніс стільки радості, почуття захисту й повної
опіки для усієї спільноти і для кожної людини зокрема.

Львів став цікавим, могучим, рідним.

Тітка Гена записала Любу до приватної вчительки музики. Молода віком пані Софія, брунетка зі шляхетними чертами обличчя, дуже милої, лагідної вдачі, полонювала Любу своєю ніжністю. Вона замешкувала недалеко гімназії СС. Василянок і Люба, вертаючись зі школи, могла вступати і вправляти на її фортепіяні. Ніхто не перешкодив їй. Кімнатка з фортепіяном мала вікно, в якому виднівся простір піль. Була насолода вправляти, коли сонце гралося занавісками, заглядало на клявіші, а пальці могли ловити його сяєво.

А в гімназії почалась підготовка до концерту в честь Митрополита Андрея.

Люба ще не мала власного народнього строю, але тітка Гена позичила у дружини маляра Труша, родини Лесі Українки, Лесину сорочку. Широкі рукави з дрібнокиданим взором у зіздочки, вуставки. Сорочка старенька і треба було дуже вважати на неї, але особливіше почуття огорнуло Любу, коли надівала сорочку великої поетеси.

У довгоочікуваний день, у пообідніх годинах, учениці стоять здовж коридору, від найстарших до наймолодших.

Коридор довгий... довгий, заля при кінці коридору, а Люба недалеко дверей залі, бо у нижчій клясі.

Поволі наближається маєстатична постать Митрополита Андрея. Голова його повертається то в цей то в той бік, спиняється поглядом на кожній учениці окремо. Усмішка не сходить зі шляхетного обличчя.

Митрополит у асисті оо. Каноніків, о. директора Лежогубського, "дзядзя" о. сов. Дольницького та катехита о. сов. Лужницького.

На сцені промова учениці з найвищої кляси, а тоді хор, деклямація і знову хор...

У першому ряді крісел Митрополит Андрей у асисті, професори, далі Мати Настоятелька зі сестрами, родичі та кривні учениць, сиротинець.

Заля невелика, сцена маленька.

Годі було здати собі справу як випав концерт, бо свідомість, що є такі великі гості, затьмарювала всі інші відчуття.

Коли по всіх точках концерту засунулась зелена котара, мати настоятелька проголосила:

— Дівчатка можуть бавитися!

Мати настоятелька дала дозвіл, але... але постать Митрополита Андрея враз із асистом віддалилась до вихідних дверей.

Любі враз відпала охота бавитися. Слідкує як достойні гості відходять, стає біля вікна на город і... не хоче бавитися.

Товаришки розсміяні, веселі, скачуть по залі, а Люба... найрадше пішла б до хати.

Висказує своє бажання тітці Гені. Тітка щиро дивується і намовляє її залишитись.

Остаточно залишається, але Люба раз-у-раз поглядає на двері чи не з'явиться знову постать Митрополита Андрея.

... Бо властиво чому і нащо забрали його від нас усіх?

Не може здати собі справи, чому її думка безнастанно працює біля одного і того самого питання. Чому постать Митрополита так сильно прикувала її увагу?

Розхвильованість не опускає Люби.

Проголошення самостійности Української Держави у Києві відбивається відгомном у Галичині та сколихує душу кожного українця.

Підготолюється велика маніфестація, в якій гімназія С.С. Василянок бере участь.

На ринку біля ратуша формується похід. Приграє оркестра УСС-ів. Прибувають троцесії з усіх церков.

Хори співають. Митрополит Андрей в асисті духовенства і така дуже поважно-радісна та й внесла картина переплітається промовамаи.

Межи старшими вдома вже багато розповідей та різних припущень.

У великому захопленні та піднесенні зрідка паде питання:

— Чи вдержиться цей уряд, який очолює самостійну Українську Державу у тому хаосі великої революції?

Молоді, повні мрійних фантазій, сприймають по-своєму.

У дівочій гімназії підготовка до Шевченківського концерту. Люба дістала народній стрій. Сорочка вишита Орисею, а стрій вишитий у Труді. Темносиній, оксамитний жупан, малинова атласова спідничка, вишиваний власноручно

Любою на атласі фартушок, коралі й герданчик на голові. Тітка Гена дістала припоручення від мами Люби скрізь, при всіх нагодах вбирати Любу якнайкраще.

Весною музичний попис у пані Софії.

Люба любить паню Софію усім серцем. Вправляє на фортепіяні цілими годинами, щоб лише її задовольнити. Вона й зазначає перед тіткою Генею, що, якщо з такою терпеливістю буде Люба працювати над собою, може у своєму житті досягти великого успіху.

А весна така гарна, така прекрасна.

Вже і день попису. Вже і точка Люби.

З-під пальців пливуть акорди музики Гріга і вона сама собі дивується, що зовсім не є схвильована.

На ній голубосиня сукенка, льоки уложені фризієркою, голуба кокарда і вперше на високих обцасах сиві мешти.

Пані Софія задовільно всміхається.

По точці шукають очі Люби за тіткою Генею.

У навстіж відчинених дверях від передпокою завважує кузинок з військовиками.

— Невже ж були й тоді, коли я грала?!

По пописі надягає свій гранатовий плащик і виходить.

За нею виходить тітка Гена, кузинки й військовики.

Крім Галі й Ізи є ще кузинка з Буковини, яка недавно приїхала і замешкує з ними.

Тітка Гена прямує додів, а всі молоді подаються вулицями міста до Стрийського парку, щоб пройтися.

Таке гарне надвечір'я!

До Люби долучується маляр Яро. Любі робиться дивно, чому він хоче якраз із нею йти.

Товариство залишається зовсім дальше.

Яро говорить багато. Вибирається на Україну і обіцяє привезти щось на спогад.

— Найкращий спогад для мене буде, коли довідається щонебудь про Клима, мого брата — відповіла Люба.

Яро приймає відповідь Люби мовчанкою. Про Клима й досі нема вістки.

А тоді одне, зовсім ненадійне питання:

— Чи Любі не подобався хтонебудь?

Чомусь відчула Люба, начеб натяк на його особу, і захолола, а думка мигає блискавкою:

— Що йому?! Господи! Як він сміє вкратися у закутки моєї душі?!

— Ні! Зовсім ні!

І... наче б завмирає...

... І що тепер буде? Так скоро... й так ненадійно!!

Глибока мовчанка. Прикра мовчанка.

На щастя, решта товариства долучується.

— Вертаємося до хати. Смеркається вже.

Люба відідхнула з пільгою.

В кілька днів по проході приходять карточка з коша УССів на ім'я кузинки з Буковини, багато старшої за Любу.

"Поздоровлення на спогад нашого проходу"...

Тітка Гена незвичайно врадувана цією карточкою, бо це карточка до її улюбленої, хоч дуже доброї та милої вдачі, однак без особливішого щастя до хлопців.

Люба відчуває усією душею, що це помилка, що та карточка належить їй. Мабуть відчуває це й кузинка, бо на просьбу Люби радо дає їй цю карточку.

Яро поїхав на Україну. Поїхав і чотар Микола. Там бої з більшовиками, хто-зна коли й чи взагалі вернуться.

Вістки страшні, несамовиті.

А в найближчих днях. коли прийшла Люба зі школи. застала у кухні Галю у сльозах. В її руках був лист від чотаря Миколи.

Кася втирала очі кінчиком хвартушка.

Тітка Гена стояла з похиленою головою.

Не був час допитуватися і Люба висунулась з кухні. У кімнаті була Іза і сказала:

— На Україні згинув геройською смертю УСС Черник, улюблений Галі та приятель Миколи.

Стало сумно й прикро.

— У бій пішли обидва з Миколою. Домовились: хай доля вирішить, котрий з них може сягнути по руку Галі. Черник згинув, остався Микола — менше люблений.

Зайві були якінебудь слова.

... Що з Яром? — мигнула в Люби думка.

Вголос не питалась. Це був лише один мент. Не хотіла роздумувати.

5.

Шум смерек біля рідної хати.

Люба з насолодою переглядає кімнати. Залишилась ще кімната батьків.

Ллються соняшні промені крізь вікно на стіл, на розкриту книжку.

Цікавість перемагає. Це свіжоспrowаджений батьком катехизм Шпірага.

Внизу правої картки написано:

"Злих книжок... романів... не читати, бо це шкодить і на будуче життя..."

Ці написані букви такі дуже виразні, а до того ще й осяяні сонцем бойківських гір, у кімнаті така тиша..., а кімната вся аж сіяє свіжістю, чистотою..., променів соняшних так багато... так багато, що аж дивно як сонце не скупило їх у цей мент.

Душа схильна до найбільшого чину, вона немовби уся відкрилась і Люба думає:

... Я ніколи цього робити не буду! Не буду читати поганих книжок! Хочу бути доброю, чесною дівчинкою! Так! За всяку ціну бути такою!

Навшпиньках, наче окрилена, висувається з кімнати. Радіє невимовно. Начеб найшла неоцінений скарб, бо має тайну, яку не мусить нікому розкривати і може заховати глибоко, на дні душі.

Не бере вже до рук кожної книжки без розбору. Вперше перелистовує, якщо уважає, що не повинна її читати, відсуває її з якнайбільшим спокоєм.

Щаслива на великому, соняшному подвір'ї, коли на порозі хати жмурить очі і муркоче пухнаста кицька, коли ласиться до неї пес — Пагат, коли ластівки увихаються і притулюють свої гнізда попід криші хати і господарських будинків.

У святкові дні попри подвір'я приходства стежинкою від своєї загороди ідуть Сефта та Марійка до церкви. Спішить теж багато людей у пестрих одягах ширшою стежинкою впоперек загород, між хвилюючим збіжжям. Наче квіти, цвітуть яркі краски святкових мальованок-хусток на головах газдинь, відданиць і дівчаток.

Люба з насолодою приглядається до пишновбраних парохіян батька. Насичується соняшним простором кругом хати й лискучою зеленню і... так їй добре біля рідних воріт і плотика, що пахне живицею.

Пишновбрана Сефта вже струнка чорнявка. Марійка малого росту і на ній не увидатнюється так пишний, бойківський стрій. Коси ті самі у Марійки, та сама родимка на обличчі, лише дещо більша.

Вони, при зустрічі з Любою, ніяково всміхаються. Засоромлені крадьки обсервують її. Розмова не в'яжеться.

Із дзвіниці кличуть дзвони на Службу Божу. Їм спішно. Люба дожидає мами, зрить за Сефтою та Марійкою, що подались горі загородою.

— Чи знає Сефта, яка вона дуже а дуже гарна?! Я і не вмилась до неї! Чому соромляться мене?

І сама собі дає відповідь:

— Вони певно думають: ми і ти це вже інші світи... ані нам до тебе... ані тобі до нас...

Постає в її душі невимовний жаль за дитинством, за хвилинами, проведеними у їх хатах біля кужеля, біля кросен, за прогулянками в ліс по ягоди, за бігом навипередки з вивірками й водокс проти струї ріки...

У будні її потягає полонина. Долучуються пані Дора, Наталка, Федуся.

Пахощі полонинські, перемішані пахощами живиці, сп'янують як завжди. Хоч ягід багато, не хочеться їх збирати. Люба блукає між галявими, розглядається і шукає, сама не знає чого.

Таке багатство краси, яку так любить притаєною любов'ю і, немовби боялася втратити це оп'янююче довкілля, та й згортає його якнайширше розпростертими раменами у закутку своєї душі.

Її томить безліч вражінь. Уста печуть спрагою. Надібує хрустальну криничку між смереками й п'є поспішно цю льодяну воду. Вона й черпає її повними пригорщами, що пахнуть папороттю й гілками смерек.

Яка розкіш...

А потім... сильна простуда і вакації змарновані. Кашель домучував.

Так і поїхала до Львова.

Тітка Гена завела до лікаря д-ра Паньчишина.

— Вона надто поважна на свій вік. Їй треба більше товариства та багато розривок.

Заявив лікар, пильно обслідувавши Любу.

Була дивно заскочена заввагою лікаря. Не бажала нічого більше від життя, поза тим, яке мала.

З товаришками вже зжилася і почувалася добре. Раділа кожною лекцією на фортепіяні в улюбленої пані Софії. Вуйко Петро дбав завжди про те, щоб мала що читати. Сам вибирав книжки і Любі давав. Від жінок-письменниць вимагав вуйко багато ніжності. Мав переклади зі світової літератури і журнали. До бібліотечної шафи ніколи Люба сама не йшла, вповні довіряла виборові вуйка. Давав оповідання, ніколи збірок поезій: Кобилянська, Коцюбинський, з польських авторів Ожешкова, Конопніцка, переклади оповідань голляндських, шведських, індійських, японських авторів, подорожі морем і інші...

Люба радо читала усе, що діставала. Не одержувала ніколи книжки, яка могла б розбурхувати її уяву та грати на нижчих (інстинктах) почуваннях. Вуйко любив гарні описи природи, шляхетно виведені типи людей в оповіданнях і це подавав Любі.

Вибрав гарне фортепіано, яке спровадили для Люби батьки на приходство.

А шкільні дні перебігали один за одним, скапували, наче осінні листочки з дерев. Стелилися під ноги і розсівалися покинуті, призабуті.

На годині української мови вперше вчитель завдає домашню задачу на вільну тему: "Per aspera ad astra".

Люба ніяк не може дати собі ради з цією темою.

Скільки разів не починає писати, завжди невдоволена, а навіть зла на себе. Остався вже лише один день до речинця віддачі задачі.

Люба прямо у тривозі:

... Що буде?

Залишився одинокий рятунок — це просити Небесну Матір о поміч. Перед сном клякає побіч своєї софи і молиться.

— Мати Небесна поможи! Я не спосібна написати цієї задачі...

З надією на поміч засинає.

У сні з'являється їй картиною ціла задача:

Перед Любою стрімка, скалиста збіч з різними доріжками. Доріжки йдуть у різних напрямках, скісно до самого вершка. Одна лише доріжка пряма. Стрімка й ховзька. Люба вибирає доріжну пряму тому, що найкоротша. Вона прямо перед Любою пнеться вгору. Ступає по ній. Не оглядається. Знає одно: має дійти до вершка гори. У половині дороги оглянулася і от-от була б впала, якби кущик, одинокий кущик, що ріс при цій доріжці, не став їй у пригоді. Зловила його судорожно рукою і прийшла до рівноваги. З усією напрутою йде далі, щораз вище, щораз вище... до самого шпиля. Дійшла! Нарешті дійшла! На шпилі гори прегарна поляна з безліччю квітів та чарівним співом птахів. Ща за краса! Скільки насолоди і щастя, які полонять всю її увагу і вливають у душу безмірний спокій...

Пробуджується.

Відчиняє очі.

— Є задача! — шепочуть уста.

Усе стоїть живим перед її очима і легко дається описати.

Безмірно дякує Небесній Неньці за поміч.

Пише задачу і нє превелику радість вперше дістає найкращу оцінку.

Професор Радзикевич вдоволений.

Велика радість, получена з вдячністю Небесній Матері, виповняє її душу.

Весела, щаслива, бо відчуває душею, що її Приятелька чуває над нею. Та сама, якої присутність так ярко відчувала поміж зеленими збочами та хвилюючим, пахущим простором.

Приміщення гімназії СС. Василіянок перенесено до Академічного Дому на вулиці Сопінського, під цитаделею.

У сутеринах містилась студентська харчівня.

До гімназії треба переходити цитаделею, поміж рядами розлогих каштанів. Усі туди йдуть, бо це найкоротша дорога від трамвайної зупинки.

Осіню відбуваються студентські вечери.

Тітка Гена дала шити Любі голубу сукенку з довгими, з білої коронки, рукавами і широкою голубою шарфою.

Це перші вечерниці й Люба не може дочекатися того дня, цієї суботи. Матеріал аж з Чернівець. Дарунок вуянки Дорці.

У суботу йде ще з тіткою до фризієрки.

У дзеркалі слідкує Люба, як фризієрка укладає їй чорні льоки. Вони спадають аж на рамена, а на голові, наче великий, голубий мотиль, розсідається кокарда.

Убрана вже, з білою торбинкою та вахлярем, йде до сальону. Там велике дзеркало, у золочених рамах.

Всі кузинки вслід за Любою.

— Пожди, припудрувати треба обличчя.

Але... кузинка з Буковини спішиться і... пилоч осідає на льоках, на сукенці.

У чорній пелеринці, надітій по коронковій блюзці, входить до сальону тітка Гена.

— Та що ж ви робите?!

Доперва тоді всі спостерігають, що через поспіх кузинка наклала Любі замість пудру — порошок до зубів.

Всі сміються, а Люба витирає швидко обличчя і не хоче вже нічого.

... Без пудру можна обійтися... і виходить з тіткою зі сальону.

У передпокої ще звертається тітка до Касі з вказівками щодо завтрішнього дня і обидві виходять.

У малій залі Лисенка деякі пари вже проходжуються, є й УСС-и.

Люба дістає карнетик від студента, на якого комірі пишуться чотири золоті паски — ознака восьмої гімназійної. У карнетіку записані танці, які він має намір з Любою танцювати.

Люба бавиться прекрасно. Дістає китицю квітів, а взамін пришпилює котильйончики зі стяжечок.

Від студента дістає білолілійові айстри. Ці айстри справляють їй особливішу насолоду, бо це від студента, за яким зідхає уся дівоча гімназія і це незвичайно імпонує Любі.

Зчасом до китиць великої уваги не прив'язує, коли зісохли не забороняє Касі при порядках викинути їх на смітник.

У гімназії навіть старші учениці незвичайно зацікавлено обсервують Любу.

— То це та, з якою бавився той "восьмак"?!

Перешіптуються своїми заввагами, аж Любі ніяково і соромно. Досі ніхто не звертав уваги на неї, жила в тіні, а тепер знає її вся гімназія.

Зближається друга забава і, хоч Люба трохи простуджена, на забаву обов'язково рішає піти.

Скриває свою простуду перед тіткою. На забаву вибираються також кузинки з Буковини. Вони собі сестри, ходять до учительської семінарії і разом тепер на станції у тітки.

Люба потішається, що простуда перейде, а втім це не є причиною опускати забаву.

Знайомий студент — "восьмак" є на забаві, але... переходить попри Любу, наче попри зовсім незнайому.

Люба від ненадійності прямо застигає.

... Чи це можливо, щоб можна ось так незапримічено обминути партнерку попередньої забави! І чого я властиво йшла?

Хоч танцює дуже багато, вдоволення не знаходить. Ще й живчик щораз сильніший, а у висках молотом б'є. Від балькону відчинені двері. Там товаришки, перший приморозок і прохолода. Так любо, свіжо і Люба йде до товаришок. Та враз робиться їй сумно, скучно і хоче вертатись до хати.

Кузинки гарно бавляться і тітка Гена переконана, що Люба почувається погано тому, що не танцює з давнім знайомим.

Залишається із-за кузинок і аж над ранком приходиться додому.

У хаті збирає Люба всі сили та переодягається, щоб не спізнитися на екзурту до гімназії і при сніданні паде на долівку у кухні.

Заносять її до кімнати та кладуть у постіль.

... І щож тепер буде? Як оправдаюся, що опустила екзурту і Службу Божу?

Почувається щораз більше хворою. Мучиться немилосердно. Видається їй, що кінчить життя.

Але всупереч поганому почутті, у тій боротьбі життя зі

смертю, відчуває, начеб хтось її запевняв, що все буде добре, буде жити. Чує як вливаються свіжі сили до побороення недуги.

На станції всі занепокоєні хворобою.

— Але ж тобі треба доконче лікаря!

Лікар — д-р Дрималик — заявляє домашнім, що в неї запалення легенів.

Її переносять та приміщують у сальоні.

Кузинки, тітка, вуйко чергуються та чувають коло неї ніччю і днем.

Вуйко Петро, з невідлучним папіросом у цигарничці, до Люби наближається без папіроса і намагається шуткувати.

Люба насилу всміхається.

Приїздить мама Люби, зломана її недугою цілковито.

Зимні компреси, здається, домучують Любу, але за ласкою Божою минає криза, проминає гроза.

... І скільки журби спричинила всім! Яка нерозважність! — думає Люба.

Гарячка спадає. Кожний усміхнений.

У сивому футрі, з кримковою шапкою у руках, входить до сальону батько Люби.

Глянув на неї і біла голова труситься від плачу.

... Господи! Батько плаче?! І через мене?! Господи... Що я наробила?!

Переражена не може й одного слова промовити, а батько зломаний зовсім виходить зі сальону.

Гарячка у Люби знову підноситься високо і всі знов дуже затурбовані, але з'являється лікар і збиває гарячку.

Він запевняє у другій кімнаті, що йому дуже залежить на тому, щоб повернути Любі здоров'я.

Люба може вже сидіти і може всміхатися.

Тоді у передпокої дзвінок і вона ловить знайомі голоси.

— Яро?! Тепер?!

Іза входить.

— Приїхали з України. Чи може Яро відвідати тебе? Просить про дозвіл.

... Яро? Тепер... коли хвора в ліжку? Ні! Ні! За ніщо в світі!

Вона не має сили на таку зустріч.

— Подякуй панові Ярові... Я не бажаю собі цього...

Іза вийшла. З другої кімнати доходять знайомі голоси. Люба сама саміська і дивується: чому так поступила?

... Соромилась приймати в такому виді гостей... от і все.

Поволі вертається здоров'я. Лікар радить літом поїхати над море. Батько Люби радо годиться і вона вже знає, що кожних вакацій буде їздити з вуйком до Італії, на Україну й на Крим...

Її дуже цікавить світ і вона цим рішенням незвичайно радіє. Вуйки і так кожного року, в часі вакацій, виїздили за границю. Бездітні, проводили вільний час у подорожуванні.

Люба вже проходиться по хаті і в дзеркалі завважує, що ніс видовжився, а очі стали ще більші, бо змарніла й виросла.

Мама заплела Люби коси, що спадають по раменах. Обличчя тому, що довго хворіла, виніжніло.

Кузинки з тіткою Геною йдуть на імпрезу. Вернулися повні вражіннь, а Іза засумована, бо стрінула там одного УСС-а, якого любила. Квартирував у їх хаті, а тепер забув, має іншу.

— Навіть раз поцілував був мене... ось тут...

І Іза вказує на своє обличчя біля вуха.

Любі робиться дивно від звірювань Ізи.

В її душі постає рішення:

... Не дозволю себе нікому поцілувати, а якщо дозволю, то тільки тоді, коли буду мати певність, що вийду за нього заміж. Найголовніше з усього — берегти свої уста для цього, з яким буду закладати родину.

Звідки ці думки-постанови з'явилися в неї не могла зрозуміти. Вони самі від себе родилися і вона знала, що лише так у своєму житті буде поступати.

Рішає торувати дорогу у житті за своїми власними засадами. Видається їй, що піднеслася з хвиливого ослаблення до нової боротьби.

Подія з "восьмаком" не лишила жадного сліду у душі, затерлася в часі недуги.

Митрополит Андрей вислав Мирка на дальші студії до Інсбруку. Лагодив його для себе. Про Клима нема жадної вістки. Данко у російському полоні. Євген вернувся зі сербського фронту і застряг у Чехословаччині. Славко вернув-

ся з України і провадить старшинську школу недалеко Львова. Коли у Львові, вступає до Люби.

І ось першого листопада вчасним ранком ввійшов до вуйків безмірно схвилюваний.

— На ратуші у ринку синьожовтий прапор!

— Де? Що? Коли?

З присутніх ніхто нічого про це не знав і всі, попросту переражені, юрмляться кругом нього.

Кожний хоче наочно переконатися.

А Славко, у мундирі австрійського офіцера, ходить по хаті. Долонями стискає сильно виски.

— Годі успокоїтися. Це щось дуже ненадійне! Потрясаюче, аж голова розболіла.

Люба мовчки приглядається усьому. Радіє, але не може сприйняти цієї великої події так, як старші.

Сусіди, знайомі, кузини, заходять до вуйків Люби. Усі з цими самими вістками.

У хаті рух. Кузинки і тітка Гена вибираються на дижур до кухні у ратуші.

Як радо пішла б і Люба з ними, хоч би бараболю стругати, але їй достосовують ще назву "реконвалесцентка" і це не дозволяє їй просити про ніщо, що зв'язане з життям поза хатою.

По державних австрійських урядах, зчинився страшний безлад. Славко ледве впхав до банку пенсії для учнів зі старшинської школи. Боявся залишати в себе військові гроші. Старшинська школа у безладі, перестала існувати, учні пороз'їздилися.

Мама Люби від'їхала. Від'їхав і Славко.

Люба у кімнаті вуйків стоїть біля вікна. Їй важко зрозуміти дійсність, коли бачить як із сусідньої кам'яниці навпроти відхиляється вікно і револьверові стріли падають на вулицю услід українській стежі.

... Он як!

Прямо застигла коло вікна. Не рухається і не здає собі справи з ваги небезпеки. Зацікавлена обсервує вулицю.

З-за вугла кам'яниці виходять уоружені цивільні поляки. По вулицях щораз більше стрілів.

У кам'яниці незвикла метушня, бо мешкають у ній родини українські і польські.

До хати вбігає задихана сторожика. У передпокої щось пояснює тітці, ледве ловлячи віддих.

Вибігають і вбігають кузинки. Тітка Гена поспішно розстелює сніжнобілу постіль на софі у сальоні.

— Зараз принесуть на ношах Яра. Ранений в ногу. Казав занести себе тут — пояснює Любі Іза.

У Люби зростає дивне хвилювання:

... На цьому самому місці хочуть його примістити, де я лежала хворою! Як заховатися? Треба буде ходити коло хворого? Чи зможу дивитися на це все?

Відчуває, що знайдеться в критичній ситуації. А тим часом вичікування, хвилююче вичікування!

Приходить Галя.

— Взяли його до шпиталю, якого наспіх зорганізували в забудуваннях Політехніки, при вул. Сапіги, бо може треба буде робити й операції.

Великий тягар зсувається з плечей Люби.

... Як це добре, що не принесли його сюди!

У цій частині міста втихають стріли. Поляки займають вулиці до Цитаделі. На Цитаделі бої.

Спокійного дня дозволено Любі вийти з кузинками й пройтися недалеко вулицями.

Приморозок і свіжо.

Галя і Іза мають намір відвідати маляра Яра і кличуть Любу:

— Ходи з нами!

— Ні... я вертаюся домів!

Люба не має сили дивитися на біль і терпіння, і тому рішає, що краще їй до шпиталю не йти.

Перший прохід по свіжому повітрі її втомив. Мовчки, задумана бажає спочити у своїй кімнаті.

Кузинки швидко вертаються, а Іза до Люби:

— Ми згадували Ярові, що ти йшла з нами і вернулася. "Ах чому ви її не взяли зі собою?!" — сказав Яро.

Люба не може знайти відповіді для Ізи, але для себе відповідь має:

... Він належить до тебе... пощо мене там?

Кузинки не раз поміж собою сміялися з Яра. Поводились, начеб він був небажаний для них, однак Яро не зали-

шав їх товариства. Іза впевнена, що Яро залюблений у неї до безтями.

Стріли на Цитаделі щораз частіші, щораз сильніші. Палива у кам'яниці нема вже. З хлібом біда. Харчів щораз менше. Навіть мама Люби не може тепер нічого привезти. Домашні всі перенеслися до однієї кімнати, від подвір'я, бо це найбільш затишна кімната.

Ні для кузинок, ані для Люби нема вісток з дому.

Поночі всі притемнені вікна, навіть передпокій без світла.

Аж одного вечора озвався дзвінок у передпокої і Кася пішла відчинити. — Ввійшов польський легіоніст.

В хаті постала страшна констернація, бо заявив він, що хоче бачитися з Любою.

Скоро одначе вияснилося все. Це брат дружини команданта жандармерії зі села, звідкіль Люба. Вона полька. Окружною дорогою післала сестрою допомогу своїм батькам у Львові. Передала їй клопотання батьків Люби розвідати про неї.

Розказав теж про подорож своєї сестри через Мукачів, Сянок, Краків, Перемишль, щоб дістатися до Львова.

По його відході рішає Галя і Іза вистарати перепустки до Кракова, нібито до якоїсь тітки, а звідти чкурнути далі. Любі обіцяють взяти її зі собою.

Кузинки вдають польок і дістають в міському уряді перепустки на три дні.

— Три дні — скрикують врадувані. — це довгий час!

На дорогу вбираються тепло. Вуйко Петро наказує кузинкам вважати на Любу.

Вчасним досвітком по калюжах і сніжних калабанях вдаються на головний двірець. На двірці притемнення. З трудом впихаються до поїзду на Перемишль.

Люба не признається, що черевики вже зовсім перемокли. Їй не вільно ніг перемочити, але не признається до того, бо конче хоче продертись додому до батьків.

Люба віддає подорож в опіку Небесної Матері й по-тайки молиться.

По довгому очікуванні, сірим вже ранком, рушає поїзд.

— Господи, слава Тобі!

Всі христяться.

Коло Городка, гнавши попри невеликий ліс, поїзд падає під обстріл української артилерії. Мусить вернутись взад на залишену станцію.

У поїзді постає нагла паніка. Метушаться перекупки і молочарки. Всі порозуміваються польською мовою.

Щойно ніччю затемнений поїзд рушає на Перемишль, Тарнів, Краків. Скрізь із запізненням. Реченець перепусток минає, а перед самим Краковом ніччю відбувається перевірка перепусток. Перепустки важні до півночі, а це вже по півночі.

Люба сидить кілька лавок далі від кузинок. Тривожно стежить за легіоністами, як вони прикладають до кожної перепустки малу кишеневу лямпочку й... молиться до Небесної Матері про поміч.

Кузинки щось пояснюють про спізнення поїзду, говорять про тітку, яка очікує їх і... легіоністи по надумі залишають їх, а до Люби навіть не підходять.

Вдячна Небесній Матері, втискається ген у кут вагона.

З Кракова без перепусток вже пробиваються на Словаччину. Помагає їм в цьому старший пан словак. На граничній станції їх придержують словацькі офіцери, підозрівають.

Але цей, що говорить з Любою, дає їй на спогад свою візитівку, фундує всім вечерю і поміж великий натовп людей, що облягають двері на п'лятформу, переводить їх до поїзду.

Через Мішкольц на Мукачів триває їзда більше, ніж тиждень. Всі ощадності їх вичерпались. Поїзди переповнені австрійським військом, яке вертається з полудневого та італійського фронтів.

У Свят-Вечір просмикується поїзд через Бескид.

Щораз сильніше стукає серце в Люби. Хоч це вже час пообідній, Люба нічого ще не мала в устах.

Вже й станція у селі Люби. Кузинки не хочуть висідати. Їм також спішно додому, живучи кілька станцій далі.

При вихідних дверях стійковий Любу затримує.

— Перепустка!

— Я ж тутешня!

Забула, що приїхала поїздом з-за границі.

— Не знаю вас!

— Господи, і свій вояк, а не вірить!

Люба позирає спішно по платформі, може, стріне когось з людей, хто б заручив за неї.

На щастя, надійшов місцевий газда та вибавив її із клопоту.

Горою, попри церкву, доріжка засипана снігом і до приходства треба йти аж попід залізничий міст. А її так спішно!

Та ще трішки і з-поміж смерек виглядає рідна хата.

У кухонному вікні, до половини обмерзлому, хтось мигнув.

А в сінях, у обпорошеному мукою хвартусі, чекає мама.

— Люба! Доню! Дитино! Ах Боже!

І голос їй стрягне в горлі, а Люба цілуючи поморщені руки, не може й слова вимовити.

... Хіба сталося щось надзвичайного, що я приїхала до рідної хати?!

Чоло, обличчя обсипає мама безліччю поцілунків.

— Думала... привиділось... Боже... яка радість!

Люба схвильована до глибини душі.

— Татко вдома?

— Нема ще з прилученої церкви.

Крізь ухилені двері кухні всміхається Федуся і Люба всміхається до неї.

— Ялинка є?

— Не знала, що ти приїдеш й не постарала. Треба до Луки піти, він принесе.

І Люба чимдуж спішить до старого паламаря Луки.

Її бавить його зачудування і розрадувані очі. І як дуже радо сіла б на лавку. Там на стіні, поміж вікнами, старенька ікона Богоматері, в заглиблених скляних рамах. Там був і ключик, яким накручувано sprужинку, щоб почути стрічку мелодії-пісні у честь Богоматері. Як дуже просила завжди, дитиною ще, накручувати sprужинку, коли закралася з дітьми Луки у хату, а коли старших не було, сама накручувала, щоб тільки насолоджуватись мелодією.

А тепер дивиться на добряче обличчя Луки. Він про ці історії анічогісінького не знає. Вони спогадами обсіли голову Люби. Лука поспішно надіває сіряк, щоб йти на збіч по ялинку. Ховає малу сокирку у кишеню сіряка і вже його нема.

Люба вертається селом додому. На подвір'ї стоять сани з прилученої церкви. Приїгав уже батько.

Трохи ніяково стрінутись з поглядом поважно-синіх очей батька, які, видається, — що заглянуть в найглибший закуток душі і дізнаються, що причиною запалення легенів була забава і... ті блідолілійові айстри.

Але цілує руки й дістає поцілунок в чоло дрижачими устами.

Мама Люби перебиває прикру мовчанку.

— А бачиш, старенький, не будемо самі святкувати...

— Дякувати Господу.

І батько Люби вже всміхається.

У кухні розмерзає ялинка, а ще трішки і стоїть убрана коло вікна, що виходить на гору Тростян.

До вечері накрито. У куті кімнати стоїть сніп вівса, а в кухні дідух. Входить пані Дора. Вражена несподіваною зустріччю з Любою, сердечно з нею вітається.

Більше всміхається, ніж говорить, бо з великої радості не в силі склеїти речення.

Свічі у срібних ліхтарях побіч калача, на сніжнобілому обрусі, засвічує батько. Після просфори та молитви вечеряють майже мовчки. Кожний заглиблений у своїх думках.

Жваві очі мами раз-у-раз споглядають на свою наймолодшу, на Любу. Роз'яснене обличчя завжди всміхається.

Усміхається й пані Дора. Всіма забута, нещасна у своєму житті, завжди в цій хаті, де й зросла, почувалася як біля рідних, усією душею прив'язана до мами Люби.

У печі палахкотить вогонь. Кусники смерекових полін пахнуть живицею. До вікон виразно добивається шум смерек. Під хатами колядують діти. Ключі від церкви на своєму місці. Раненько прийде Лука, забере їх, щоб відчинити церкву. Радісно задзвонить

Тоді люди з прилучених сіл: Решітки й Терновки та й з Лавочного виповнять церкву вщерть так, що годі буде зачинити головні, ковані залізом, двері. Повними грудьми заколядують "Бог предвічний..."

Коляда вихопиться щілинами церкви на усі дороги, проски, прогалини, зіллється зі шумом рідних лісів і увесь бойківський світ, наче великий дзвін, ударить серцем об криси на славу новонародженому Дитяткові.

Люба усе це знає і буде колядувати враз з усіма людьми.

А тепер по долівці, доріжкою від печі, скачуть вогненні зайчики.

Пані Дора збирається у свою холодну, самітну хату,
А тут так затишно, так добре...

У куті кімнати манить зелена софа зі сніжнобілою постіллю. Утома бере верх і Люба клякає, щоб помолитися.

Смереки, які маленькою помагала батькові садити кругом городу, не перестають шуміти.

Вони вже підросли, бо й Люба піросла.

Час від часу скриплять від морозу сіняшні двері.

Батько Люби проходиться по кімнаті. Тихо, ніжно дзвонить ключиками та укладає плян проповіді.

Мама у кухні. Федуся пішла до рідних.

У печі тріскають поліна. Запах живиці стелиться по хаті.

За вікнами шумлять і шумлять смереки, начеб заколихували Любу до сну.

6

Засніжені гори Карпати в руках українського війська. На двірці села Лавочне станційна команда.

За допомогою подруги Наталки знайомиться Люба з усіма з команди. Часто перебуває на пошті, бо чергується з Наталкою, сповняючи уряд телефоністки. Це дає їй своєрідну насолоду, що хоч частинно може прислужитися загальній справі і вносить дещо різnorodности у щоденність.

Молоде товариство часто буває на приходстві.

Мама Люби теж грає на фортепіяні. Тоді ніби відживає у своїх спогадах. Колись багато і гарно грала. Опікувалася нею, особливо в її молодших роках, дідичка. У дворі було фортепіяно, а дідичка, хоч сама не грала, була любительською музики. Спроваджувала безліч нот і просила маму приходити грати. Втискалась тоді у фотель і годинами прислухувалась грі. Це була її одинока, улюблена розвага, бо жила самітною. Мама Люби володіла добре французькою мовою і бувала частим її гостем.

А тепер грає для Люби і для її товариства. Уряджує вечірки, щоб забавилась, але по таких вечірках Любі жає батька, як старшої людини і господаря, що з чемности вичікував, коли порозходяться гості.

Не раз Люба собі дорікає, що порушує усталений порядок у хаті і тишину, яку дуже цінить враз зі своїм батьком.

У молодому товаристві піднесений настрій, бо на великій всенациональній маніфестації у Києві проголошено злуку всіх земель України. Всі якнайкращих сподівань чекають від майбутнього.

На приходстві сходяться місцеві інтелігенти та офіцери.

Станційний командант — Мирон — досить симпатичний брунет, гарної постави, часто верхи на коні, виразно виявляє Любі свої симпатії.

Люба признає в душі, що він гідний уваги, але завжди тужить за чимось неспійманим. Часто задумується і шукає поглядом по засніжених збочах чогось надзвичайно гарного, що могло б найбільш з усього припасти їй до душі.

На порозі хати, з обличчям повернутим до заходу, слідує як переформовуються хмари, як золотить сонце вершки лісів. Увагу її приковує сонце. Воно золотить крайчики темних, снігових хмар, що насуваються з-за Бескиду на село.

Це так ярко виступає на тлі темного лісу та засніжених білих узбіч. Так її потягає, що вона й не завважує, як у той час стежинкою, впоперек загород у напрямі приходства наближається їздець, а Любі годі було вже втекти.

...Мирон?! Як міг на таку віддаль пізнати мене? Ще подумає, що я вичікувала його!

А усміхнений командант на гарному, каштановому коні, вже на подвір'ї.

Люба просить у хату.

— Не можу, спішуся.

Кінь б'є копитом об землю, але Мирон не рушає.

... Чому ж стоїть, коли кінь нетерпеливиться?! — думає Люба.

По його від'їзді ловить очима гру барв на овиді. Надслухає рух поїздів на двірці за горою, оті часті транспорти з України. Виїздить еліта у напрямі Відня.

У Росії й на Україні загортають усе у свої руки большевики. Руїна котиться з розмахом, бо сили українського війська замалі.

Інколи, як транспорт задержується довше на станції, дехто з переїжджих заходить на приходство на чай.

Тривожать розповіді.

— І не вдержаться... не підготовані... не буде своєї держави, хіба за двадцять літ — спокійно говорить о. Йоан — батько Люби, забираючи голос у дискусії, що ведуть присутні.

Любі — тоді — стискається серце.

...Чому батько так говорить?!

Вона знає, що батько не звик помилятися, однак робиться їй на душі боляче. Адже так глибоко, зі щирої душі, бажає добра, щастя своєму народові.

...І звідки батько це знає?!

Їй нагадується зміст поштової карточки від Кліма, з фронту ще, на день її уродин: "щоб Тобі Бог допомагав у всім добрі, щоб Ти на многі, а многі літа, була здорова і щаслива, та щоб Тобою тішилися Родичі, Родина і Україна..."

...Чи це закінчення поштівки можливе до здійснення, коли несамовиті події котяться стрімголов?

Щораз більше людей переходить через хату. Поїзди годинами задержуються на двірці та із запізненням відходять за Бескид.

У вагонах багато людей перетомлених далекою дорогою, що й не виходять на п'ятак. Та це старші люди. Молоді вештаються скрізь. Ті, які були на приходстві забирають Любу зі собою на двірць, опроваджують по вагонах, знайомлять з великими особистостями. Їй вбивається у пам'ять їх перетомлені обличчя, а прізвища — не одне й вперше почуте, переплітаються у вирі важких подій і... забуваються.

Не раз їй доводиться повторяти свій спогад про подорожі зі Львова додому.

— Мала геройка — усміхається симпатичний генерал Павленко.

А австрійський принц Льобковіц вперто її обсервує, що й в'яже їй свободу рухів. Тим більше, що у переїзді на Відень, дехто перебуває й довший час на приходстві.

Що ближче до весни, вістки щораз сумніші. Українські війська не можуть встоятись у своїх силах. Польські війська посуваються щораз далі поза Львів. На Україні розвидрюються більшовики.

А весна розкинулася по збочах, завітчала їх своїми чічками. Зашуміли ліси з молодими гілочками й усе вкрилося свіжою зеленню.

З матеріалів на одяги важко було щонебудь дістати. Треба було використовувати кусники сірого, домашнього полотна, шити собі усе потрібне та прикрашувати взорами і красками комбінованими власною фантазією.

Сонце всміхалося сердечним усміхом над селом, над збочами.

Любу потягало усе нове, що могла придумати, сама зробити, що гарно б виглядало і викликувало подив у інших.

— Дитино, залиши це, шкода очей... вишивку можна купити, а своїх очей не купиш ніде...

Батькові було прикро дивитись на те, як Люба сиділа похилена над шитвом.

Не розуміла упімнень батька. Бажала завжди щось нового.

Коли літо починало розпромінювати гори усміхом, Люба стала пакуватися, щоб виїздити за Бескид.

Наталка настоювала, щоб Люба їхала з ними. Мали до розпорядимости цілий вагон. Прийшов і лікар з дружиною до батьків Люби з цією самою пропозицією.

Батько не давав рішальної відповіді і це хвилювало Любу.

...Що буде зі мною? Що буде? Залишуся біля батьків чи поїду у світ? У чужий світ і поміж чужих людей...

А ті, що виїжджали щораз настирливіше домагалися пустити Любу з ними. Доказували про люту небезпеку, якщо вона залишиться.

Батько Люби мовчав.

До транспорту долучувались теж військовики та станційна команда.

Коли однак настирливі прохання не уступали, батько відповів:

— Краще, як Люба останеться з нами. Не пущу її у незнане.

— Хай собі їдуть! — начеб потішала мама — що будеш робити між ними усіма зовсім тобі чужими?!

Люба була вдячна за таке рішення. З пільгою і вдякою наблизилась душею до Небесної Матері.

Коли за Бескидом скрився останній транспорт, із-за закруту з Тернавки виповз по залізничних рейках польський панцерник.

В селі гнітюча тиша. Немовби люди, поля та ліси вслухувались у стукіт ворожих коліс та питались затривожено: “що буде?”

Кількох польських легіоністів стежинкою попри церкву прямують просто на приходство.

Поведінка їх надто самопевна.

Батько увесь час побіч Люби.

Зігноровані мовчанкою Люби, виносяться з хати.

Перший найприкріший день проминув.

Аж пошта надійшла зі Львова від родини, від товаришок.

У тих листах вістки, що в тому часі помер о. директор Лежогубський, на його місце директором став професор Адріанович. Кляса Люби закінчила рік навчання. Товаришки дістали свідоцтва, а вона залишилась.

Люба нав'язує переписку. Ліда радо годиться приїхати на вакації та привезти зі собою увесь матеріал і допомогти Любі доповнити п'яту гімназійну. По вакаціях зможе здати усі предмети і перейти враз із товаришками до шостої.

Приїзд Ліди справляє особливішу радість. Навчання призначують на передобідні години. Пообідні використовують на проходи по збочах, на двірець, по пошту, до пані Дори. Увечері вчиться Люба сама. Багато вчиться. Допізна вночі біля книжок.

Тоді у хаті глибока тиша.

На столі коло вікна від подвір'я, нафтова лампа зі зеленою умброю, кидає слабе світло на зшитки і книжки Люби.

— мушу... мушу діпняти свого! — шепочуть її уста.

Латинські, грецькі слова, граматики, переклади, історія, література...

По подвір'ї ходить і чуває пес Пагат. Сторожить попід вікнами. Час від часу для поваги гавкне і Люба не потребує боятися.

Коли очі з перевтоми починають стулюватися, клякає, молиться, гасить лампу і швидко у постіль.

У тій самій кімнаті спить Ліда глибоким сном.

У городі шумлять смереки. Швидко заколихують Любу до сну.

7

У Львові, на початку шкільного року, з книжками вступає до придорожньої церкви, а тоді попри головний постерунок спішить на Цитаделю.

Коло зупинки трамвайної доходять інші товаришки і Люба долучується до них.

На годинах, у школі, здає поодинокі предмети. Здала історію у професора М. Кордуби, німецьке у проф. Шпитковського, греку у проф. Чучмана, латину у проф. Федева, українське у проф. Радзикевича, а далі по черзі підуть інші предмети. За кожним предметом тягар обов'язку, який осів на раменах Люби, начеб ставав меншим.

Раз у місяць приїздила мама і далі привозила харчі. Тоді для Люби був особливо радісний день. Може притутитись до рідного обличчя і набрати сили для дальших днів, які не раз виповнені великою тугою за рідною хатою, за тим теплом, якого не може ніде найти. Кузинки багато старші за Любу, на все дивились інакше ніж вона. Відчувала це на кожному кроці, а тітка Гена у дуже багатьох випадках годилась з ними. З мамою могла Люба поговорити про все. На все вміла мама найти розв'язку, лише собі притаманну, якої ніхто не мав, а яка однак завжди найбільше переконувала Любу. А теж знала, що усе, що скаже мамі, заховалось, мов у глибоку криницю, для нікого недоступну, з якої ніхто не в силі нічого досягнути.

Батько Люби деколи приїздив до Консисторії, яка містилась біля митрополичої палати при храмі св. Юра. Тоді приходив до Люби, на станцію. Не раз з тугою вичікувала, що батько прийде до її гімназії, до канцелярії, розвідати дещо про неї від професорів, але батько ніколи не приходив.

А Люба так дуже бажала похвалитись перед товаришками своїм батьком. Хоч голова батька вкрилася сивиною, — обличчя було дуже пристойне, шляхетне, гарної, висо-

кої постави та завжди елегантний. Давній військовик. Заміняв військову кар'єру за священничий стан.

Бажання Люби було зовсім оправдане, бо батьки товаришок не раз заходили до канцелярії. В школі новий професор Василь Щурат — поет. Директоркою є мати С. В. Матюківна ЧСВВ, а їй до помочі мати Северина, завжди усміхнена у канцелярії й на коридорі поміж ученицями.

Люба й питалась мами:

— Чому батько не прийде до нашої гімназії?

— Батько каже, що не має потреби, бо ти добре вчишся і ніхто не жаліється на тебе.

На станції, у вільній хвилині від науки, сідала Люба у свій куток.

Вуйко Петро особливіше любив приглядатися, коли Люба порядкувала свої речі.

Добрий вуйко, до якого прив'язалась всією душею. Він завжди вирізняв її з-поміж усіх та й мав для неї добре, тепле слово. Це дуже її скріплювало. Він теж сповіряв Любі усі свої найбільші таємниці. Не зазначував навіть, щоб додержала це виключно для себе, був певний, що може їй вповні довіряти.

Хоч це були звичайно різні шкільні історії, які може й не були такі дуже важливі, як Любі видавалось, але вона свідома була, що одинока з-поміж домашніх це знає. По-тайки молилась до Небесної Матері про поміч, щоб задержати тайну й не проговоритись нікому.

Вуйко Петро завжди просив лише Любу зацирувати йому рукавичку, бо палець вилазив, або пришити гудзик до плаща, який відлітав якраз тоді, коли вуйко спішився виходити з хати.

Він завжди нові книжки до читання доставляв Любі сам.

— Ну, я думаю, що цю книжку ти вже можеш читати.

Це були часто переклади зі світової літератури, які вуйко перечитував перше сам і завжди добирав такі книжки, що годі було від них відірватись. Вуйко, немовби відчував таємну постанову Люби — “поганих книжок не читати” і добирав, що могло бути найкраще. Легенди Сельми Легерлеф захоплювали Любу тоді особливіше.

Восени приїхав з Інсбруку Мирко. Закінчив теологію. Митрополит кир Андрей, який вислав його на останні два роки туди, виявляв бажання задержати його при собі.

Однак батько Люби йде на авдієнцію до митрополита Андрея й на усильну просьбу забирає Мирка до себе.

— Він ще такий молодий, заледве скінчив двадцять два роки... хай буде біля мене й допоможе мені на старість.

З Інсбруку привіз Мирко Люби більшу плитку чоколяди. У тих часах було це незвичайною рідкістю.

І тому, що це була така незвичайна рідкість, рішила Люба, за якимсь невиясненим, внутрішнім поштовхом, задержати її до Різдва.

Рішилася на пробу терпеливості. До Різдва було більше ще, ніж місяць часу.

...Коли поїду на Різдвяні ферії, завезу батькам і тоді всі поділимось... — раділа в душі.

Незламна у своїй постанові відкидала усі спокусливі підшепти і відчислювала день за днем.

Коли наблизилися різдвяні ферії, з биттям серця їхала до рідної хати.

Мама хоч знала, що це чоколяда від Мирка з Інсбруку, не виявляла жадного здивування, лише усміхалася своїм притаманним усміхом. Батько мовчанкою потверджував правильність у поступованні Люби.

Наблизився й день приміцій Мирка. Для мами ця подія була великим ударом, бо Мирко висвятився у безженному стані.

— Він не знає життя... ще майже дитина — говорила мама Люби.

При стисканні ним голів по Службі Божій обличчя мами, немовби закамяніло. Знала, що не сміє ні однієї сльози показати Миркові у своїх очах, бо заздальгідь застеріг її.

— Я щасливий. Йду в життя до праці у винограднику Христовім. Не хочу бачити ні однієї сльози у ваших очах — мамо...

Мама боролась зі своїми почуваннями як лише могла і тільки з великим трудом вдалось їй опанувати себе.

Церква битком набита святково убраними людьми. Старші церковні браття й паламар Лука не жаліли світла. Святковий настрій. Крізь кольорові шибки вікон пробива-

лося сонце і скапували сльозами свічі на свіжозастелений, білий обрус престола, тетраподу й на смерекову долівку.

На обличчі батька застигло щось з переживань, у яких можна було вловити вираз схожий на той, що відбивався, коли відвідував Любу важко хвору у Львові. Це була свідомість дійсности, яку треба сприйняти.

Мирко залишився на місці до помочі батькові.

Пані Дора далі день-у-день, надвечір заходила, як до рідної хати.

Збочі засніжені, спокійні.

На Любу впливав батько, щоб залишилася дома та докінчувала освіту приватно: читанням книжок та виучуванням мов, головно англійської, бо занепокоєний був станом її здоров'я.

Люба не може з пропозицією батька аж ніяк погодитися. Мала враження, начеб перед нею вривалася дорога, якою пустилася йти. Хотіла за всяку ціну закінчити гімназію враз зі своїми товаришками.

Люба перебрала на себе всю відповідальність, а батько вмив руки від наслідків.

У Львові як кожного року на Йордан свячення води на ринку, в одній з чотирьох криниць недалеко від ратуша.

Приходили процесії зі співом з усіх церков, і хоч сильний вітер дошкулював, враження взнеслої хвилини залишилося у Люби. Кругом митрополита Андрея співслужать старші й молодші священики у світлих ризах.

Люди із збаночками в руках в унесенні вичікували кінця Водосвяття, а тоді всі навипередки штовхалися до криниці.

Процесії відходять, відходять школи парами, а з ними й гімназія С.С. Василянок. Біля криниці натовп людей, відлунням несеться гомін.

Вони й обломлюють галузки смеречини, якими прибирали криницю, як дорогоцінності.

Усіма вулицями розходяться люди домів, поспішають, щоб занести старшим і дітям Йорданську воду.

Тітка Гена записує Любу на курс танців, який має відбутися у малій залі Лисенка. Багато там учениць з дівочої гімназії та й студентів з Академічної гімназії. Витворюються гарні товариські відносини.

Люба добре почувалася у товаристві студента Левка, мало що старшого від неї.

Товаришки шепочуться.

— Виглядаєте обоє, як брат і сестра.

— То добре — сміється Люба.

Левко часто товаришить Любі, а їй так радісно мати товариша. Їй самій видається, немовби він був її братом.

Та недовго тривав гарний настрій. Польська поліція арештувала батька Люби і примістила у тюрмі на Бригідках.

Цю вістку зовсім несподівано переповіла Любі тітка Гена. Люба не встигла ще положити своїх шкільних книжок, коли почула:

— Твій батько на Бригідках. Іду на відвідини. Підеш зі мною?

Це було таке неожидано потрясаюче, що Люба не мала сили опанувати себе. Не могла піти до батька у тюрму. Знала, що не видержала б. При батькові заломилася б зовсім. Батько не смів би бачити її такою.

Не торкаючи обіду, ледве промовила:

— Іншим разом...

Терпіння видалось їй над міру великим.

Скоро приїхала мама Люби і вияснила все:

— Переходять наші студенти за Бескид. Перекрадаються на студії до Праги, на Чехословаччину. Один з таких, що назвав себе товаришем Славка, просив у листі про сто корон, щоб міг заплатити провідника. Батько вложив гроші у чистий конверт і передав його тим самим післанцем. "Хто б то не був, допомгти треба..." говорив. Листа не викинув. Прийшла поліція й за листом стали питати. Найшла його у бюрку о арештувала тата. Питали й за Любою, але тому, що малолітня — залишили.

— Виглядає на провокацію — завважив вуйко Петро.

Не хотілось Любі танцювати. Пішла до залі Лисенка, щоб стрінутися з товаришками.

— Чому не танцюєш?

— Хочу мати відвагу відмовити собі цієї приємности. Мій батько арештований.

Батька випустили із зазначенням, що не мають певних даних на провину.

У тому часі арештовано багато священників. У тюрмі стрінули свого декана о. Йоана кондеканальні отці.

— Ох як тішимося, що й отець декан з нами!..

З тюрми вернувся батько Люби хворим. Лікар не міг устійнити недуги.

Одиноким бажанням батька було дістатись домів. Тітка Гена завезла його.

Звільнилась зі школи Люба та й теж поїхала домів.

Сніг засипав доріжку попри церкву і треба було йти опівночі окружною дорогою.

Ніхто не знав, що приїде.

Село спало. У вікні кімнати батьків, на приходстві, блимало світло. Ніч була ясна.

Люба йшла вдивлена у світло рідної хати й не думала, що ніхто не товаришить їй.

На подвір'ї приходства, на горбку, як завжди бігав пес Пагат. Здалеку пізнав Любу на дорозі між хатами. Вибіг навпроти і Люба дорогою вже поза хатами йшла з Пагатом. Стало відрадніше.

У хаті за дня стояла у вікні й дивилась вслід батькові, як хворий у розстібнутому кожусі, у валянках, простоволосий брив снігом до своєї пасіки.

Дійшов до половини городу, хвилину постояв з обличчям зверненим до уликів і похилений вернувся у хату. Втратив притомність і кінчив життя.

Ні на хвилину не залишала батька самого.

Засвітила свічку. Горіюча свічка не могла встоятись у руках батька, притулила хрестик до його уст. Віддих пригасав. Примкнула очі, перехрестила, а тоді... їй видалось треба бігти доріжками, полонинами і здоганяти батька...

Без однієї сльози пустилась бігти.

Мирко загородив їй дорогу, притулив до своїх грудей та почав ніжно гладити по голові.

Бухнула плачем.

Надійшла мама Люби. З'їхалася родина. У хаті зчинився рух.

На ораниці й у дебрі назбирала перших квіток, наломилала галузок смереки й прибрала катафальок батька. Великі воскові свічі догаряли щораз швидше й скапували сльозами на долівку середньої кімнати.

Свідомість, що втратила раз назавжди найдорожчого приятеля, відбилась в неї на здоров'ї. З надмірних переживань дістала високу гарячку.

Це був страсний тиждень. Іза залишилась доглядати Любу. Коли гарячка спала, взяла Любу зі собою у Стрийщину.

Мирко став адміністратором парохії.

По святах вислав Любу до Львова продовжати науку.

У гімназії найбільше строгі професори оказували співчуття. На годині німецької мови професор Шпитковський звільнив від писання шкільної задачі, бо Люба не в силі була зібрати думок.

На годині математики, у професора Янева, коли дістала злу ноту, бо розв'язала зле задачу на таблиці, в лавці не могла опанувати себе. Видалося їй, що всі невдачі посипались тому, що втратила батька, а крім того математика була для Люби найважчим предметом. Не могла ніколи в ній діпняти найкращої ноти, як у інших предметах. Не в силі була вгамувати сліз. І на диво професор Янів, цей строгий професор, зі шпичастою борідкою, наблизився до лавки.

— Ну, перестань, не плач, бо буде голова боліти. Ходи до таблиці.

На обличчях товаришок малювалося велике зачудування.

Люба дістала другу задачу до розв'язання, вдруге на тій самій годині. З цією задачею не мала труднощів і професор скреслив у нотесі злу ноту.

Це було дійсно щось небуденного і уважалось подією великого значення.

Професор Янів недавно повдовів. Померла дружина, яку вибрав з-поміж своїх учениць і яку дуже любив. Була багато молодша за нього. Залишився маленький хлопчик і професор вженився вдруге зі старшою жінкою.

Товаришки старалися знайти вияснення на подію, яка відбулася під час години і нашіптували Любі:

— Знаєш, чому професор так поступив?

— Чому?

— Бо ти подібна до його померлої дружини.

— Дійсно?

— Так! — притакували львівські товаришки, які його дружину знали.

Ціла кляса прийняла це вияснення серйозно, бо потребувала якогось вияснення на цей виімок. А на ділі "строгий" професор руководився вирозумілістю і серцем.

На станції Любі, здавалось не раз, що тітка Гена казує більше уваги чи ніжності другим кузинкам.

Люба часто жалілась під час молитви своєму батькові.

І одного ранку прибігла тітка до кімнати, яку займали ті, що були на станції і звернулась до Люби:

— Люба, мені снівся твій батько. Дуже сильно стиснув мене за руку і я пробудилась.

У кімнаті запанувала мовчанка.

Тітка стала більше уважливою до Люби.

Люба вдягнена на чорно й у чорній крeпі, дуже змарніла та й часто задумувалась.

— Знаєш, Любо, що тобі у чорному дуже до лиця. Ти повинна все ходити у чорному — сказала Ірка, яка сиділа разом з Любою в одній лавці.

— Чи мала б я бути завжди в жалобі?

— Ах, ні! Не розумій мене зле, але чорна краса якась особливіше тобі підходить.

— Може...

У гімназії організувався Пласт. Однак і мама Люби і Мирко рішуче заборонили Любі вписуватись до Пласту. У деяких випадках у Пласті припадала черга йти ніччю на стійку чи довгі марші на прогуляках. Любі стало на перешкоді крихке здоров'я. Мама була незломна й не поступалась Любиній просьбі.

... І для чого хочуть мене заховати? І це не для мене, і те не для мене...

Залишилось совісно виконувати свої обов'язки, вчитись і молитись.

У місяці травні ходить з тіткою Геною щоденно на майські богослуження до храму св. Юра. Вертається домів вже з товаришками.

Ліда почала сторонити від Люби. Вдачами не підходили собі. Зживалась Люба з Анею.

О, як дуже любила цей місяць травень, з розцвілим бузком та безліччю квітів. Престіл Богоматері прибраний на

голубо. Здавалось, кожне розхвилювання зникало біля цього престола.

Люба відчула бажання висповідатись. Зовсім надпрограмово. Завважила у сповідальниці старшого священика і яке велике здивування її зустріло, коли замість науки по сповіді, дістала похвалу. Це була похвала за її життя. Врадувана відійшла від сповідальниці. Похвала ця незвичайно скріпила Любу. Переконана була, що Небесна Мати післала духову підтримку їй у жалібних днях. Підтримку, якої Люба дуже потребувала.

В її душі витворилось переконання, що, якщо б після сповіді вмерла, піде впрост до неба. Інакше й не уявляла собі. Жила цим і відчувала велике душевне піднесення.

Левко не раз товаришив Любі. Вмів завжди щось веселого сказати. Чи хотіла чи не хотіла, мусіла сміятися. Була йому за це вдячна. Та й зовсім природно, бо товариство його у тому часі, було їй побажане.

Під час вакацій поїхала у Стрийщину, до вуйка Юліяна. Там завжди було гамірно, весело. Збиралось багато молоді й ходили на проходи або дальші прогульки.

Вдома Люба багато читала, грала, відвідувала пані Дору.

Пані Дора завжди незмінна, несміливо усміхнена й маломовна. У її хаті обстановка завжди та сама та й на своєму місці. Мешкала у кімнатці на стриху, бо легше можна було її зимою опалити Там були і двері на бальконик та й гарний вид на розкинені хати попри ріку Опір, на збочі й станцію.

Люба любила зайти туди й прислухуватись як шуміли старі смереки кругом віллі.

Одного разу сказала мама Любі:

— Чи ти знаєш, що пані Дора висповідалась?!

— Чи справді?!

Люба щиро втішилась. Знала, що пані Дора по важкому пережитті у своєму житті, була заломана. Помимо цього до церкви часто ходила й молилась та й жила дуже чесно.

Звичайно йшла до церкви у будні. Не хотіла, щоб її хтонебудь бачив. Казала, що життя нашої родини переконало чи скріпило її. У нашому крузі прийшла до себе.

Вуянка Марія приїхала на гриби. Галя і Іза також. Досвітками йшли всі у ліси. Збирали грибів багато, щоб насушити на зиму.

Тоді співали зяблики. Руки пахли живицею смереки, мохом, папороттю і усміхалось сердечним усміхом сонце, веселкою мінилися роси.

Мама бажала задержати Любу побіч себе. Надто Люба була тендітна і мама була переконана, що краще залишити її вдома, ніж посилати між мури в місто.

Люба годилася.

Мирко мав багато праці у парохії. Рідко коли бував дома, а як і був, то багато часу посвячував на молитву та розважання. Дуже совісно приготувався до проповіді. Проповіді його були короткі і багато переплітані живими прикладами. Дуже багато читав. Залюбки говорив проповіді про чистоту, про дівицтво.

На станцію до залізничника приїхав на ферії один теолог. Мав підготовляти до гімназійного іспиту його сина.

Він часто заходив до Мирка, бо й сам мав намір висвятитися у безженному стані.

А пані Дора, як на збитки, заєдно шептала Любі:

— Осип захоплений тобою..., але хай тебе Бог боронить виходити заміж за священика..., тебе шкода.

Люба сміялася, бо знала, що в уяві пані Дори кожний нею захоплений. А втім не думала про жадне віддавання. Не вгадувала чи це колись станеться, чи ні. Вправді, деколи мріяла про лісового інженера, щоб могла усе життя перебувати у лісі. Знала, що й мама її колись також мріяла про таке, а на кінці вийшло інакше.

Любила прислухуватись як пані Дора розказувала про людей зі села, про їх турботи й щастя, про їх життя. Вона оповіла їй і про Марійку.

— Марійка віддалася за багача з іншого села та він її покинув. Любила того, який служив у них. Батьки не хотіли дозволити — одиначка. А тепер ні с'як... ні так...

— Бідна Марійка! А Сефта?

— Любить одного, який вернувся з війська, багато старшого за неї...

Славко написав листа, що його армія, армія Кравса, переїздить на Чехословаччину. Переїздити буде через Ла-

вочне. Ніччю, коли транспорт буде стояти на станції, вступити на хвилинку до хати.

Почалося нетерпеливе очікування з дня на день.

Аж раз опівночі почулось сильне термосення клямкою сінешніх дверей.

Мама збудила Любу.

— Це певно Славко!

Швидко вбралася і вийшла Прекрасна місячна ніч.

По якомусь часі вернулася у хату, однак сама.

— Обійшла хату кругом. Думала, що сховався за угол хати, щоб подрочитися, а його нема! Тоді думала, може, Пагат лабою по клямці, але і Пагата нема на подвір'ї.

Моторошно їй стало.

Другого дня сказала мама, що це був звичай батька термосити клямкою, коли вертався ніччю з поїзду.

Мирко був у своїй кімнаті і щойно рано довідався про цю подію. А Славка не було.

Кузинки намовили Любу, щоб приїхала до них у Стрийщину. Поїхала, а там заскочили їй великі події: похід більшовиків на Варшаву.

Усі розкладали велику мапу та слідкували звідомлень про воєнні дії.

Загони більшовиків від сторони Збруча добивалися до Стрия. Частина їх були у Бережанщині.

З остраху перед навалою, запанувала між людьми велика пригніченість.

Та недовго це тривало. Під Варшавою проломлено фронт і більшовики відступили з Галичини. Ховались у свою шкаралущу за Збруч.

Люба вернулась додому. Дні бігли за днями. Зникала краса літа. Надходила осінь. Шелестіли сухі листочки. Червоніли ягоди калини та рябини. Вдумливо шуміли смереки.

Люба багато пересиджувала біля фортепіяна і грала... грала...

Щораз ставало скучніше і вона допрошувалась у мами:

— Я таки поїду до Львова. Дороблю втарчене і буду з товаришками.

До Львова, до своїх замужніх доньок, приїхала з Буковини вуянка Дорця. Як і завжди відносилась з особливою ніжністю до Люби. Люба теж обдаровувала її великою симпатією. Ясна бльондина, завжди елегантно вбрана і ніжна. Чотирнадцятилітньою вийшла заміж за вуйка Атанасія і залишилась у її вдачі щиросердечна і дитяча ніжність у підході до людей. Вона теж вибралась у відвідини до мами Люби та й ще з окремою пропозицією.

— Ми порадилися з Атанасієм і я приїхала в одній справі до тебе. Дуже просимо дозволь Любі переїхати до нас, до Чернівець. Я вже виховала своїх дітей, могла б посвятитися вихованню Люби. У нас є з добрих родин студенти, можна б Любу впровадити у гарні дома й згодом могла б навіть добре вийти заміж.

Хоч як мама Люби любила і цінила свою братову, та цим, немовби зранено гострим вістрям, мамине серце.

— Хіба ж я не мама Люби?! Чей же ще зможу виховати її сама!

Мама як найстарша у родині була діткнена. Вуянка Дорця відїхала уражена. У неї були якнайкращі інтенції. Можливо, знала добре вдачу Люби і завважила, що потрібно їй іншого оточення. Може, бажала вирвати Любу — на її думку — з примітивізму.

А Люба тим часом у школі, між товаришками почувалася добре, на своєму місці. Доповняла втрачене в науці та здавала у професорів своєї кляси поодинокі предмети. Годилася з усім, що приносив день та якмога допасовувалась до оточення. Хоч не раз таке допасування вимагало у неї не абиякої душевної напруги.

На годину німецької мови з'явився новий професор — Юліян Рудницький-Опільський. Сам письменник, його книжки були лектурами, а крім того, як інформували Любу товаришки, дуже вимогливий. На його обличчі ніколи не з'являлася усмішка. Але помимо всього здала Люба в нього свій матеріал. Для години географії також прийшов новий професор — Микола Чубатий.

Мама відвідувала Любу як давніше, а Мирко передавав гроші на шкільні оплати та й на дрібні видатки.

Люба завжди думала: Мирко, добрий Мирко...

Осінь принесла несподіванки, які сколихували мешканцями Львова, а дівочою гімназією СС. Василянок зокрема.

Це атентат на президента Польщі Ю. Пілсудського, виконаний студентом Федаком.

Його сестри були ученицями гімназії.

На тайному українському університеті посилювалися ревізії та арештування студентів польською поліцією.

Дівоча гімназія глибоко переживала кожну подію, бо між арештованими були близькі й рідні товаришок.

Пригніченість, понурість і сум, немовби повзли вулицями. Люди потайки розказували про подробиці, а вулиці начеб опорожнювались.

А взимку, коли пригніченість дещо розсунулась і дні тихої жалоби проминули, Львів знову ожив.

Тітка з кузинками ходять на чайні вечори чи на забави.

Теж у кімнаті за столом, заглиблений у читанні вуйко Петро.

Тихо, тихенько, лише у кухні час від часу стукне чи порухає чимнебудь Кася.

По довшій хвилині вуйко встає. Шукає за чимось у своїй валізі, яка стоїть побіч його бюро, у другій кімнаті, та й приносить повні пригорщі різнокольорових помадок, з прекрасним ароматом олійків, та кладе на стіл перед книжкою Люби.

— Тамті пішли і мають свою забаву, а ти хоч май оце.

Люба невимовно радіє таким виявом вуйкової сердечності. Заскочена як завжди, начеб засоромлена, що зазнає від вуйка аж стільки тонкої уваги — ніяково всміхається.

Помадок багато й їх неможливо нараз з'їсти. Вони й залишаються на столі, коли Люба йде на спочинок.

Над ранком приходять тітка Гена з кузинками. Помадки вмиють зникають, бо це велика рідкість у тих часах.

Тітка тоді й звертається до вуйка:

— То для неї є, а для нас нема?!

— Ви цілу ніч гуляли.

І Люба прив'язується до цього сивоволосого старця щораз більше й більше.

Час від часу, як ставлять у театрі Лисенка нову п'єсу, вуйко бере всіх кузинок, а з ними й Любу на виставу. Він

з тетою Геною не занедбує ні однієї імпрези. Люба любить обсервувати людей, коли на передові місця приходять оо. достойники зі св. Юра, а далі достойники світські, професори дівочої гімназії з родинами й інші.

Люба далі вдягалася без прикрас, без кульчиків, одинокий медалик Божої Матері пишається на її шиї. Вона вже так до нього звикла і так добре їй з ним.

У бюрку вуйка Петра в шуфлядці, під ключем є знімка його померлої судженої.

Від кузинок дізналась Люба про це, а також і про це, що суджена, яку вуйко Петро дуже любив, померла йому на руках. хоруючи лише одну добу. По її смерті вуйко посивів за одну ніч.

Тітка Гена також розійшлася зі своїм судженням. Надто амбітна була, щоб впахатись у родину польських аристократів, яка була противна тим заручинам тому, що тітка була сиротою по батькові священику. Суджений належав до високоаристократичної родини дідичів.

Старшою вже панною, коли вчителювала, стрінула вуйка Петра. Одно одному розказували про минуле. Зжилися і побралися.

Тітка любила часто ходити у відвідини, радо йшла на засідання жіночих товариств, а найулюбленішою працею її була праця по захоронках. Вуйко доматор, завжди був переконаний, що тітка втрачає на це все багато часу, а в його понятті жінка повинна посвятитися родині та хаті. Дітей у них не було, одинокий хлопчик помер. Тітці рухливої, живої вдачі важко було погодитися з поглядами вуйка і не раз виринали непорозуміння на тому тлі.

Тому, що Люба була прив'язана до вуйка усією душею, беззастережно приймала його погляди на життя та постановляла, що якщо колись вийде заміж, ніколи не буде допускати до непорозумінь. Незвичайно цінила тишу та спокій, а мрією її була праця у хаті та для родини.

Поза тим виучувала свої лекції і читала багато. Треба було прочитати багато лектур, зокрема історичних, повістей та книжок наших клясиків. Захоплювалась Коцюбинським. "Тіні забутих предків" насували їй багато порівнянь і роздумувань про бойківський світ. Кобилянської "Царівна" ставала, немовби дзеркалом життя Люби. Насу-

вались думки: чи було б можливо колись вийти заміж за старшого віком від себе, який міг би стати приятелем у письменницьких спробах?

Вуйко постачав їй переклади польською мовою. Особливо любила Люба описи джунглів Томаса Мана, німецького письменника. З російської літератури давав вуйко багато книжок. Достоевський не підходив їй вдачі. Признавала, що описи психологічних переживань подекуди схоплені добре, але до втоми розтягли...

— І чому займається переживаннями звихненої духово людини? Чому не шукає дороги до добра? — думала вона.

Не могла докінчити читати книжки "Вина і кара" і вуйко більше не давав їй лектур цього автора. Якщо раніш давав, то мабуть, лише для порівняння з іншими.

Дещо читала Тургенєва, але не могла захопитись його писанням.

І тоді ненадійно стрінув Любу великий удар. Зір її ослаб до тієї міри, що не могла прочитати ні одного слова та змушена була заслоняти очі перед якимнебудь світлом. Тітка Гена запровадила її до лікаря. Люба боялась втратити зір. Лікар заборонив на місяць науку та якенебудь читання. Причиною була сильна анемія.

Тітка зголосила стан здоров'я Люби у канцелярії гімназії, а мати директорка Матюківна ЧСВВ, у порозумінні з професорами кляси, дозволила Любі приходити на години навчання та прислухуватися викладам, але ніхто з професорів питати її не буде і вона не є зобов'язана підготуватися. Це зарядження проголошено в клясі і Люба ходила до школи щоденно. Не могла їхати додому, бо треба було бути під доглядом лікаря, а теж без товаришок сучала б і почувалася б ще більш пригнобленою.

Постепенно приходила до себе. Зір поправлявся.

Теолог Осип, який під час вакацій давав лекції гімназистові у селі Люби, зайшов ненадійно до вуйків.

Прийшов попрощатися. Рішився вступити до монастиря.

— Пощо прийшов якраз зі мною прощатися?! — питала себе.

Ситуація робилася для Люби клопітлива, бо тітка залишила у сальоні їх самих. Цього не могла тітці ніяк дару-

вати, тим більше, що Осип тим рзаом був дуже маломовний. Більше обсервував Любу, ніж говорив, а вона цього дуже не любила. Це завжди в'яже свободу її рухів і поведінки.

Розмова не клеїлась і Осип встав.

Намагався опанувати перед Любою свою дивну схвилюваність. Попрощався і відійшов.

Не уйшло її уваги, що його хід до дверей був незвичайно повільний. Мовби вагався ще, передумував щось.

Коли ж у передпокої зачинилися двері за ним, Люба відчула, що він залишив і якусь пригніченість за собою.

І вона чи хоче чи не хоче мусить думати про його поведінку, про його похилу постать та похнюплену голову, немовби під надмірно важким тягарем.

І хоч до його особи не почувала особливішої симпатії, він був їй зовсім байдужий, та мимохіть насувалися думки:

— Терпить? Хіба ж у тому винна я щонебудь? Ні! Ні! Я не мала наміру робити йому якоїнебудь прикрости. Любив приходити до Мирка і на тому кінчалося все.

Ну, ще й як на збитки, у той час ані вуйка Петра, ані кузинок не було в хаті. Може було б відрадніше.

Тітка у кухні давала якісь вказівки Касі, бо вибиралася до міста і на засідання.

Надворі було хмарно й понуро. Майже нікого не було на вулиці.

І Люба знову непокоїлась:

— Куди пішов? Чи впрост поїхав до монастиря?

Не було з ким поділитися про цю подію, про ці відвідини. Тітка зайнята своїм, нічого не питала та й пішла сходами вділ.

Остаточо усвідомила собі Люба, що зустрічатись вони не будуть і пригніченість почала маліти. Вже все поза нею.

З Левком далі приятелює. Він при найменшій нагоді відпроваджує її до хати. Завжди має для неї щось веселого сказати і вона часто змушена сміятися та й усміхнена прощається з ним. Це так любо мати такого товариша, який ніколи нічим не накидається. Йому вистачає провести її невеликий шмат дороги і при тому її впровадити у веселий настрій.

Орися у батька на селі. Деколи приїздила до Львова і часто запрошувала відвідати її, з чого Люба радо користалася.

Сприятелювалася з Анею. На перервах мали багато тем до обговорення. Аня походила з більш численної аристократичної родини, добра, скромна дівчинка. Батько її на високому становищі, дуже релігійний, мама посвятилася виключно вихованню дітей. Любила малювати для своєї приємності.

З Праги, де у той час багато наших студентів студіювало, дістала Люба листа від давнього станційного команданта Мирона. Нав'язалась переписка.

Зимою кінчився час адміністрації Мирка і на його місце прийшов інший священник, а Мирко став одним з наймолодших сотрудників при парохії св. Юра та й катехитом народніх шкіл.

Мама Люби залишилася ще якийсь час на приходстві ліквідувати господарку. Орися уложила зі своїм батьком плян взяти маму до себе.

Приїхала до мами і намагалася намовити маму, щоб перенеслась до них.

— Мама не будуть у ролі господині, але у ролі мами... — переконувала.

Мама нерішена була як поступити, їй йшлося теж про Любу як наймолодшу та й матеріально незабезпечену.

Мама при зустрічі з Любою розкрила свій намір і начеб чекала на її рішення.

Розкритою дійсністю Люба схвилювалася дуже.

... Трачу хату... тепло... свій простір, гори з пахущими збочами... Як мама там перебувала, Люба могла кожної хвилини туди поїхати. Там не відчувала так боляче свого сирітства.

Втрата цього всього видалась їй надто великим ударом. Не могла освоїтись з цією думкою.

Люба з мамою у сальоні тітки Гени ведуть розмову:

— Якщо мама підуть до них — я не буду мати вже своєї хати... своїх збочей... свого простору... Коли ж так укладається життя, тоді... я піду до монастиря.

Спостерегла однак, як мамині очі з безмежним, глибоким болем блукали по її обличчі. Вона знала, що мама не

має приміщення, не зможе так вижити. І знала, що мама думає: цей "впертюх" готов це зробити!!

Але Люба твердо стоїть при своєму:

— Так, так... або своя хата, тепло... або... монастир!

А очі мами стають іще темніші. Вони повні терпіння. Вона мовчить. Зовсім нічого не відповідає.

Щойно тоді усвідомила собі Люба, що її слова справили мамі біль, але вона не могла сказати неправди, не могла кривити душею.

У школі пізнавали товаришки по її поведінці, по рухах, коли входила у клясу, що є чимось пригноблена.

— Що з тобою, Люба?!

— Нічого...

... Чи можу їм сказати це? Чи можуть зрозуміти, коли кожна з них має свою хату, тепло, яке їй потрібне?!

Скривала вияснення для себе і мовчала.

На годині української мови тема домашньої задачі: слова Лесі Українки "Краще терновий вінок, ніж царська корона..."

У задачі доказати треба, на думку кожної, що є краще.

Ця задача у тому часі була, наче для Люби.

Вона вкладає у задачу усе своє я. Пише її у формі діалогу двох товаришок. Доказує своїми словами, поглядами молодої душі, що терновий вінок є кращий і є властиво всім. Одна з товаришок — це уосіблення Люби — хоч була у достатках, рішила вернутися до терпінь тому, що терпіння ушляхетнює душу.

... Якщо професор зверне увагу на цю задачу і скаже, що в мене є письменницький талант, тоді я osiąгну свою життєву ціль, про яку з насолодою мрію від дитинства, буду писати...

З неочеркненою нетерпеливістю очікувала роздачі поправлених професором зшитків.

Нарешті година української мови!

Зшитки на катедрі, а в Люби серце мало не вискочить.

Вже і її зшиток у руках професора.

— Неможливо і годі повірити, щоб людина, якій добре ведеться, добровільно бажала вертатися до недостатків, до терпінь... — заявив перед цілою клясою.

Любі серце забило молотом.

... Усе пропало! Це на що я так числила, пішло уні-
вель! Одно за другим валиться...

З похиленою головою пішла по зшиток.

... Завжди так гарно відносився до мене... такий уваж-
ливий... Задачі мали найкращі оцінки... Здавалось розуміє
мене наскрізь... а тут... чому так? Чи не вміла добре висло-
витись? Чи уважав мої думки за хвилеве уросіння?

У лавці перелистовує зшиток і бачить нижчу оцінку,
ніж попередню.

... Чи маю сконструювати себе? Дати інший напрям мо-
їм роздумуванням?

Незвичайно глибоко переживає це. Можна сказати зло-
мана зовсім. Пригноблення загіздується у душі. При-
гноблення, про яке годі кому небудь сказати.

... Чи зрозуміє хтонебудь? Маю враження ніби хтось
вибив керму з моїх рук. Увірвалась осяяна молодечими
мріями доріжка, заки почала йти по ній. Куди прямувати?

Идучи до школи, завжди вступала до придорожнього
костела св. Магдалини. Ці короткі відвідини дуже скріпля-
ли її в тих всіх переживаннях.

Переписка з Мироном у Празі продовжувалася. Пере-
писувалась як з добрим товаришем. Тоді був звичай пере-
писуватись зі студентами на чужині. Та однак і ця перепи-
ска мусіла увірватися, бо в одному листі було кінцеве ре-
чення: "Якщо дозволите то і цілує Мирон..."

Була впрост переражена. Усвідомила собі, що йому не
треба було товаришки.

Ноти зі шкільної конференції принесли також несподі-
ванку. З німецької літератури "недостаточно". Це стрінуло
Любу вперше, відколи була в гімназії.

Не була приготована до здавки матеріялу, бо зле почу-
валася. Перед годиною оправдалася, але помимо оправдан-
ня була питана з давнішого, яке призабула й не повторила.

І тому такий скок згори в долину.

Прибираючи назовні маску зовсім спокійної, вчилась
приймати ненадійні удари.

Крім того ще й зі сторони товаришок почали стрічати
її закиди, що хорує на оригінальність, коли природно ори-
гінальною не є. Признавала їм частинну рацію, бо на дні
її душі горіло бажання доконати чогось такого, чого інші

не dokonують, але в засязі доброго, однак по невдачі зі задачею не найшла ще свіжої мети.

Читала багато, щоб мати лектури до матури і крім цього не залишила ні одної книжки, яку вуйко приносив, не прочитаною.

Не любила однак засвоювати собі зворотів-цитат чужих авторів і пишатися цим при найменшій нагоді. Її бажанням було творити на основі прочитаного свій власний світогляд, шукати своїх доріг, витворювати свою оригінальну думку.

Залюбки носила між шкільними книжками карточку від Ані, яку дістала під час ферій, на ній четверо маленьких дітей, які розбудились зі сну. Кожне з іншим виразом обличчя. Великі очка цікаво дивляться на світ. Карточка дуже безпретенсійна, але мала в собі багато тепла. На дні душі почало осідати замріяне бажання:

... Якщо я колись вийшла б заміж, то дуже хотіла б мати таких четверо "бобиків".

Чому якраз "четверо", не могла здати собі справи. Може тому, що на цій карточці була така громада і вона дуже солодко виглядала.

Кузинки пізналися на одній забаві зі старшим, дуже далеким кузенком, Василем. Це майбутній суддя. Почав заходити до вуйків. Всі були того переконання, що він буде старатися о руку Ізи. Тітка Гена особливіше тому рада. Споріднення було таке далеке, що для одруження не могло бути жадних перешкод, а "партія" добра. Тітка часто запрошувала його на підвечірки. Він для реванжу запропонував піти на вечір до свіжовідчиненої "Бесіди" та при столику послухати музики. Там збиралася вся львівська "сметанка". Щоб було більше товариство рішили кузинки взяти зі собою Любу. На станції всі були під тим враженням, що він того вечора освідчиться Ізі.

При столику у "Бесіді", щоб прискіпити освідчини, а тим самим допомгти Ізі, поклала Люба кузенові дитинно-наївне питання:

— Хто з паннів вам подобався?

Та й задоволено, мало з радости не вискочила, думала, що вдалось їй "малій ще", як вони всі її називали, "закинути" гачок на підстаркуватого вже кавалера.

... Зловила тебе! Тепер, певно, вже скажеш, що треба сказати! А то тягнув би Бог знає доки!

Однак на велике перераження почула слова, які громом звалились на неї:

— Люба кокетка! Завважила, що мені подобалася і зумисне поставила таке питання.

При всіх! Наголос! Ох, Боже... Одне щастя, що нема тітки Гени і вуйка Петра! — подумала Люба.

Страшна констернація! І то Люба причиною всього! Їй здалось, що весь світ валиться на неї! Такий старий!... Зовсім не хотіла цього провокувати! Хотіла допомогти Ізі... Не може й в'яснити.

... І чому ж йшла з ними?! Не краще було залишитись з вуйком Петром і читати книжку?!

А по кількох днях, коли ввечері входила у браму своєї кам'яниці, Василь дігнав її і, схвильований до сліз, освідчався.

Оголомшена відпекувалася як лише могла та втекла по сходах до хати.

У хаті віддих їй вловити годі та й не може нікому нічого сказати, бо констернація з "Бесіди" залишила свій слід на всіх.

Василь ще час від часу приходив до вуйків. Тоді Люба виходила в іншу кімнату вчитися. Залишала його з тіткою Геною. Кузинок звичайно тоді ще не було, бо ще працювали у бюрі.

Крізь двері ловила Люба його нервовий хід по кімнаті і затулювала вуха, щоб не прислухуватись його розмові з тіткою. Тітка і так, певно, знала від кузинок про все, хоч Любі нічого не говорила. А Любі невимовно прикро, бо це старший чоловік і робив враження зовсім зломаного. І це через неї! А яка була в тому її провина — на правду не знала.

... Ані коралів... ані кульчиків... ані пудру... Люба не вживає, а крім того в жалобі й завжди у чорній сукенці.

У дівочій гімназії постав освітній гурток. Товаришки чергуються з рефератами. О. катехит кан. Лужницький пропонує закласти аматорський гурток, щоб грати релігійного змісту п'єси. На цю тему Люба з Анею має безліч ідей до обговорення. Не раз бачить себе в одязі сходу, у

ролі котроїсь зі святих. Однак скоро гасне її захоплення, бо кожний з артистів мусів би сам купувати матеріяли і сам шити. У повоєнних часах важко дістати потрібне.

У переїзді до Праги на студії, вступило до вуйка двох студентів, його краянів. По короткому часі дістала Люба карточку від одного з них: "чи Любі не жаль переживань товариша?..."

Нав'язалась переписка. Товариш Гриць, студіював медицину. Люба не прив'язує великої ваги до нього й не пригадує собі як виглядав. Пише однак до товариша на чужині, якого уявляє собі на свій спосіб. Пише про своє життя, про довкілля, про красу природи. Радіє, що хтось хоче читати це, що вона написала.

Гриць ненадійно приїхав. Вийшов напроти Люби, щоб допомогти їй нести книжки. Люба скрито обсервує його і... мусить признатись собі, що захопитись ним годі. Не подобався їй надто сміливий його підхід та деяка певність із-за шансів відносно Люби. По його від'їзді почала застановлятися:

Потішала себе, що у Львові його нема, а до його закінчення студій ще далеко.

Він на кілька літ старший за неї, негарний і щонайважливіше дуже малоцікавий.

Товаришки влаштовують чайні вечори по свєїх хатах, а радше товариські зустрічі, на які запрошують і Любу. Гурт знайомих побільшується. Приємно сходять вечори помимо того, що студенти зовуть Любу "недоступною". У себе, на станції, не може Люба влаштувати такого вечора і зрewanжуватись товаришкам, тож чайні вечори вриваються.

До школи далі ходить через Цитаделю зі Стефою, Лідою, Марисею, Зосею, Іванкою та Вірою. Це гурт товаришок, що мешкали поблизу себе. Найближче Цитаделі мешкала Іванка і з нею стрічалася Люба найчастіше.

Старші з родини виявляли невдоволення, що товаришус з Іванкою. Побоювалися, що великі достатки, у яких проживала Іванка, можуть мати злий вплив на Любу, бо як сирота мусіла багато речей собі відмовити. Та Іванка була дуже прив'язана до Люби. Люба це цінила і не хотіла сторонити від неї. Достатки зовсім не мали від'ємного впливу

на вдачу Люби, бо свідомою була, що для неї ніяким правом не можуть бути доступні такі речі, які мала Іванка. Одиначка, багатих родичів, які не скупили їй грошей на різні видатки, головню найновішої моди строї. А поза тим була вона щирою, доброю товаришкою. Залюбки брала Любу зі собою до моднярок, бо цінила її естетичний смак і цей капелюх, який Любі найбільше подобався, мусіла Люба спробувати, а якщо Любі було в нім до лиця, Іванка його купувала та платила великі суми грошей.

Люба зовсім не відчувала жалю, що Іванка ходить у капелюсі, у якому Люба захоплююче виглядала. Вона не покидала свого малого, чорного капелюшка.

У недільні пообіддя давав театр Лисенка вистави для шкіл. По клясах розпродувано квитки і всі дуже радо користали з такої нагоди, тим більше, що це було по зниженій ціні.

Під час однієї вистави у бічній льожі завважила Люба двох незнайомих мужчин у військових куртках, хоч це вже було по війні, то такі залишки без відзнак, ще тут і там, можна було стрінуги. Вони обсервували ряд балькону, на якому сиділа Люба з Іванкою та Іркою і ділилися між собою заввагами.

На перерві Іванка, яка говорила з одним із них, приступила до Люби і передала їй бажання його товариша, що хоче Любі представитись.

Люба обурена, відмовила.

— Такий старий!... Що він думає собі?!

Сподівалася стрінуги під час перерви Левка, якого зачисляла далі до своїх симпатій, а його цього дня, як на збитки, не було. Взагалі дуже рідко показувався тепер де-небудь, рідко стрічала його, бо підготовлявся до матури.

Дні за днями бігли і наблизився час посту.

У неділі та свята йшли парами уся дівоча гімназія СС Василянок, від вул. Сопінського до церкви св. Николая при вулиці Зибликевича. Там каплиця, де завжди правилась для всіх учениць шкільна Служба Божа, біля престола Богоматері.

У забудуванні кам'яниці приміщений монастир СС Василянок та бурса для учениць гімназії.

Побіч бічного віттаря високе вікно, а за вікном сад і весняний вітер. Перший усміх весни пробігав повз камінні стіни монастиря, повз вікна поодиноких келій.

Чомусь того дня так ясно сприймала усе Люба.

У каплиці безперервне шарудіння, коли кляса за клясою займала свої місця.

Люба ловила найвиразніше дзенькіт трамваю вулицею, переклик птахів між деревами саду.

Весна і Люба, начеб розбуджувалася до чогось нового, невловимого ще для неї самої. Люба немовби розгортала рамена до життя, закритого серпанком дівочих мрій, життя без облуди, без фальшу, життя повного добра та краси.

Дзенькіт дзвінка біля захристії привів Любу до свідомости, що священник прямує до престола на Службу Божу.

Слідкувала за Службою Божою враз з товаришками. Знала, що на хорах, за решіткою, постаті монахинь, яких не торкало життя, що поза мурами монастиря.

І із-за решітки злетіла пісня в честь Небесної Матері одна, друга... підсилена голосами учениць гімназії продирається вікнами і дверима у простір, у сад понад деревами та тоне у синяві неба.

На проповідальниці о. Прелат зі св. Юра.

— Піст починається, а щоб добре постити, можна також зректися будь-якої звички чи приємности в часі посту... хоч би не їсти другого снідання.

У куті бічної нави примістилася кляса Люби — VII гімназійна. Люба у гурті товаришок не звертає уваги на деякі короткі шемрання. Думала:

— Це дійсно було б гарно, якщо б я могла зректися свого другого снідання!...

І так мала скромний харч. Мама не могла багато платити за її удержання, а Марко також не мав великої пенсії.

І хоч дальші слова проповіді були не менше вартісні, особливішого враження вже не викликали.

Залишилося лиш це одне речення, яке безнастанно повторялось Любі у думках.

А тітка Гена на другий день як навмисне крутилася по кухні. Дбайливо завивала у папірець друге снідання для

Люби, гей би Кася не могла зробити цього сама. Перед Касею можна було якось викрутитися.

... А так... Що робити?

Та покищо наложила Люба на голову маленький, чорний капелюшок, дещо з ухилом до обличчя, і мусіла сховати між книжки своє друге снідання.

Перед виходом із хати — обов'язково! — як і всі кузинки мусіла зайти до сальону, щоб бодай глянути у велике дзеркало.

Люба почала спостерігати, що життя є цікаве! Набуваючи окремої уваги у не раз цікавій ситуації, відчувала, що вже не залякується. Життя для неї стає чимраз цікавішим.

Мала своє особисте життя, заховане глибоко на дні душі. Ним жила і нікому не показувала його назовні. Це любов до добра, до краси, до найтоншої естетики, а до того... а до того... щонайголовніше!—справжню, глибоку любов до Небесної Матері. Не раз здавалось Любі, що більше любить Її, ніж свою маму. Не розуміла цього відчуття і не раз почувалася винною супроти своєї рідної мами. Але так воно було...

На вулиці не зустріла того дня нікого вже з товаришок. Навіть Іванки не видно було. Подумала, що вступити помолитися ще буде час.

Перейшла вулицю Сапіги.

На подвір'ї костела св. Магдалини старенька бабуся у полатаній нагортці та краткованій хустині тулиться у заглибленні до муру. Вітер холодний дошкулював.

Люба боляче нагадала, що не має ані одного цента, а так радо дала б милостиню цій бабусі.

— А якби так ті два шматки хліба?!

Розглянулася. Непевним рухом простягнула бабусі завинений хліб. Хліб швидко зник під складками полатаного хвартушка.

На душі Любі стало легко і добре.

... От і сповнила це, що бажала!

А тоді скоро широкими, кам'яними сходами зайшла в церкву, щоб відмовити бодай одне "Богородице Діво".

В часі посту день-у-день діставала бабуся друге снідання Люби і воно завжди зникало під складками хвартушка,

а Люба деколи з товаришками, а деколи тільки сама вступала до церкви помолитися.

Клякала тоді поруч самих дверей, присувала торбу з книжками тісно до себе, щоб лише нікому не заважати.

І коли в одному з таких днів, докінчуючи молитву навколішках, намагалася встати — не могла. З товаришок того разу не було нікого, а вона, начеб приросла до кам'яних плит.

Слова молитви плили потоком, весняним потоком.

Свідомість наказувала, що може спізнитись до школи, та закінчити молитви не мала сили. Немовби хтось прикував її до місця.

Діти шкільні вже давно з церкви повиходили.

Любу охопив дивний страх. Чогось подібного ніколи ще не переживала.

— Господи, я спізнюся до школи! — шептали її уста.

Насилу вдалось їй відірватися від кам'яної долівки. Поспішно вийшла і схвильована побігла бічними сходами на хідник. Перетинала вулицю за вулицею, щоб скоротити дорогу. Нікого вже не видно з книжками.

На розі вулиці завважила у руках бідної дівчинки китичку перших підсніжок.

Мирко як завжди передав гроші на оплату школи і трохи дрібних для неї.

Куплені підсніжки притулила до обличчя та втягала їх ніжний запах... запах простору, лісу.

У школу вбігла тоді, як втихав дзвінок.

Професора ще не було в класі, але Ліда скрикнула на повен голос:

— А з тобою що? Завжди між першими, а сьогодні остання? Ми дожидали тебе біля трамвайної зупинки, але було пізно і пішли.

Не було часу й відповісти, бо професор Чучман зайшов у класу.

Молитва і почалась година.

До краю лавки притулились підсніжки. Так свіжо відбилися на тлі темної барви.

Нагадуються слова Ліди: "сьогодні остання".

Мабуть, буду остання у товариському, світському житті.

По другому боці лавок професор Чучман питає навипередки грецькі форми, а Ірка шепотом питає:

... Мушу купити! Може ще й ніхто не приніс до кляси і я буду перша, що принесе подих весни?!

— Хто тобі дав? — вказує на підсніжки.

— Сама купила...

— Справді?! — і витончені брови з недовір'ям у неї піднесли вгору.

Ірці так важко повірити в таке.

А в Люби підозра — Ірка, певно, думає, що Левко.

На перерві підсніжки, скроплені свіжою водою, розібрали всі товаришки, які були на коридорі. Заледве одна підсніжка залишилася. Її ніжна голівка спочивала на обгортці сухої латинської граматики, яку треба було повторити. Наступна година професора Федева. Часом старушок в гуморі, а часом ні... А тоді треба добре вважати.

Відчиняючи граматику, взяла Люба тендітну цвітку в руки.

А ця далеко від свого лісу... Та все ж, де б не була, звіщає своєю появою весну... прокид нового життя.

Люба по ранішньому пережитті, ввійшла глибше у світ своєї душі, який постановила опанувати до тієї міри, щоб став для нікого недоступним.

На перервах товаришки збиваються гуртками, діляться між собою переживаннями, спостереженнями. Час від часу вибухає придушений сміх.

Заохочена їхнім сміхом, вилазила Люба з лавки та підходила до них ближче, щоб і собі включитися у їхній настрій.

— Ох ти дітваку, це не для тебе... — глумилась Луця.

— Як не для тебе, то не будь надто цікавою — врізалось у душу Любі і вона послужна цьому докорові — усувалась.

А в лавці Ірка ніби кпила:

— Ах Люба... дай мені горішню частину свого обличчя, з чолом... і з очима... лише це дай мені...

— Як можеш то й бери! — і сміялась Люба, не прив'язуючи до її балачки натдо великої ваги.

Ірка була гарна, з ніжною церою, брунетка й робила вже враження панни, а Любі все ще чомусь приписувано назву "дітвак". Її це не дуже захоплювало, бо бажала та-

кож мати вже вигляд панни, але з долею треба було їй годитись. Бачила, що деякі товаришки підрисовували вже брови чи біля очей, а вона не мала часу на це. Заледве був час прочитати все, що діставала від вуйка. А до того... вважала злишнім таке велике піклування за обличчя. Вірила, що є багато інших корисніших речей, які можна б за цей час зробити.

Ліда була зла, що Люба звернула їй увагу за поведінку у товаристві хлопців, і причепила Любі назву "моралізаторка".

Люба стояла на становищі, що дівчина повинна цінити себе. Хлопець повинен сам шукати товариства своєї симпатії.

На лектури треба було багато книжок прочитати. Не раз попадала Любі книжка, з якої не була вдоволеною, бо завжди пригадувалася їй постанова: "злих книжок не читати".

Перескакувала по картках, як по камінцях, щоб лише зорієнтуватися у змісті, уникати поганих місць та й не втягати у себе того, чого не любила.

Піст добігав до кінця. Наближалися дні реколекцій, а тим самим дні вільні від науки. Два рази денно збиралися учениці у будинку гімназії і йшли парами до каплиці при вул. Зибликевича. Втягали кожне слово у свої душі, як губка воду.

У фотелі, перед царськими дверима, сидів Митрополит Андрей.

Спокійно проводив точки розважання.

Зразу видався його голос ніби монотонний, але вслухавшись у зміст, не можна було в душі не хвилюватись.

На закінчення реколекцій була сповідь. Митрополит Андрей сповідав біля бічного престолу Серця Христового.

Люба горіла бажанням піти до Кир Андрея до сповіді, але відчувала всією душею, що є настільки цілковито роззброєною, що готова — на видовище всім вибухнути плачем.

А втім біля Митрополита стільки юрмилось учениць, що й важко було дочекатися черги.

Пішла до іншого священика, але й перед ним якась си-

ла зломилася їй до тієї міри, що під час сповіді бухнула плачем.

Любу зустріла глибока мовчанка з боку сповідника, а їй так треба було хоча б кілька теплих слів потіхи!

Дивно заскочена і докраю засоромлена, всіма силами намагалася опанувати себе.

На час виставлення Найсвятіших Тайн у каплиці, голосилася радо в мати Северини по дозвіл із котроюнебудь із товаришок служити до півгодинної адорації.

З білою свічкою в руках обидві перед Утаєним Ісусом клячали на розважанні і молитві.

Ангельський спокій вливавсь Любі в душу і товаришив їй у повороті до хати.

Пізньою весною скинула Люба жалобу.

У віллі біля двірця в парохії батька Люби спорожнилися дві кімнати із кухнею і її мама туди перенеслася мешкати. Та кухня була спільною з командантовою, мазуркою, доброю-простодушною жінкою. Кімнати на партері займав постерунок.

Щоб мати товариство під час вакацій, взяла Люба Аню до себе.

Замешкали обидві в одній кімнаті у віллі. Крізь вікно видно було церкву і частину гір з Тростяном. Коли лише сонце викрадалося із-за гір та й золотило церковцю — Люба вставала і будила Аню, щоб показати їй красу краєвиду, про яку так багато завжди говорила їй під час перерв між годинами у школі. Аня, заспана ще, протирала очі і попадала у захоплення. Це захоплення Ані дуже скріпляло Любу.

— Яка радість, що Аня захоплюється тим, чим я!..

У соняшній кімнаті приміщено фортепіано, софу, столичок. Двері осклені виходили на балькон. На бальконі у скриночках росли незабудьки та братчики. Була і лавочка, на якій часто вечорами пересиджували з мамою Люби.

За рейками, за дорогою, що біжить із Опірця, пінилась ріка Опір. Перескакувала, а то й обіймала своїми хвилями великі кам'яні плити. Коло берега купався ввечері місяць.

У хаті Люба робила порядки та помагала мамі. Федуся, що залишилась коло мами Люби, доглядала дві корови, які по зліквідуванні господарки осталися.

Пані Дора далі день-у-день приходила надвечір. Тепер з панею Дорою стали близькими сусідами, лише через город. Командантова далеко від своєї рідні, почувалася самотною і також часто пересиджувала у спільній кухні. Інколи приїздив дехто з родини у відвідини.

Новий командант прийшов на місце попереднього, який арештував був батька Люби, його і з авансом перенесли. Цей добрий, прихильний.

За часів попереднього команданта, коли мама лише спровадилася, ночами відбувалися допити. Під час допитів було чути побої. Стогони газдів та легінів наповняли хату. Мама домагалася в команданта скасування такої поведінки під час допитів. Щоправда, це більше не повторялося, але нічні допити поліція перенесла до гміни — громадського уряду, біля станції.

У віллі настало спокійно, тихо.

Аня як пластунка поїхала на з'їзд пластунів на Маківку. Люба не могла брати участі в тому з'їзді. Прикро їй і скучно. Не хотілось їй самій ніде йти. Навіть до пані Дори їй не тягнуло. Люба знала: вона прийде до них ввечері.

Над горами стелилась мряка.

Люба хвилинку стояла у вікні, а тоді поглядом по кімнаті вела.

Усе те саме, що було на приходстві, лише зміна в розстановці меблів. На стіні ікона Небесної Матері у синій накидці із зіркою над чолом. Фарби на іконі Розп'яття іще більше потемніли.

Погляд Люби задержався на іконі Розп'яття.

Намагалася якнайточніше розпізнати усі постаті по боках Розп'яття і... тоді, якраз тоді, ввійшла мама до кімнати.

Люба подумала: Мамі також скучно.

Мама сіла поруч Люби і почала затоплюватися у спогадах.

Оповідала про життя своєї родини, аж негайно впало речення:

— Наша родина славилась тим, що жінки завжди були вірними своїм дружинам.

Люба мовчки сприймає цю вістку, чей у ній не має нічого особливішого, надзвичайного. Знала, що згідно з Го-

споднім законом так повинно завжди і всюди бути, однак це звичайне речення приневолило Любу дещо призадуматись.

В її уяві пересунулись постатті тіток, вуянок, стріянок, які не всі були щасливими у своєму подружньому житті, а однак ніхто не міг і одного лихого слова сказати, про їх життя, про їх відношення до своїх мужів чи про їх із ними пожиття.

У такому пожитті була сила Господнього закону, воно виявляло глибоку віру в нагороду у вічності, хоч не раз мусіло зводити боротьбу за удержання вірності. Кожна людина є людиною, живе на світі, стикається з різного роду людьми. Мусить добре контролювати свою поведінку і держати свої нахили у руках.

І таке пожиття видалось Любі ідеалом та й захопило її. Любила бурю, боротьбу зо стихією у природі, любила теж і змагання у душі людини. Боротьба зо собою манила її, не даючи на мить спокою.

Знала теж, що мама її як найстарша у родині, ладнала усі родинні справи, непорозуміння. Всі відносилися до неї з великою пошаною і любов'ю.

Кузинки не раз говорили:

— Знаєш Люба, коли кого обмовляємо й прийде черга на твою маму, то ніхто з нас не знаходить згідного слова, щоб якнебудь доторкнути чести твоєї мами.

У Люби було гаряче бажання бути такою як її мама: беззастережно годитися з волею Божою, нікого не кривдити та виконувати свій обов'язок совісно.

Дерев'яними сходами та коридором наближались кроки пані Дори.

Люба зраділа її товариству. У замрячений, похмурий день було скучно. Нагадалась Сефта та Марійка. Бажала довідатись дещо про їх життя. Пані Дора знала певно про них, треба було її лише поспитати.

І пані Дора не укривала:

— Сефту віддали батьки у прилучену Тернавку, за зовсім іншого, не за того, з ким любилася. Дуже тяжко хорувала по дитинці.

Любі зробилось жаль молоденької Сефти-ровесниці, яка вже стала мамою.

— До Марійки чоловік не вернувся. Коротає покинута свій вік біля мами, батько їй помер.

У церкві шукала Люба між людьми за своїми подругами з дитячих літ. І раптом зустріла сумне обличчя Марійки, молодої газдині.

— І чому таке діється на світі?... — питала себе.

Біля станції, на дорозі з Опірця, стрінула Сефту. Схорвана, бліде обличчя молоденької мами, усміхалось сумовито. Було важко втягнути її в розмову. Вона, немовби думала: у тебе твоє життя, а в мене моє... я мушу у своєму жити. Замкнена у собі, спішилась додів, до дитинки, до мужа.

... О, скільки Сефта вже перейшла і переросла мене своїми переживаннями! — думала Люба.

Аня вернулася з прогульки. Обидві взялись до роботи; до прання білизни, до ношення води з криниці під горбом, яку треба було тягнути ведром на ланцюгу. Аж лячно було глянути у таку глибіню, а тоді скільки напруги треба було, щоб перелити воду у своє відро. Зимна аж льодувата вода розбрискувалась кругом. Того досі ані Люба, ані Аня не робили і це справляло їм радість.

По від'їзді Ані приїхав Мирко на відпустку. Тоді життя ніби поверталось у давні рейки. Приходив паламар Лука, заходили люди зі села у відвідини. Приїхала теж Орися і помагала шити для Люби білу, у дрібненькі рожечки, сукенку. Люба ж вибиралась до вуйків у Стрийщину. Туди з'їхалось багато родини, бож коїлось весілля кузинки.

Люба любила це стареньке приходство в саді, із грядками квітів. Вуянка Марія залюбки перебувала між квітами й яриною. Її завжди можна було зустріти між грядками. Вуйко Юліян любив родину, дбав, щоб молоді було; привітно в його хаті. За городом, на схилі гори поміж смереками, казав вибудувати привітну альтанку, вистругати стежини та примостити лавочки.

Молодь почувалась тут гарно. Збирались у альтанці враз зі старшими, звичайно надвечір, та співали стрілецьких пісень.

Люба приятелювала з Ізою.

Про руку кузинки Стефи, сироти, старався товариш Ізиного швагра, теолог Олекса.

У читальні заповідалась гарна забава. На літницьі в селі було багато інтелігентів і на цю забаву всі вибирались.

Люба довідалась від Ізи під таємницею, що на тій забаві Олекса має освідчитися Стефі. Всі тітки й вуянки нетерпеливо очікували того вечора.

Та як на пех, Олексі забажалося перетанцювати з Любою кілька танків.

Із того Люба не була вдоволена, бо знала від Ізи про його наміри щодо Стефи, а ще й як на біду, вважалося не по-товариськи, коли відмовляти комусь зі знайомих танцю. Відмова уважалась за обиду.

Поведінка Олекси швидко викликала свої наслідки. Тітки ближчі і дальші явно оказували Любі своє невдоволення із-за її прихвности, хоч Олекса танцював вже зі Стефою.

Атмосфера витворилась така неможлива, що Люба почала гірко жалувати свого приїзду.

Хоч жаль було залишати це стареньке приходство, рішилась першим ранішнім поїздом від'їхати.

... Найкраще до мами, в обійми своїх узбіч. Досить цього всього! Я ж мушу кінчати гімназію. Мушу здати матуру. А тепер до хати! — рішилась Люба.

Перейшла ще кімнати старенького приходства. У кімнаті вуйків висіла старенька ікона Зарваницької Богоматері, ця сама, що була в хаті Люби. До цієї ікони вуянка Марія відносилась з особливим почитанням. Як були на парохії в Бережанщині, то рік-річно відвідувала Її у Зарваниці. Не раз пішки йшла з людьми благати ласки й помочі, які були їй чи її родині потрібні. Мати Небесна ніколи не опускала її зі своєї опіки. Люба любила вуянку Марію, бо вона й тепер не брала участі у нашептах довкруги її особи. Воліла порпатись між квітами у широкому, солом'яному капелюсі. Любила Люба й вечори, коли приходили парохіяни до вуйка з різними орудками чи за порадами. Тоді зроджувалась в неї туга за своєю хатою — давнім приходством, за життям священничого дому, в якому жила зі своїми батьками.

... Минулося!

Вуйко Юліян бажав оказати Любі тепло і дуже, дуже просив її залишитись в його домі, коли ж однак Люба рі-

шуче відмовлялась — товаришив їй на двірець до поїзду, заплатив їй квиток і співтоваришив ще кілька станцій у по-дорожі.

Всі цілою хатою супроводжали Любу на двірець. Було їй прикро, адже не мала найменшого бажання завдати таких переживань Стефі, особливо Стефі, якій бажала як-найбільше щастя. Не сподівалась такої поведінки Олекси. Вона так само як усі очікувала його освідчин Стефі.

У своїй хаті не могла освободитись із пригноблення. Мамі нічого не згадувала про пережиту подію. Часто пересиджувала на лавці під церквою, недалеко від могили батька.

Молилась, просила Небесну Неньку, щоб усе направи-лось та закінчилось якнайкраще.

І одного дня, на превелику радість, прийшла картка від тети Гени "експрес" до мами Люби: "Олекса освідчився Стефі. На приходстві велика радість"...

Чимдуж Люба біжить з карткою до мами. Вона не по-сідалась із радості. Усе щасливо закінчилось.

— Та Богу дякувати, — сказала мама Люби. — Це ж сирота... хай їх Бог благословить!"

Великий спокій ввійшов у душу Люби.

Спостерегла, що сонце ховалося за шпилі гір, пробива-лося надвечірнім сяєвом поміж лісами, прогалинами. Зав-важила споловілі вже збочі. На кущах недалеко віллі, чер-воніли ягоди калини та орябини і усвідомила собі, що вже час збиратися до Львова.

9.

Тітка Гена під якимось поштовхом нагадала "історію" з літа і в присутності кузинок почала давати Любі лекцію виховання, закінчуючи:

— Люба, ти є кокетка!

— Я кокетка?! Чому?

У душі в Люби зростав біль. Вона ж кокеткою аж ніяк не хоче бути, а тітка настоює на своєму.

... Чому не хочуть сказати мені причини? Хіба ж мій

безпретенсійний, щиросердечний підхід до кожного, можна назвати кокетерією? — питала себе.

Вона свідомо була цього, що не раз у товаристві, коли хтось був їй симпатичний, немовби відчував її бажання провести з ним кілька хвилин на розмові. Тоді гарно проходив час на виміні думок, поглядів як завжди про прочитані книжки, про літературу й взагалі про мистецтво та й про красу гірських краєвидів, про природу. Але й була свідомо цього, що ніколи нікого не провокувала своєю поведінкою. Вважала дуже на це, щоб скрізь, на кожному кроці шанувати свою гідність.

Наближався час весілля Стефи з Олексою. Любі припала роля дружки. Для Люби дружбою мав бути товариш Олекси, бувший військовик. Не приїхав і нашвидкуруч підшукали іншого з-поміж присутніх товаришів, з яким мала щастя й опісля дружчити більше разів. Цим разом мала зіпсутий настрій, бо не було між присутніми нікого цікавого й видавалось їй, що, може, цей, що не приїхав, був би цікавішим.

Весілля в колі найближчої родини проминуло і треба було вертатися до Львова.

Околиці Коломийщини перебігли попри рейки напів у темряві. Їзда відбувалась ніччю.

У школі багато праці, бо це VIII гімназійна.

Левко, по maturі попав під вплив товариша-студента зманірованого, завжди наперфумованого, який багато думав про себе, а дівчата чомусь то раділи, коли товаришив їм.

Люба не зносила ляльковатих, виелегантуваних мужчин та й не подобалася і йому. Він намагався відтягнути Левка від товаришування з Любою і безнастанно впливав на нього в тому напрямі.

— Ніде Люба з тобою не піде... на рандку не вийде... пощо тобі такої панни?! — докоряв Левкові.

Деякі товаришки ходили вже до парку і потому у захопленні розказували про гарно проведені хвилини зі своїми симпатіями. Переказали Любі і цю заяву товариша Левка. Мусіла признати йому рацію. Ні один зі студентів не пропонував їй ніколи зустрічі. Мабуть відчували, що по

парках, на лавочках висиджувати не буде. Не пропонував їй ніколи й Левко.

Останньої забави взимку так гарно бавилась з ним. На вахлярі у неї видніла його дописка із ніжним визнанням їй любови. А тепер? Щораз більше уникав її. Не раз скучно було їй за його веселою вдачею, але рішилась, щоб не зустріло її, сприймати буде завжди опановано.

Спостерігала не раз як у віддалі слідкував за нею, але не приступав. Тоді вона йшла своєю дорогою, немовби нічого не завважила, і не оглядалася.

... Я знаю він скучає, але я інакшою не можу бути. По парках ходити не буду, а своєї хати не маю тут, де б могла його попросити... — виправдувалася у душі.

Маляр Яро вернувся із війська. Записався до Академії Мистецтва. У цивільному вбранні вже зайшов з невідступним товаришем Миколою до вуйків. Вибрався з кузинками на забаву. Тітка Гена також збиралася і взяла Любу зі собою.

Забава відбувалась у малій залі Лисенка для старших, із товаришів-студентів не було нікого.

У хаті ще наговорив Яро безліч небелиць, начебто був залюблений у Любі по вуха, а на забаві бавився з Ізою та іншими, ніби не бачив Люби. Щойно при кінці нагадав Любу. Та вона зустріла його холодно - серйозно. Вона не може дозволити на того роду шутки. В її душі кипіло обидою.

Новий кузен Олекса приїхав до Львова і вступив до вуйків. Зайшов до кімнати Люби, де вчилася. Хотів оправдатися за свою поведінку на забаві у Стрийщині.

— Я знав, що ти не маєш наміру виходити заміж і тому сміло міг був з тобою танцювати. А крім того тітки так допитували мене, коли освідчуся Стефі, що я був злий. Я ж приїхав був із наміром старатися про Стефу, бо давніше вже вона була подобалась мені, але хотів тіткам трохи пограти на нервах — заявляв Олекса.

Люба нічого не відповіла. Щаслива була, що усе добре скінчилося, але подумала:

— Хіба ж я на це, щоб зі мною в той спосіб поступати, наражувати на неприємності?

Олекса почувався свobodно, бо скинув зі себе тягар оправдання, а крім того був вже кузенoм Люби і хотів трохи поговорити. Був веселий та й сказав дотеп.

Люба бухнула сердечним сміхом.

У тому моменті появилась у дверях тітка Гена. Її грізний погляд прошив Любу наскрізь так, що раптом увірвала свій сміх і стрілою шугнула думка:

... Значить: мені не можна до нікого сміятися... вже знаю... вже знаю...

Олекса не міг вже нічого більше цікавого підібрати до розмови і вийшов за тіткою в іншу кімнату.

По відході Олекси, ненароком Люба почула розмову крізь ухилені двері. Тітка Гена говорила з кузинками:

— Не бачу вже довший час Левка із Любою.

— З Любою взагалі щось дивне діється... Вона має велике щастя, але ніколи не має цього, що хоче... — підтакували кузинки.

Люба признала їм рацію, бо властиво сама не знала ще кого і що хоче... Завжди розгортала широко рамена і шукала чогось надзвичайного.

Дуже їй бракувало учительки музики, пані Софії. Вона виїхала зі Львова, а Люба іншої не хотіла. До неї була прив'язана і лише з нею і для неї могла грати.

Останнього дня, по навчанні в гімназії, стрінула ненадійно у вуйків у сірому одягу полоного Данка.

Вернувся по стільки роках із Росії.

Як дуже обоє собі зраділи!

— Яка ж ти вже велика! Та ж ти вже дійсна панна! — викрикував Данко, а вона ніяковіла від того признання.

Хоч від'їхав він до Орисі, то часто приїздив до Львова, і як тітка казала: впрост розпещував Любу.

— Я мушу заступити тобі батька! — настоював.

Зболена, по втраті батька, приймала тепло з його боку повними пригорщами і приходила до себе. Весела, розрадувана, що має опікуна, який її не кине, вповні її розуміє.

— Люба ти віджила! Що з тобою? — допитувались товаришки у школі.

— Брат вернувся!

Тоді теж вернулася з російського полону й Степанівна та дістала посаду професорки у дівочій гімназії Поважна

жінка, з важким військовим кроком, енергійна й діловита.

Люба наблизилась, щоб привітатися, але за важкими воєнними переживаннями, у пам'яті цієї жінки — тепер уже Дашкевич — затерлося стареньке приходство, хата Люби.

Люба відчула це й не пригадувала їй.

У гімназії всі шанували нову професорку та з подивом гляділи, як на національну героїню.

Взимку поїхала Люба з мамою і Мирком до Орисі на село.

Данко не зміняв своєї тактики супроти Люби.

— Знаєш Люба, я тебе не лише люблю як сестру, але й шаную.

Не могла цього ніяк зрозуміти.

— Чому? За що мене шанувати?

Наближався Шевченківський концерт. Послідній концерт, у якому головну участь брала кляса Люби, як найвища кляса.

Приготовляли одноактівку із запорізького життя. Любі припала роля мами.

Серце їй валило молотом, коли у хустині по-молодицьки зав'язаній, у жупані, підхарактеризована правдивим артистом з театру, вийшла на сцену у залі Лисенка.

Треба було сказати дослівно два речення, але свідомість, що зала виповнена по береги публікою, а в перших рядах достойні гості зі св. Юра і світські, створювала в її уяві не абияке замішання.

Виповіла, начеб не своїми устами, а коли опинилась за кулісами здавалось... властиво нічого не здавалось. Шуміло в ушах і в голові...

Наближався час матури і треба було вчитися.

Не було вже часу відбувати прогульок поза місто.

У тих прогульках брали участь поодинокі або долучені ще кляси враз із професорами. Не раз в часі прогульок, можна було стрінуги і студентів академічної гімназії з їх професорами.

Такі прогульки відбувались завжди весною і серед зелені за містом. Вони залишали дуже миле, відсвіжуюче враження. Тим більше, що навчання того дня не було.

На прогульці час від часу хтось сипнув дотепом.

— Люба, — казав "медвідь", — ти маєш у собі щось потягаючого.

— Але він не має.

— Може...

І всі сміялися.

Назву "медвідь" причепили йому тому, що був дуже отяжілий.

Мирко мешкав в одному з приміщень св. Юра. Люба відвідувала його. Діставала далі гроші на оплати і дрібні видатки.

З математикою завжди мала клопіт і Данко обіцяв переробити з нею потрібне до матури.

В часі великодніх ферій поїхала раніше, не чекаючи на тих, що мали також їхати.

Прийшла до кімнати на лекцію, але Данко зовсім не звернув уваги, що вона ввійшла. Лекція пройшла у дуже сухому тоні. Була впрост переражена наглою зміною його поведінки. Коли цей холод повторявся у дальших днях, давила біль у душі, ковтаючи сльози. Давній Данко — привітний, веселий, зник безслідно і то без подання найменшої причини.

Коли приїхала мама з Мирком, приїхав тоді ще дехто з родини. У родинному колі відбулась нарада і рішено, що Мирко має опікуватися мамою і Любою.

Це зобов'язання потягало за собою і поміч матеріяльну.

В часі наради усунулась Люба до іншої кімнати.

За вікнами розсунувся по пригорбах і поміж хатами села понурий день. Начеб прислоняв свіжу зелень піль і городів.

— Де Люба?

Долетіло до її вух питання.

— Чула, що про неї говориться і вийшла.

Прийшла мама. На обличчі мами відбилось терпіння, перемішане з безрадністю. У віллі не могла мама Люби довго перебувати сама. Треба було усе ліквідувати.

Мирко радо прийняв зобов'язання, вірив у Божу поміч.

З Праги принесла пошта листа від Гриця-медика. Продовження переписки. Люба поставила листа у валізу, де були й інші листи та й вийшла пройтися.

За селом простягався простір луки. Свіжа зелень лучилася з голубим небом на обрії. Люба відпружилася.

Коли вернулася, мама домагалася заперестати переписку з Грицем.

Тітка Гена говорила:

— Це невідповідна родина...

В часі відсутности Люби, листи його були перечитані. Вуйко Петро вже відїхав і Люба найшлась, начеб без захисту.

Вона знала, що й так з того не вийде нічого серйозного. От писала, щоб переписуватись з кимнебудь, а над тим, що доказував Данко на основі змісту листів, ніколи не застановлялася.

Відписала Грицеві поважного, короткого листа. Зажадав звороту усіх своїх листів і на цьому все скінчилося.

Наближалася матура. Данко дістав посаду у дальшому місті. Коли освоїлась з його холодною поведінкою, спиталась мами:

— Я зовсім, зовсім не почуваюся до вини... Що могло статися?!

— Одна особа з родини звернула увагу на його поведінку супроти тебе... На її думку, він не повинен був оказувати тобі стільки тепла. Орісі могло бути прикро, бо вона має першенство.

Біль стиснув серце Любі кліщами. Вона не питала, хто це сказав. Не хотіла знати.

... Хіба ж не все одно хто сказав?! Боже! Така прикрість Орісі... така прикрість Данкові із-за цієї завваги, а я зовсім нічого невинна... Чи я домагалась бодай якоїсь найменшої дрібнички колинебудь? Я не можу з ніким говорити про це... Мушу затулитися у собі і це все мусить залишитися таким як є... На мене не можна нікому звертати найменшої уваги... Мені не можна оказувати найменшого тепла... Ніхто не сміє цікавитись тим, що мене потягає і захоплює.

Люба зрозуміла вповні теперішню поведінку Данка. Інакше не могло й бути! Вона мусить обійтись без розуміння і теплового відношення. Супроти неї навіть брат має бути холодний.

Але внутрі душі Люба жалілася. Це був надто великий удар для неї. Вона не могла цього зрозуміти.

...Мати Небесна! Чи мене мусіло таке стрінути? Не можна оказати сестрі тепла і пошани? Чому люди не розуміють ідеалу, але дотикаються його невідповідними руками?

Люба Орисю дуже любила. Називала її своєю другою мамою і нічого іншого їй не залишилось, як переболіти в душі та вдавати, що нічого не знає.

... І то тепер?! Якраз тепер, коли мені так треба тепла! Забрати усе, не лишити ані промінчика...

З терпінням у душі вчилася, щоб хоч матуру осягнути.

Товаришки згадували про дальші студії, про виїзд до Відня, заграницю, а Люба лише з тугою думала про таке. Дальші студії були їй задушевною мрією, яка ніяк не могла здійснитись. Не було настільки грошей та й не було кому тим зайнятися. Мовчала. Спокійно приймала усі щоденні хрести і одним словом не жалілась нікому.

... Пощо? Хіба зрозуміє хтонебудь мене?

Від Мирка дістала образочок: голова Ісуса у терновій короні. Носила його завжди зі собою, у котрійнебудь шкільній книжці. На годині у школі клала його поміж картки відчиненої книжки. Приносив їй у терпіннях, у теперішніх переживаннях, пільгу.

Матуральне табльо виставлене за вітриною Базару у Рунку. Студенти й старші його оглядають. Кожна знімка у подробицях обговорювана.

Знімку Люби заховав вуйко Петро у шухляді свого бюрка. Це було найбільше вирізнення для неї, яке лише могло бути зі сторони вуйка. Знімка опинилась у шухляді поруч знімки його померлої нареченої.

Перед матурою з товаришками пішла до семінарської церкви при вул. Коперника, до сповіді. Вона любила цю каплицю, де ходила не раз з товаришками на майські Богослуження.

Питомці входили тоді дияконськими дверима і приміщувалися у спеціально призначених лавках. Співали хором молебні і це витворювало своєрідний настрій. Було багато старших теологів у блюзках, перероблених з військових. Це бувші військовики. Вони втішались особливою симпатією у деяких товаришок. Кожний з них мав питоменно придуману назву.

Під обсервацією Ліди був незнайомий, якого називала "фіолетна краватка", бо все з'являвся у краватці того кольору. Розказуючи про нього у клясі, Ліда попадала у захоплення.

Тепер попрямувала Люба до сповідальниці, де сповідав один з о. професорів теології.

Скоро були всі висповідані. А з поворотом до хати, Люба думала:

... Ніколи нічого не прошу Господа Бога тепер! для себе...

Вона була в глибокому переконанні, що так, як батько своїй дитині, так і Господь знає, коли і що кому дати... Що буде вважати за відповідне, то й це дасть...

До того була переконана, що поступає правильно. Вона згідна приймати усе з рук Божих.

... Чи ж мама при кожній нагоді не піддається беззастережно Божій волі?

До матури взяла образочок Ісуса у терновій короні.

— Але сьогодні всі будете співати своїми відповідями, як соловейки — шуткував професор Адріанович, який наглядав над усім. Він тепер є управителем.

Дехто з товаришок, головні ті, що замешкували у бурсі монастиря СС. Василіянок, шукали піддержки у Мати Северини.

Листу зложено зі самих відзначаючих.

— Чи Люба спокійна? — питав товаришок на коридорі професор Адріанович.

— Так, Люба зовсім спокійна — дістав відповідь.

На залю здавки взяла Люба свій образочок. Він дав їй спокій у відповідях і вона здала матуру з відзначенням.

По гратуляціях інспектора д-ра Левицького і професорів, прийшла тітка Гена з цвітами.

У хаті, на станції, приїхавши з двірця, очікувала Любу мама і Данко. Прийшов і Мирко.

Вуйко Петро усміхався. Всі раділи успіхом Люби, раділа й Люба. Скоро однак відчула якусь порожнечу, начеб увірвалась дорога, якою йшла.

— Що далі робитиму?

Від мами дістала золоте серденько на шию, у яке можна б було вложити мініатюрну знімочку. Не могла однак

зважитися носити на шиї знімочки когонебудь зі своїх симпатій. Видавалося їй, що ні одному нема там місця.

Залишилася ще кілька днів у Львові.

По спільному прийнятті з професорами на прощальному обіді, який відбувся у бічній кімнатці Бесіди, використовувала з товаришками вільний час на дозвілля.

Проходи до парку, за місто, на спортові змагання. Стрінула знайомих студентів. У їх гурті був Левко зі своїм товаришем - медиком. Вони включилися у товариство абітурієнток. Левко у присутності Люби забув про напімнення свого товариша і прекрасно бавився з нею, розказуючи завжди щось веселого.

На траві танцювали кадрили і лянсієра, та сміялися всі враз досхочу.

Але... помимо гарної забави, Левко не був для Люби давній товариш-приятель. Щось ділило їх приязнь.

Він вже був мужчиною з манерами львівського елеганта, який знає, що може подобатися, та й у тому напрямі ввесь час і працює.

Це спостереження почало щораз більше віддалювати Любу від нього. Почування симпатії зникало.

Люба любила безпретенсійних, одвертих, щирих, так сказати б — наскрізь шляхетних.

Пригасав давній вогник, як і пригасав уже день, і ціле товариство поміж тіні дерев прямувало додому.

Люба відчула чітко перемену у вдачі Левка, яка у теперішньому часі не могла їй принести захоплення.

Іза рішила вийти заміж за гімназійного професора. Яра — маляра відсунено зовсім.

Микола, наречений Галі, вибирався на студії до Праги і перед тим мало відбутися їх тихе весілля. По весіллі мала Галя залишитися біля своїх батьків та дождати повороту Миколи по закінчених студіях.

За спільною родинною нарадою рішено однак, щоб Галя час його відсутности проводила у Львові, працювала у бюрі і доповняла своє образування у вивченні мов та музики.

Тоді на приходстві виринули комбінації — зв'язати Любу з Яром. Люба дістала листа із запрошеннями до вуйків.

Знала, що Яро мав приїхати і скривилася на згадку можливих комбінацій, але... жадна товариства поїхала.

Часті проходи вносили трохи різноманітності їй у життя:

Яро запропонував їй пройтися доріжкою. Йшли рейками малої, гірської залізнички, які бігли з дальших лісів, попри сад приходства, до тартаку на станції.

Коли наближались до стрімких узбіч, густо зарослими смереками, вдивилася Люба у стіну лісу, що безпосередньо лучилася з небом та й заслоняла сонце.

Мовчала.

Яро ненадійно зайшов їй за плечі та потряс сильно раменами.

— Люба! Чому нічого не говориш?!

Його вразила її задуманість.

Відвернулася і спокійно глянула в його обличчя.

— Не маю про що говорити.

Та й задивившись на узбіччя, подумала:

...Якщо ти зважився так поступити зі мною тепер, що ж буде, як матимеш право до мене?! Не побачиш мене більш ніколи!

Не хотіла далі йти. Хати по другій стороні рейок, ставали щораз рідшими. Вернулася. Мовчки за нею йшов Яро.

Чула найвиразніше, як під його ногами хрускотів шутер, як журкотів у прірві, вдолі поміж лозами, потічок, як шумів ліс, начеб хвилювалась зелена стіна.

Не згадуючи нікому про цю подію, зголосила свій від'їзд. Від молодих вийшла пропозиція — відвезти Любу до її хати.

З товариством всіла до поїзду.

Люба станула коло вікна і, як завжди, ловила фільм гірських краєвидів.

По полях, на узбіччях, стояли перші копи.

Яро станув побіч. Перейшов у розмові на "ви".

— Говорите деколи, начебто у вас були артистичні відчуття. Скажіть мені, що уявляють собою ось ці копи вівса та ячменю?

— Церковцю... капличку...

— Не розумієтеся, цей останній сніп на горі — це корона, а не дашок, як ви думаєте, а взагалі це силуетка Матінки Божої.

Мовчала, дещо змішана, бо, може й справді, не розумілася на мистецтві, а лише так присвоювала собі цю думку?... Але помімо того, вона ніколи б не погодилася з порівнянням Яра.

Вдома — вони обоє в соняшній кімнаті Люби.

— Ось тут буде моє ательє, коли вернуся з Італії.

Заскочена його комбінацією, видивилася мовчки на нього.

...Хто тобі казав, що я тебе хочу? — Де взялась така певність у тебе, що буду твоєю та що ти так легко посядеш усе, що належить до мене? Певно, числиш на якийсь мій посаг і за нього мати подорож до Італії!...

Щораз більше вражав Любу його самопевний тон у розмові з нею.

Хребтом гір йшли всі на прохід. На нерівній стежинці Яро подав Любі руку. Вона, як завжди, вдивлена у красу своїх гір, потішала себе:

. Він і так поїде ще кінчати Академію... Яюсь вилізу з того, що хтось поза мої плечі накоїв...

У хаті при перегляді кращих карток з переписки, потрапив на одну, писану ним кілька літ тому на прізвище кузинки. Поправив.

— Ця картка була до вас! Помішав назвища. Думав, ви її рідна сестра.

...По стільки літах вияснення?!

Від'їхали.

Мирко дістав місце сотрудника й катехита у містечку недалеко Бережан. Знав, що мама великого міста не любить, тому старався про перенесення зі Львова. Люба також мала їхати до Мирка, а покищо вибиралася до Орисі:

Орися сподівалася дитинки. Перебувала ще у батька на селі і просила приїхати.

В переїзді через Львів стрінулася з Данком. Їхав з вакацій на свою посаду і вступив до тітки Гени.

Поінформований вже про Яра, може й неточно, намагався вплинути на Любу, щоб залишила думку про нього.

— Виходити заміж за маляра, треба зовсім забути про себе, про своє "я".

— Я знаю, я свідома цього, та якщо б я виходила заміж за маляра, то тільки з таким наставленням, а не з іншим.

Люба не хотіла говорити, що й думки не має виходити заміж. Яро не освідчався. Їх сватали. Любу нервувало, що всі вмішуються у справи, які вона сама повинна б рішати.

В Орисі чекала на рішення можливості дальших студій. Данко старався примістити Любу на дворічний курс артистичного шиття та роблення артистичних забавок у Варшаві. Там жила дальша кузинка і Люба могла у неї замешкати. Однак треба було великої грошевої кавції, щоб дістатися на цей курс. Вірила, що уложиться все якнайкраще і раділа безмірно. За кавцію призначений був живий інвентар, який залишився по ліквідації господарства. Мама рішена була продати все, коли переїде до Мирка, і дати Любі потрібні гроші.

Та сталося інакше. Начеб хтось протяв нозичками всі задуми і мрії Люби. Дещо із живого інвентаря погинуло. Через це багато бракувало до потрібної кавції та й пропало все. Бракуючих грошей не було звідки взяти.

Мирко з невеликої платні удержував маму і Любу.

Покищо сиділа в Орисі. Вишивала, читала книжки з бібліотеки місцевого двора, товаришила скрізь Орисі, переписувалася з товаришками, з родиною, з Яром.

На одній його листівці було написано:

"Виїжджаю на дальші студії, якщо у Вас охота писати, то пишть на подану адресу..."

Люба відразу найшла відповідь.

— Ні! У мене нема охоти туди писати і... не буду!

Залишила листівку без відповіді.

Восени, коли в Орисі прийшла дитинка на світ, пакувала свої речі і готовилась до від'їзду.

10

На станції, серед поля, шукала Люба за кіньми. Підводи не було.

...Чи ж би не дістали моєї картки?

У хвилевій нерішучості як поступити, спостерігала як від'їздили інші підводи з людьми.

Містечка не могла доглянути з-поза дерев. Надвечір. Темні тіні щораз більше налягали на поля, на боки дороги.

Її затурбовання спостеріг один студент-жид і звернувся з пропозицією відвезти її до хати.

Представився.

— Я й так їду в тому напрямі...

Не лишалося нічого іншого як скористати з пропозиції. На площі не було вже нікого з людей.

До містечка гостинцем було два кілометри поміж розлогими деревами.

Осінь і холодно.

У містечку по вулицях людей майже не видно й лише де-не-де світла.

Коні пристали напроти божниці, перед хвірткою невеликої хати.

Студент звернувся до Люби.

— Ви на місці.

Подякувала за прислугу й з биттям серця ввійшла в хату.

Повідомлення про її приїзд ще не дійшло, тож дуже зраділи мама і Мирко її приїздом! Зраділа й Люба. Стужилась.

Вранці, коли розбудилась і розглянулась по бідненькій кімнатці, то помимо приємного почуття, що вдома, мимохіть насунулось питання:

...Що робити далі? Вчитися нема за що, а також про заложення родини не можу думати, бо не маю судженого.

У душі начеб розсувалась порожнеча.

...До чого стриміти? За що змагатися?

Небавком мав прийти Мирко з церкви і, як завжди, в кожний будень чи свято, застелювала стіл чистенькою скатертю і розкладала срібне накриття для щоденного вжитку.

Як і давніше, так і тепер цей самий звичай, цей самий рідний дім з усіма притаманностями у родині, з якої від давніх часів виходили митрополити й єпископи та світські достойники й мистці.

Мирко спішився, мав багато зайнять, багато годин навчання релігії у школах.

Вийшла оглянути містечко. Не зробило особливішого враження. Не бачила тут для себе жадних перспектив.

По полях, горбах, за містечком сіріла осінь.

На ринку біля ратуша, щотижневий ярмарок дещо оживляв середину містечка. Жидівські склепи, розложені кругом, наповнялися галасом, скрипіли й вози дорогами зі сіл, іржали коні. У дощові дні багато глинчастого болота та баюр, що скоро не висихали.

Шукала різnorodности і тому залюбки полагоджувала малі орудки по склепах.

В часі таких орудок стрінула Люба у кооперативі старшого студента. Він уважно приглядався їй. Загорнена у хустинку, не хотіла звертати на себе уваги.

Дуже довго обслуговував Любу, відсунувши послугача, і завжди допитував:

— Може, потрібно ще чогоньбудь?

Та вказував на товари, розташовані по полицях.

Зачудовано й розгублено Люба глянула на нього.

— Ні, дякую, мені нічого більше не потрібно.

Коли прямувала до вихідних дверей, наблизився і глянув зацікавлено у вічі Любі.

Не подобалась їй його поведінка і вона, недобра та й засоромлена, вийшла зі склепу.

Їй стало ясно, що нарочно задержував її.

У хаті вже, схвильована й зла, розказала мамі.

— І чого він хотів у мене?! Нахаба!

Мама всміхнулася.

— Один старший студент є там директором. Це, певно, був він... може, догадувався, хто ти є...

— Я ж була загорнена у хустину, як кожна звичайна дівчина.

Мама місила проскурку у призначеній до того мисочці і почала, як завжди, при тому шептати "Богородице Діво".

Люба присіла побіч мами. Любила глядіти, з якою набожністю місить мама це тісто. Змушена була мовчати і успокоювалась. Коли тісто було вимішане, на уформованій булочці відтискала, вирізьблене на кості ще прадідом, Розп'яття з ініціалами по боках. Ця різьба переходила з рук до рук від найстаршого у родині. Старість надщерила один ріг у цій різьбі, але Люба залюбки дотикала його до муки та робила відтиски на проскурочці, прилагодженій до печива.

Мирко був дуже вибагливий у печенні проскурочки, завжди любив мати свіжу і сам педантно викроював більші

квадратики на Агнці, маленькі на частички і трикутнички у честь Матінки Божої.

Осінь згорнула вже з дерев свої барвисті крила й відлетіла. Вітер гуляв по полях, дорогах, і поміж домами містечка.

Починало бути скучно й Люба рішила провадити дневник.

Мирко дарував Любі медалик більшого формату. Дістав його у Львові від настоятеля хлоп'ячої бурси імени св. Йосафата, товариша Кліма. О. Настоятель — о. І. Бучко перебував у Римі і звідти привіз цей медалик. Це був медалик Матері Божої, проєкту св. Катерини Лябуре, поблагословлений Святішим Отцем.

Медаликом незвичайно втішилася і не розлучалася з ним ніколи. Завеликий був, щоб носити на шиї, там зберігала маленький, але у підручній торбинці у кишені плащика, а ввечері під подушкою, завжди було для нього місце.

Мама радила їй для забиття часу піти до кравецької робітні "Труд" та вчитися шити. Знала, що Люба це любить.

— У житті є добре вміти все зробити.

Там шили міщанські дівчата. Головною кравчиною була вдова, блондина з прегарним волоссям нижче колін. Корона з кіс вгинала її голову. Залюбки розчісувала волосся своє у робітні та золотистим плащем вкривала себе цілу. Любила багато розказувати, а в крайні матеріалів була незвичайно повільна.

Розказувала цікаво, обдарована буйною фантазією, а тому, що була самітна, Люба часто брала її зі собою до своєї хати.

До робітні сходились і місцеві семінаристки, які вчилися приватно.

Люба дуже любила товариство, просила всіх до себе і відвідувала їх.

У тому часі дуже модний був гапт на сукнях і ділянка цієї роботи подобалась Любі. Залюбки гаптувала різнобарвною ляцеткою та нашивала лискучими кораликами.

Крою, про який їй особливіше йшлося, не спішилася кравчиня вчити. Використовувала безплатних учениць якнайдовше.

До робітні заходили й місцеві інтелігенти мужчини. Деколи давали шити білизну виспеціалізованій у тому дівчині.

У навечір'я св. Андрія дівчата зі сміхом розказували собі про андріївські звичаї.

Поперек сходів, а був це третій поверх, перев'язала Люба шнур.

— Не знати хто зловиться? — думала при шитті.

На коридорі не було лампи. Вечір наближався.

... А якби так дійсно хтось надійшов, злетів би по камінних сходах, коміть головою вділ.

На саму думку зжахнулася і пішла відв'язати шнур.

Лише ввійшла до робітні, відізався стукіт у двері.

У дверях стояв студент з кооперативи, Василь.

Люба застигла.

... А якби була не відв'язала шнура?!

Познайомився з Любою і відпровадив її до хати. Була вдячна, бо було темно і болото.

Містечкові пані почали цікавитись її особою.

— Сирота, але могла б зробити партію, бо з доброї родини.

Порадили старому кавалерові, судді, запізнатися з нею.

Грубий, несимпатичний, але партія добра.

Почав заходити до робітні, буцімто мав все щось до обговорення з головною кравчиною, а Люба не прочуваючи нічого, була до нього чемна.

Попросив Любу до кімнати кравчині, бо мав щось важливого їй сказати.

У добрій вірі пішла.

Робітниці зробили собі шутки і замкнули кімнату ззовні на ключ.

Скипіла від обиди, почала стукати у двері.

А він за той час насолоджувався її заклопотанням та гнівом. Сміявся досхочу й ходив по кімнаті та говорив, обсервуючи її пильно.

— Якщо колись оженюся і буду мати молоду жінку, то завжди йдучи до бюро, буду замикати її вдома на ключ. І лиш повернувшись, відімкну.

А Любі його слова, наче молотом, били по голові.

... Господи! І що він думає?! Чого так нахабно дивиться на мене?! Що він говорить?!

Ужила одну зброю, яку мала — свої кулаки. Почала щосили бити у двері.

— Ха-ха-ха... — аж трясся від сміху.

Двері відчинилися і Люба, переражена й ледве тепла, вибігла до робітні.

— Як ви могли мені таке зробити?!!

Робітниці враз із кравчиною сміялися.

Не дорікала й не жалувалася, але глибокий жаль осів на дні її душі.

... Я так сердешно до них відносилася... За кого вони мене мають?!...

На щастя, її медалик був з нею, у кишені чорного, робітничого хвартушка. Незапримічено перед присутніми, поцілувала його з вдякою. Прив'язувалась до нього щораз більше.

Найбільшою прикрістю для неї було те, якщо він десь закинувся. Тоді зараз робила іспит совісти, дошукувалася гріха чи провини і думала: "це, певне, тому покинув мене..."

... Більше так поступати не буду, але... Мати Небесна, допоможи знайти його...

По впертих розшуках медалик находився, а тоді в її душу входив спокій.

... Не гнівається вже на мене моя приятелька.

Старший студент — Василь — деколи відпроваджував Любу додому. Завважала, що мав спокійно лагідні, голубі очі. Почувалася в його товаристві дивно спокійна.

Признався, що це він був тоді у Львові, у льожі театру, та посилав товариша, через якого хотів з Любою познайомитися. Мав бути й дружбою в нього, але був перешкоджений і не поїхав.

Суддя не давав за вигране. Одного вечора прийшов до неї до хати, убраний на чорно. Зорієнтована у ситуації, Люба втекла. Мала досить його сватань.

Сидів у кімнаті. Чекав. Розгортав перед мамою усі свої пляни. Прийшов з освідчинами.

— Я без Люби не можу рішати — відповіла мама.

А Люба не показувалась, доки не відійшов з нічим.

По його відході, покликала мама Любу.

— Про що йдеться? — не знаючи про ніщо, спитав Мирко, коли ввійшов у кімнату.

— Маю досить того всього! Якщо мала б вибирати когонебудь, то виберу Василя.

Найголовніше було сказане... А тепер хай діється, що хоче... Чому так рішила, не могла здати собі справи.

Наближався карнавал. Дістала запрошення на забаву до Львова. Майже рівночасно із запрошенням прийшов лист від Левка.

У листі було "очікуюю...", але дальші речення разили своїм надто неповажним змістом.

Писав і Данко. Прислав гроші. Його бажанням було вирвати Любу з маломістечкового оточення. Хотів, щоб використала карнавал, бавилася й зазнала певного роду розривок.

Поїхала.

Скромно, аж надто скромно убрана, на забаві сильно відчувала свою окремішність від стройно прибраних товаришок. Майже всі були студентками університету. Самопевність і почуття самостійності підчеркували досить виразно на кожному кроці.

Не було вже, як раніше ні мамів, ні тіток на кріслах по під стінами залі. Лише деякі з них дискретно приховались у буфеті.

На забаві, у товаристві поважніших мужчин, був Данко як комітетовий. Він з'являвся на залі лише в час павзи та приводив зі собою різних людей, щоб познайомити їх із Любою.

Не почувалась добре. Чомусь видалось їй усе таким чужим і тоді найрадше йшла до бічної кімнати, в якій відпочивали поміж танцями панни, сідала сама на одному з крісел. Часто товаришки, а головню Іванка та й Данко, мусіли розшукувати за нею.

Іванка намагалась нав'язати давні нитки спільної симпатії між Любою і Левком, але це не вдавалось. У товаристві була весела, начеб достосовувалась до них, але почувалась між ними вже зовсім чужою. Відчувала якусь прірву, яку годі вже було пройти.

При кінці забави запивання "брудершафтів" у буфеті

й перехід у говоренні на "ти", віддаляло її від цього гурту молодих іще даліше.

Це начеб рвалась ниточка того вимріяного ідеалу у відношенні до студента-товариша, за яким не один вмів колись вимовляти так ніжно "панно Любо"...

Левко ставав її душі щораз дальший, начеб відійшов на інші рейки.

Пристійний, елегантно убраний мужчина, з вишуканими манерами, у поведінці певний себе, а при тому з дискретною закраскою певного роду насмішки, мабуть відчув, що втратив у неї захоплення, і при кінці забави частіше танцював вже з іншою товаришкою.

При від'їзді відпровадив її до поїзду. У поїзді спокійно сказала йому, начеб повідомляла, що познайомилася з одним цікавим паном.

— Багато щастя... — бажав.

Рука його елегантним рухом вхопила капелюх. Темні очі бистро глянули в її обличчя.

— Так! Іду вже до містечка, де тепер перебуваю і хтозна, чи коли приїду ще сюди на забаву...

Кондуктор зачиняв двері вагону.

Левко зіскочив зі східців на платформу.

Поїзд рушив.

Останній елегантний помах капелюхом і... усе скінчилося.

Втиснулася у кут переділу вагону.

... Що наробила? Не знаю... Не знаю...

Стукотіли колеса поїзду, стукало серце перед невідомим.

Вдома дістала листа від Василя з освідчинами. Не відповідала, бо властиво не знала, що мала відповісти. Немовби завагалася. Дуже мало стрічалася з ним. Мучили її сумніви чи правильно поступила супроти Левка та й з'явилося бажання спокою.

Взяла листа Василя і попереднього листа Левка та й поїхала до Орисі.

— Котрого властиво я могла б вибрати?

— Я думаю, що лист Василя є більше сердешний.

Признала слухність Орисі, бо і їй самій видався лист Василя більше сердешним.

Знала лише одне, що побіч Василя відчувала повний спокій.

З тим від'їхала додому.

Була рання весна. Вечір. Місяць викотився ріжками догори на зоряне небо.

Ішла з робітні "Труду". Завважила Василя. Знала, що прийшов по відповідь.

Просив зійти в бічну вуличку. Попри руїни старих жидівських домів, на болотистій вуличці, повторяв свої свідчення, просив про відповідь, яка б вона не була.

Глибоко задумалась Люба. Одне могла щиро й правдиво сказати.

— Відчуваю до вас велике довір'я.

— Це вистачає.

Мамі не сказала нічого. Душу шарпали сумніви: чи добре зробила. Властиво не знала людини. Але рівночасно й рішалась.

... Я станула на нову дорогу і, щоб не стрінуло мене, не завернусь, я піду нею до кінця.

Василь не жалів Любі тепла й ніжності, і Люба з дня на день що раз більше прив'язувалась до нього.

Студіював право. Мав закінчену торговельну академію, мав пропозицію на посаду у Кракові. У кооперативі працював хвилино по закінченні академії. Перед вступленням до війська, пробував вписатись і на теологію, але залишив ту думку, студіюючи інше.

Вірила, що життя уложиться якнайкраще.

Уста Василя вперше торкнулись її очей. Обсипав поцілунками, начеб пив якийсь неспійманий нектар.

Не боронила. Раділа його захопленням. Могла не дозволити й виховзнутись йому з рук, але не хотіла виховзуватись. Їй було добре з оцими теплими, ніжними пестощами. Знала, що прийде хвилина, коли він забажає торкнутись її уст.

Містечко змінилось не до пізнання.

Безліч садів вкрились цвітами. Вуличками поміж розцвілими садами побіч хат, ходила з Василем на прохід. Втягала в груди пахоці розцвілих дерев і насолоджувалась ненадійною красою пахущого краєвиду.

Коли вернулась з проходу, у хаті вже торкнувся Василь з великою несмілістю її уст.

Поцілунок був, наче перелет пташки, але Люба була свідома, що дозволила на це та й... що не торкнеться її уст уже ніхто інший.

Її уста назвав Василь пелюстками рожі, які він за жадні скарби нікому не відступив би.

А сади цвіли. Стежинками й доріжками стелились під ноги Люби пелюстки зі садів.

Містечко гуділо. Намагалось відчинити Василеві очі, мовляв, ця "панна з великого міста," пограється ним і кине. Використовує його товариство, щоб мати чим забити час.

Робітню "Труд" Люба залишила й робітня скоро перестала існувати. Крою і так ніхто не навчився.

Василь освідчився мамі Люби і мама дала свою згоду. Був разом із братом — Славком — на Україні при війську. Славко дуже гарно виразився у листі до мами про Василя, як товариша й як людину.. Потішав, що Люба зробила добрий вибір.

А мама Люби говорила до Василя:

— Любі треба чоловіка, щоб опікувався нею, бо вона не має здоров'я, але я спокійно віддаю Любу під вашу опіку...

Родина зчинила крик:

— Що Люба наробила!... Таж Василь не має закінчених студій!...

Вислали Данка, щоб познайомився з Василем і родина дістала відповідь.

— Я знаю, що як Люба вже по слові, себто сказала "так", то шкода якоїнебудь балачки.

А сади цвіли. Цвіли квіти у лісах поза містечком і в кімнаті Люби було їх безліч.

Василь приносив їх китицями в хату, а Люба тулила обличчя у велику китицю бузку чи конвалій і сміялась, як дитина. Тоді сміявсь і Василь.

Лише мама, наче картаючи, говорила:

— Що ж ти робиш?! Помнеш квіточки!...

А тоді усміхалась, пересиджуючи часто з ними.

Під час проходів розказував Василь про своє життя. Немовби розгортав картки книжки зі своїх переживань.

Люба вслухувалась у його розповіді про життя при війську. Перебування УСС-ів на Україні. Гарні і жахливі хвилини. Тиф, голод, більшовицький полон...

Це були живі сторінки історії народу.

— По більшовицькому полоні, на волі вже, зродилось у мене велике бажання служити Небесній Неньці, але я ще не оформив цього у своїй душі, бо не знаю, яке звання виберу.

Люба хвилинку мовчала, а тоді знову просила:

— Говори, Говори ще, я так люблю слухати!

— Добре... Нас вояків у Барі забрали більшовики з жіночого монастиря, де ми крились, і повели до винокурного заводу. Все поконфіскували: біжутерію, годинники і що тільки можна було взяти. Вранці казали всім вийти. Мені не сходила з уст молитва до Небесної Матері. Вивели на подвір'я під скоростріли. З нами був один священник. Дав нам розрешення і тоді сталось щось дивного: у тому моменгі впали стрільна зі сторони польського фронту і розірвали всіх більшовиків, що були зі скорострілами. Ми кинулись у розтіч в недалекий лісок та більшовики знову повилапували нас і завели у Жмеринку. Густо напакували нас до кімнат гімназії. Серіями викликали на слідство.

При переслуханні ставили нам питання, чи підемо з ними, але не вдалось їм почути нашої відповіді, бо поляки зайняли Жмеринку і більшовики повтікали. Другого дня вранці поляки арештували нас як більшовиків і малоощо не розстріляли, але польський генерал, по виясненні, коли дізнався хто ми є, казав іти нам на захід, додому, бо вони не знають, яка доля їх стріне. Продирався я з іншими товаришами у свої рідні сторони і тоді мав я дивний ні то сон, ні то з'яву: моя рідна хата була ніби в огні, над полум'ям чи ярким сяєвом сіяла ікона Зарваницької Небесної Матері. Я молився: "Мати Небесна, рятуй мене, а я буду Тобі служити!..."

Люба задумалась. Багато було спільного у їхніх душах, а найголовніше любов до Небесної Матері.

Коли вечір розсував перші сутінки, озивався дзвін з церкви в містечку. Дзвонив... скликав на майські Богослуження. Люба і Василь завертались з доріжки і спішили у

церкву, щоб не пропустити ані однієї відправи, яку так глибоко цінили і любили.

По Богослуженні вертались з мамою Люби до хати, щоб ще хоч трошки розмовляти.

Василь багатий в енергію, завжди веселий та життєрадісний. Його веселість уділялась і Любі і вона почувалась у його товаристві дуже добре.

Її медалик завжди з ними і вона дрижить, щоб не закинувся денєбудь.

Перед ними дорога їх життя.

Люба у своїй уяві будує чарівний замок, якого ніхто не сміє зруйнувати. Живе ним. Мама її ніколи нічого не говорить про будуче подружнє життя. Дозволяє Любі будувати самій, своєю уявою своє щастя. Не торкається ніякої буденщини.

На запит — як мама провела своє життя заміж, дістає відповідь:

— Виконувала свої обов'язки, молилася, провадила хату й виховувала дітей.

І Люба більше нічого не дізнається, але вона й не хоче нічого більше знати. Це мусить вистачити. Бачить свою хату у сяєві заходячого сонця, як з дитинкою на руках очікує повороту свого мужа. Її хата найкраща, яка лише може бути — чистенька, чепурна, уся у квітах.

Василь бажає упорядкувати справу зі студіями, щоб якнайшвидше їх закінчити. Він радиться Любі чи міг би студіювати теологію, чи може воліла б, щоб кінчив право.

Стужена за життям на селі, за життям в хаті священика, як батька й провідника села, погодилась на теологію.

Мама мала свою заувагу.

— Добре, але... Люба на село ніяк не надається. Вона ніколи не цікавилась господаркою.

Василь виправдується.

— Буду старатись дістатися до міста.

А Люба так тужила за селом.

У Львові в тому часі відбуваються голосні процеси студентів з підпілля. Вечорами прочитує Василь вголос усі часописи і його обличчя вкривається тінню. Він дуже живо цим цікавиться, бо сам недавно вийшов із польської тюрми.

Люба, хоч хвилево піддається загальному пригніченню, у своїй уяві шукає чепурної хатки будучого життя. Не хоче вірити, щоб Василь колинебудь міг знову переживати те, що вже пережив. Видається їй, що усе мусить бути інакше. Усе лихе закінчилося.

Перед ними обоїма дорога спільного, майбутнього життя, пошани й виrozumіння. Дорога взаємної любови. На їх пальцях заручинові перстенці.

Василь записався на теологію, а Люба пішла у бій на три роки, бо стільки треба було чекати. Пішла у бій за теплу свою хату, за життя, якого бажала, про яке мріяла у своїй дитинній душі.

Спалила дневник, бо видалось їй, що замужем годі буде найти час на писання.

По спаленні розсунувся біль у душі, але його треба було здусити, треба було бути серйозною і серйозно ставитись до родинного життя.

Приїхала тітка Гена у відвідини. Досить критичним поглядом обсервувала Василя і сказала:

— Знаєш, Тецю, — мені видається, що він лише зразу так потурає Любі у всім, по шлюбі Люба буде робити усе, що він схоче. Так... так... він видається: "по сему бить..."

Мама Люби всміхнулася:

— Я знаю одне, що як Люба вийде заміж за Василя, я спокійно можу вмерти.

— Ну... ну... дай їм Боже... я не від того, щоб їм було добре.

Галя по шлюбі приїхала з першою візитою.

Чоловік Галі добряга, флегматик, а Галя... любить життя і розривки,, про які він і не думає. Типовий професор.

Його вдача ніяк не підходила до вдачі Галі, і зараз по шлюбі розкрилась перед Галею прикра дійсність.

Її сердечні, розжалені звірювання дивно впливали на Любу.

... Господи — думала — така помилка, з якої нема вороття, може кожду стрінутти...

У безрадності робилось їй жаль Галі, яку любила.

... Щойно вийшла заміж... перед нею життя і як вона буде жити?!..

Галя жалілась: — Мої ночі..., мої сльози..., але їх ніхто не бачить... днем треба зробити все, що до мене належить.

А однак вона й не думала про це, що не зможе з ним жити. Вона ж присягала у церкві і вірила, що Небесна Мати допоможе їй звикнути до теперішнього життя.

... Господи... пригадувалась Люба. ...Чи зможу я достосуватись до вдачі Василя? До вдачі багатой у пориви, задуми, буйної у безліч плянів... Його вдача, немовби вищона у широких, просторих степах, без стриму у русі, щоб лише знайти щось цікавого для себе...

Мимохіть подивилась на свої тендітні руки.

... Чи я зможу цю буйність Василя захоронити перед невдачами?

Галя від'їхала, а Люба скористала з пропозиції Василя переїхатись човном по ставі.

Весла ворушили спокійне плесо. Навкруг човна розсувалась легко заторкнена вода.

Кріпкі руки Василя цупко держали весла і спрямовували човен.

Погляд Люби тонує у зелені.

Шум греблі поза ними.

Човен плив поміж водними лілеями.

Сонце розкинуло щедро проміння і квіти розхилили свої пелюстки, та й, начеб усміхались.

Усміхались водні лілеї.

А човен плив далі попри дорогу й поза хати, ген-ген у поля, у зелень.

Шувару ставало щораз більше й поверхня ставу звузилась.

Голубі очі Василя зі спокоем блукають по обличчі Люби.

Човен задержався. Весла перестали працювати.

— Як би ти знала, яке велике бажання є в мене! поставити твою голову на моє рамя і цілувати твої очі... Чого задивилась так? Невже мене нема тут біля тебе?

Люба, немовби розбудилась.

— Хотів поцілувати тебе, але ми між хатами... а на дорозі люди...

— То й не треба...

— Що, що ти сказала?

— Не... треба...

— Я не чув... Знаєш, що в неділю вибираюся на прощу до Зарваниці... Я кожного літа йду туди.

— Пішком?... До Зарваниці?!

— Певно, що так!

В уяві Люби стрілою перелетіло усе дитинство з розповідями мами про Зарваницю. Усі, за молодих літ найкращі мамині переживання і... безмежна любов до Небесної Зарваницької Богоматері.

— Візьми й мене зі собою... Я також хочу до Зарваниці...

— Подумаємо...

У руках Василя знову весла. Човен спрямований у напрямі греблі. До дороги у містечко.

У хаті повторила Люба свою просьбу мамі.

Мама не мала змоги через багато літ бути у Зарваниці і тепер має також бажання у ній бути. Поїдуть разом. Мама дуже стужилась за іконою Зарваницької Богоматері.

І в неділю удосвіта стояли перед хвірткою запряжені, найняті коні.

Замрячений ранок приліг сутінками поміж хатами й садами містечка й почав накрапати дощ.

— Може це лише зранку так?! — потішала мама.

Мирко довго стояв на ганку, розглядав хмари та похищував головою.

— Яка дорога стелиться вам сьогодні?

Коли прийшов Василь, всі перехрестилися і віз з'їхав вузькою, стрімкою доріжкою.

За містечком на горі пустилася злива. Коні пристали й всі завагались: що робити? Василь, однак, зіскочив з воза й пустився йти.

— Я не вертаюся. Йду куди задумав.

Підніс ковнір військової ще куртки і подався дорогою під стрімку гору. На дорозі розмокала глинка.

Люба не могла погодитися з тим, що Василь пішов сам, а вона не є поруч нього. Вона також бажала поклонитись Небесній Неньці. В її серці, в серці сироти, просьба, яку бажала зложити у стіп Небесної Матері.

Вона в тій миті не бачила дощу, не звертала уваги на те, що дорога розмокла та й забула про свою маму. Зіскочила з воза й прожогом кинулась за Василем.

— Пожди-ж на мене! — гукнула.

Вітер перемішав слова з дощем і розкинув їх полями.

Василь втиснув голову ще глибше у ковнір куртки і не оглянувся. Не чув.

— Пожди-и!... — гналось йому услід.

Дощ бив немилосердно по обличчі й одіж перемакала, а він не оглядався.

Люба не могла спочивати. Знала, що мусить його дігнати та йти поруч. Про ніщо інше тепер не думала.

Зрівнялася.

А дошкульний вітер шпурнув його словами:

— Як можна так?! Прощу тебе: зараз вертайся! Промокнеш і простудишся!

... Простудишся?! Завжди одне і те саме: "уважай... уважай"...

— А ти?

— Мені нічого не станеться. Я звик... вояк...

Усвідомила собі, що зовсім вже перемокла. На горі, на прогоні, вітер іще дошкульнішим став. Широкі лани мазурських піль попри дорогу, розкинулись пригожим простором для вітру. У безрадності мовчала. Не було нікого хто міг би в цю мить допомгти.

А Люба так дуже бажала дійти до місцевости Небесної Матері, до Зарваниці. Пригадалось їй, як мама завжди ще в її дитинстві, говорила: "не слід ніколи вертатись з дороги до Зарваниці..."

Із жалем оглянулась. Шукала під горою фіри, на якій залишилась мама.

І враз дуже, дуже зраділа, бо коні спинались під гору до них!

Не зазнала більшої радості у тих днях, як ось на горі, на прогоні, на сильному дощі.

... Я таки буду сьогодні у стіп Небесної Матері!

Василь стояв мовчки. Дошкульний вітер не вщухав, але й не розкидав словами по розлогих полях, про поворот Люби додому.

Коні спинились поруч них. Всі мовчали. Люба швидко примостилась побіч мами на возі. Присівся і Василь.

Доц бив немилосердно по них, тож не було й охоти на розмову.

Мама Люби сиділа спокійно поважна. Люба з почуттям вини, але й із радістю у серці. Василь дещо насуплений.

Та не зробили й пів дороги, як хмари розсунулись і виглянуло ясне сонце.

У душі Люби зникло почуття вини, а зате радість виповнила серце вщерть.

Мала охоту співати з пташинами й ластівками, які уви-хались по полях.

Василь, хоч-не-хоч, почав усміхатись, бо завважив, що Люба час від часу відриває погляд від простору піль і шукає погляду його добрих очей.

— Чи далеко ще до Зарваниці? — вона й спиталась.

— Недалеко — відповів Василь і вказав рукою.

— Ось там... у далині... бачиш? майоріє ліс. Треба його об'їхати.

А навпростець нема дороги?

— Є, але моста нема коло каплички, перед селом. У війні знищений, тут же був фронт і досі не поставили. Є кладка і то тільки з одним поруччям.

— А ми підемо до каплички по воду?

— Не знаю, чи зможеш перейти.

— А ти?

— Я піду.

... Як ти то й я — думала Люба — бо властиво чого я сюди їду? Мушу бути скрізь.

Над дорогою, що бігла поза ліс, пташини аж захлисту-валися у морі зелені. Поля блистіли сережками. Купалось сонце у росі й усміхались на дорозі калабані дощової води.

Манастир ОО. Студитів.

Вступають туди, щоб висповідатися, бож у церкві багато людей і буде важче.

Від манастиря коні рушили на міст, що вів до Зарваниці через присілок Лапаївку, а вони по сповіді подались стрімкою, лісовою доріжкою, щоб скоріше туди дійти.

У стіп гори шумить гребля. За греблею вода творить лійку. Розкидає піною й швидким бігом прямує до ріки Стрипи. Далі городи, сади, млин, хати, а посередині села церква.

Скорим поглядом обіймає Люба довкілля.

... Оце так виглядає Зарваниця?!

Із задуми будить її голос:

— Люба! Чи бачиш оцей крутіж?...

Його очі грають огниками шуток і він, нахилившись до її обличчя, шепче:

— Кину тебе... і тоді буду мати спокій...

Та помимо цього, що його очі грають шутками, Люба в душі питає себе:

... Чому такі шутки? Невже я могла б стати йому тягарем? Я знаю, що в мене нема здоров'я, алеж я хочу завжди, при кожній нагоді, стояти поруч нього.

Уста її ледве ворушаться:

— Чому?...

— Бо так!

Завважає, що кутики його уст усміхаються.

І вона сміється.

В очах Василя радісні вогники, і вони кам'янистою стежинкою стрибають на доріжку, з доріжки на міст і попри млин заходять у село.

Площа побіч церкви майже порожня, бо це звичайна неділя, та й роботи у полі, починаються жнива.

Скрізь сліди війни, знищення. Поруч церкви руїни старого приходства.

Із дзвіниці дзвонять дзвони на Богослужбу.

У церкві темне нутро... старовинне мальовило, барокковий стиль... якомсь так дивно це все впливає на настрої.

— Душу бере острах за якенебудь розсіяння.

За головним престолом ікона Розп'яття, при бічному престолі, по лівій руці від головного входу ікона Богоматері. Ікона Богоматері заслонена.

Люба так бажає побачити Ікону, до якої їхала зі своїми турботами й просьбами!

На хорах органи. Богослужбу править молодий священник.

По Богослужбі, "Под Твою милость..." — співають люди навколішках, співає і Люба.

Ікону відслоняють.

— Ах Мати Небесна!

І Люба має враження, що її душа, наче квітка до сонця розхиляє свої пелюстки.

— Я Тебе так дуже люблю, Матусе моя... Благаю Тебе: допоможи моєму судженому в якнайкоротшому часі закінчити студії, дай куток якийсь, та опікуйся нашим життям...

Радіє ласкавою добротою, що промінює з обличчя Небесної Матері. Її душа упоюється щастям, спокоєм, вірою, що просьба вислухана.

Погода прекрасна.

По Богослужбі люди подаються широкою дорогою поміж рядами, соломою критих, хат у напрямі каплички, до джерела чудотворної води.

— Я хочу йти з тобою — шепче до Василя — я хочу до каплички....

Мама залишається чекати.

— Дай руку, — пропонує Василь, — уважай на кладці, не дивись на плесо ріки, дошки холітаються.

В неї серце б'є молотом, та поволі крок за кроком понад темне, майже нерухоме, бо дуже глибоке річище, прямує до каплички по воду.

Осяяна сонцем поляна, у соняшних посміхах ліс, а між тополями й вербами, замаєна лозами ріка Стрипа. Біжить і між берізками доріжка. Над скелястим узбіччям височить дуб у виді хреста і... несеться пташиний спів. Не хочеться йти, але треба з водою зайти до церкви, щоб її посвятити.

Зі свяченою водою, з легкою душею, вміщуються всі на возі. Коні йдуть поволі на міст і на дорогу, що мчить поміж хатами. Пахощі садів ллються п'янню, стримуваною убогими плотиками. Скрипить студня. Збиваються в простір голуби.

По за селом знову серезки піль, тут і там уже зі стернями.

Сонце ледь-ледь хилиться за ліс, тинить дорогу.

Усі урадувані, а в серці Люби осідає незбагнута туга.

Її очі раз-у-раз шукають церковці та її роз'яснених вікон.

Люба оглядається за цим бідним селом, захованим за далеччю, і чомусь їй дуже жаль залишати його.

11.

У містечку був нелегальний студентський гурток. Василь належав до нього і Люба вступила. Ходили на сходни, які відбувались по другій стороні хати-сотрудничівки, де мешкав Мирко і Люба з мамою. Тут теж примістилась читальня "Просвіти". У неділю там завжди гамірно, багато молоді й старших. Чергувалися з рефератами місцеві інтелігенти, відбувались проби хору, вистав аматорського гуртка, де Василь був головним режисером.

Помешкання Мирка складалося з двох кімнат і кухоньки. Одну кімнату більшу, від вулиці, замешкував Мирко, а другу від городу Люба з мамою.

Мирко сповняв обов'язки сотрудника й катехита. Вчив релігії у школі містечка та роз'їздив, а більше пішком ходив, до трьох прилучених церков, у погоду й негоду... Був дуже точний у виконванні своїх обов'язків, обтяжений надмірною працею, бо парох старенький почав занепадати на здоров'ї, простудившись не раз на дощі і вітрі.

По прилучених селах організував концерти і аматорські вистави, у чому допомагав йому Василь.

Василь зобов'язався грати одну ролю, про яку Люба не знала, бо участі у виставах не брала. Аж в неділю по полудні вона на виставі, дивно вражена змістом п'єси, а теж і ролею Василя.

Тло п'єси — переслідування католицької церкви на Волині, заборона відправи й арештування священика.

Василь грав ролю священика.

На сцені: на колодку зачинена церква, гурт людей, жандарми у брутальній поведінці арештують священика.

Люба схвильована, не може успокоїтись.

... Що сталось Миркові, що якраз таку п'єсу підібрав?! Де ж у теперішніх часах можна й думати тут про таке?!

Роля Василя залишила в душі Люби неспокій і настороженість.

Вертаючись додів, нічого до себе не говорять.

Раптом Василь. — Чи добре я грав?

— Дуже добре...

Але в Люби осідає тінню пережите на дні душі. Люба впрост боїться поставити собі питання: чи можливе ще колись таке і тут?!

Але Мирко вміє привести Любу до рівноваги. Він заходить часто у їх кімнату, коли вертається від своїх зайнять, завжди, хоч утомлений, готовий до послуг. Проводить з Любою гарні, веселі хвилини. Тоді взаємно розказують собі завважені різні комічні події на вулицях містечка, головню під час ярмарку, і сміються досхочу, начеб усе ще були малими дітьми.

Люба не раз і нарочно розшукує за чим-небудь цікавим для Мирка, щоб під час снідання, обіду чи вечері мати матеріал для веселої розповіді.

Коли осінню болото трохи примерзло, по містечку почались ревізії місцевою поліцією. Завжди в одному дні так, що й важко було вийти і порозумітися з ким-небудь.

Ненадійно і до хати Мирка впала поліція на ревізію.

Люба як секретарка студентського гуртка, мала у себе усі протоколи засідань, список членів та інше, що належало до нелегальних паперів.

В часі ревізії Люба просить про дозвіл вийти з кімнати. На диво поліцаї годяться, а мама йде до шафи, будь-то би по плащ для Люби. У плащ завиває усі нелегальні документи, які й були сховані у шафі та й передає Любі у другій кімнаті. Люба виховзується поза плечі поліції з хати та всуває усе у загату від сторони городу.

Тому, що нічого в хаті не найшли, нікого не арештували, хоч у містечку було багато арештувань.

По ревізії Мирко домагається від Люби занести усі нелегальні документи до товариша Василя та передати йому секретарство як більше досвідченому.

— Я не можу дозволити, щоб ти колинебудь попалась до тюрми. Це не для тебе! Хай здорові займаються такою роботою!

Під натиском Мирка, Люба передає секретарство.

... І що ж властиво можна мені робити? І це не для мене... і те не для мене... А що для мене? І... завжди із тим здоров'ям!...

Василя нема. Прийнятий на теологію і від'їхав до Львова.

Стало скучно. Люба забажала доповнити семінарійну матуру та, щоб не сидіти даром, доки Василь не закінчить теології, йти вчителювати.

Поїхала з тим наміром до Львова, до родини, щоб за-сягнути поради та роздобути книжки.

Данко погоджувався з Любою, але радив залишитись вчитися у Львові.

— Можна взяти навіть якогось інструктора. Я думаю про твою серйозну науку.

— Я також так думаю.

Люба любила свій кут, де у той час перебувала. Був він далеко від осередку міста, замаєний деревами, засаджений квітами. По парках і городах ходила барвиста осінь.

Рідко заходив у відвідини Василь з другим товаришем. Відвідини тривали коротко, за приписаним дозволом. Не було й часу розгорнути ширшої розмови.

Люба вдягалась дуже скромно. Не хотіла ні від кого нічого вимагати. Знала, що мусить так жити, як її обставини дозволяють. Але... ще так довго... так довго... три роки.

Василеві дозволено на основі того, що раніше був записаний на теологію, закінчити студії у трьох роках, залежно від іспитів.

В театрі Лисенка, в часі однієї вистави, вказала Орися Любі високого ростом бльондина, який з легким уклоном переходив попри ряд їх крісел.

— Бачиш його? Це приятель Данка. Працює в одній з редакцій. Це "білий медвідь." Так дехто називає його.

Люба задумалася, що криються тут якісь не надто ясні заміри, а крім того довідалася, що має наречену, яка йому не підходить.

... Що думають?! Хай додержує слова своїй нареченій... Можу вчитися вдома, у Мирка, а опісля приїду тут здавати.

І поїхала до Мирка. Вчилася спокійно, систематично. Робила поступи і тішилася, що перед вакаціями зможе доповнити семінарійну матуру.

Данко старався їй про дозвіл у польських властей, який треба було тоді мати, щоб здати матуру.

Взимку знову вибралась до Львова. Трохи курило снігом, але замовлені коні приїхали і поїхала на станцію. Поїзд відходив ніччю.

Коні борсалися з вітром, але санки, в яких обтулена сиділа Люба, скоро перебігли шмат дороги поза цвинтар.

У переділі вагону третьої класи, сидів вже місцевий адвокат, старший кавалер. Він також вибрався до Львова.

Поїзд рушив. По дорозі на одній зі станцій всів ще один незнайомий, молодий пан і панночка.

Та дедалі поїзд почав приставати, а в Перемишлянах і не рухався. Сніг засипав рейки й годі було далі їхати. У поїзді стало зимно, бо у машині не палилося.

Так проминув цілий день до пізнього вечора.

Мужчини запропонували висісти та у почекальні на станції перечекати. Чей там тепліше.

— Може над ранком поїдемо.

На станції довідалися, що поїзд взагалі не поїде. Сніговія на добре розгулялася.

Врадили шукати у містечку заїздного дому.

У тому містечку була Люба ще маленькою дитиною з родичами. Заїздний дім вона уявляла собі на взір львівських кам'яниць, де можна б дістати поодинокі кімнати.

... Піду з цією панночкою до однієї кімнати — роздумувала.

Та коли жидівський фіякр-санки став перед звичайною жидівською хатою, не було іншої ради, як серед пізнього вечора перемерзлій перебрити глибокий сніг за товаришами подорожі до дверей цієї хати. Зовсім нікого в тому містечку не знала.

... І це має бути заїздний дім?! — думала з відчаєм.

А коли ввійшла досередини — захолола перед ненадійним.

Вільна була лише одна кімната з кількома ліжками, а крім того там вже зайняв місце якийсь мужчина.

Груба жидівка жарила щось на кухні, у сусідній кімнаті, від якої двері були навстіж відчинені.

Любу охопив страшний неспокій. Не могла найти собі місця.

Мужчина, який був співтоваришем подорожі, настирливо почав обсервувати Любу. Він не зводив очей з її обличчя. Їй видались його погляди палючим вогнем.

Щоб скритися, вийшла до другої кімнати, до жидівки.

... Я належу до Василя... Тільки чистою, несплямленою, бажаю в часі нашого вінчання стояти поруч нього.

— Чи не маєте окремої кімнати?

— Не маю, тільки ту одну! Чого хочете від мене?! — буркнула жидівка сердито.

У кухні стояло ліжко.

— То дозвольте мені тут біля вас переспати.

— Я не маю місця! Тут спить мій малий.

Щойно тоді завважила Люба як з-під перини висунулась кучерява хлоп'яча голова.

У безрадності блукали її очі по кімнаті, шукаючи рятунку.

У куті, за ліжком, стояв дерев'яний стільчик.

— То дозвольте мені на цім стільчику просидіти біля вас до ранку.

Зі собою мала Люба свій медалик Матері Божої і вірила, що все таки вдасться чогось достукатися.

Жидівку, начеб щось зворушило. Подивилась пильно на Любу і сказала:

— Я маю ще одну кімнату, по другій стороні сіней, але вона неопалена. Там є два ліжка і перини.

Як дуже зраділа Люба!

... Хай буде неопалена, щоб лише втекти від настирливих поглядів незнаного нахаби!

— Це не шкодить, я радо піду там!

Спиталась панночки — товаришки подорожі — чи згодиться піти з нею.

— Ох, дуже радо — зраділа й вона.

Жидівка повела їх туди.

— Але ті двері не замикаються, — сказала і залишила їх самих.

Люба щаслива, що дістала осібну кімнату, влізла у ледяне ліжко. Заснути не могла ніяк. Перед очима заєдно настирливий погляд незнайомого. Серце молотом бившись, підказувало:

... Двері ж незачинені!

Стиснула в долоні свій медалик. Уста шепотіли: "Богородице Діво... Под Твою милость..."

Без перерви.

Співтоваришка огрілася і швидко заснула. А Люба насторожена у молитві до сірого ранку.

Коли прояснились шибки у вікнах, була щаслива, що проминула ніч і дякувала Небесній Неньці за поміч та опіку.

Відчувала велику небезпеку й тому така тривога охопила була її.

Адвокат розпитав коней і вони всі поїхали до станції, з якої від'їздив поїзд на Львів.

Незнайомий не обсервував вже Люби так настирливо. Його погляд пригас. Начеб не було її в тому товаристві.

По важкому, ненадійному пережитті, Люба замкнулась у собі. Багато перетерпіла і заховала це для себе.

Данко завважив якусь перемену у Люби, начеб іншою стала, а Василь в часі відвідин не міг натішитись нею.

Коли поїзди курсували нормально, вернулась додому.

Але... сильний кашель домучував і здоров'я її підупало.

Мирко відіслав до лікаря. Виказалось, що гарячкує і вершки легенів зайняті. Лікар заборонив науку, а вчителювання раз на все життя.

— Вже краще на ваше здоров'я бюрова праця, але ніколи вчителювання.

І знову, начеб хтось протяв нитку, яку снувала враз зі своїми задумами та плянами.

Мусіла погодитися з усім та занехати думку про матуру.

— Чи тобі зле коло мене?! — жалівся Мирко у своїх запитах. — Чого тобі забагається вчителювати. Пильнуй свого здоров'я!

Завжди говорив про це, що зложить трохи грошей та вишле Любу з мамою влітку в гори на Бойківщину.

— Вже не довго... ще лише два роки і будемо назавжди разом — потішав Василь, коли приїхав на Великодні ферії.

О як добре було Любі положити голову на його сильні, здорові груди. У нього було так багато тепла й ніжності у піклуванні її здоров'ям.

Але з недугою Люби загіздилося і пригнічення. Не довіряла, щоб могла пережити тих два роки, до часу свого вінчання, а навіть якщо б пережила і вони повінчалися, то напевно довго жити не буде!

— Хай хоч один лише рік поживу з тобою... Хай хоч один рік...

У тому бажанні крились усі мрії — вилеліяна своя хата.

— Будеш жити! Мусиш жити!... Побачиш, будеш жити довго!

Люба всміхалась. Вірила Василеві беззастережно віддано і знову тулилась до його сильних грудей, які були їй запорукою, що він зможе у житті усе перебороти, щоб лише Любі було добре.

Його уста пестили її обличчя, широка, міцна долоня гладила хвилі її гарного волосся.

Враз, начеб нагадав щось важливого, подививсь Любі бистро в вічі.

— Люба! Ти знаєш? Наш адвокат гратулював мені за суджену, себто за тебе. Казав, що буду мати добру дружину...

— А це з якої нагоди говорив таке?

— Розказував мені про вашу подорож зимою.

Люба, заскочена ненадійним спомином, зашарілась аж по вуха. Нікому, навіть вдома, не згадувала про цю пригоду й думала ніхто не довідається, а однак вийшло наверх!

По хвилевому заклопотанні, намагалась опанувати себе.

— Поступила як уважала за відповідне!

Василь певно завважив її заклопотання і не говорив більше про це.

— Люба! Мусиш жити! Чуєш? Доложу усіх старань, щоб ти була здоровою.

Влітку виїхала з мамою до Лавочного.

Люди незвичайно зраділи ними та відвідували їх у віллі.

У віллі стояло усе на своєму місці, обидві кімнати були вільні.

Пані Дора ще мешкала у старій віллі та стала знову щоденним гостем. Люба перебувала часто в її товаристві та тішилась своїми узбіччями, цвітами та своєю хаткою.

Пересиджувала в тіні смерек, вишивала на льняному полотні сукенку та очікувала відвідин Василя.

Місцеві люди сердешно турбувались здоров'ям Люби. На їх думку, вона захворіла тому, що переїхала на Поділля. Просили залишитись з мамою у них.

Зворушувала до сліз ота їх щира, безпосередня сердечність і Люба успокоювалась, начеб на своєму ґрунті, та приходила до здоров'я.

З приїздом Василя роз'яснилися для Люби іще більше осяяні узбіччя. Могли ходити на проходи. Ознайомлювала Василя з людьми, з Лукою паламарем і кожним кутиком, зв'язаним з її дитинством. Василь мусів усім захоплюватися враз із нею.

Пані Дора була заскочена, коли Люба представила їй Василя, в її очах виразно можна було вичитати: "таки вийдеш заміж за священика?!" Вголос вона цього не говорила. На кожному кроці пильно Василя обсервувала і аж по якомусь часі шепнула Любі на вухо: "ти зробила добрий вибір."

На запросини поїхали до родини у Стрийщину.

Було багато людей на приходстві і своїх і чужих, і Люба не почувалась добре.

Молоді слідкували за нею і Василем та не щадили своїх сміливих завваг.

А замужні кузинки шуткували:

— Ох, як Люба вийде заміж, то певно буде мати багато дітей...

Закрадалась уже мода найбільше на двоє дітей.

Ці шутки невимовно бентежили Любу.

... Як можна вже тепер про це говорити?! А зрештою, яке їм діло до того?! Певно, що буду мати діти! Інакше й не уявляю собі своєї хати!

До Василя дуже сердешно відносився вуйко Юліян і вуйко Петро, це було одиноке, що Любу скріпляло.

Коли Василь від'їхав, Люба поїхала до мами, до своєї хатки, до своїх узбіч.

У віллі усе стояла на своєму місці. Усе урядження, усі ікони, як раніше в хаті. Це Любу завжди успокоювало, а крім того шум рідних смерек, зараз за хатою, втягав її у світ, який носила глибоко у серці.

Раннім ранком завжди заглядало сонце з-за Тростяна і відсвіжувало барви на іконі Розп'яття, які начеб іще більш потемніли.

А тоді ховалося і заглядало знову у кімнатку Люби, де стояло фортепіяно. Надвечір ховалося поза смереки, щоб їх гілочки позолотити.

Блукала стежечками, доріжками сама. Снувала свої погляди враз із думками.

... Коли ще вернуся тут?

Відповідь годі було їй найти.

Та прийшов день від'їзду. Люба, хоч скріплена на силах, однак з посиленою тугою, відсвіженою любов'ю до узбіч своїх, до курних хат і людей зі серцем — прощалася, заховуючи усі враження на дні душі.

Треба було вертатися до Мирка.

На платформі двірця залишалась самотна, аж надто самотна, з похиленою головою, пані Дора.

На збочі, попри яку перебігав поїзд, косив отаву паламар Лука. Люба стояла у вікні. Завважив її. Скинув з голови свою крисаню і простоволосий глядів услід поїздові, аж поки не загнувся вужем на закруті.

Шуміли смереки, минались збочі і поїзд поспішав вперед усе далі від її, вимріяного дитиною, кутика.

А в містечку вже, щоб Люба не скучала, і мала якесь зайняття, спровадив Мирко фортепіяно Люби та й примістив у своїй кімнаті.

До хати почав приходити місцевий професор музики — старий німець з Відня, і давав Любі лекції.

Його колись, перед війною, спровадив був парох Зарвалиці для своїх дітей. Діти повиростали, в часі війни помер парох і професор осів у містечку. Давав молодим лекції та доживав віку.

Люба посвячувалась музиці. Виучувала кусники Шопена, Бетговена, Штравса, Гріга. Крім того багато читала.

Час від часу їхала до Львова та позичала в Орисі книжки, переклади зі світової літератури письменників американських, мадярських, італійських, болгарських, норвезьких, французьких, данських, індійських.

Незвичайно сильне враження робили на неї короткі оповідання Рабіндраната Тагоре. Прямо приголомшували її силою свого вислову, силою поетичних порівнянь. Найбільшою насолодою для неї було завжди коротке, але сильне з незатертим враженням оповідання.

У Львові вступала до тети Гени й вуйка Петра, які все тішилися її відвідинами.

У містечку згодилась на пропозицію приватної лекції і підготовляла до першої гімназійної хлопчика.

Однак не довго могла вчити. Мирко виміг залишити.

— Треба тобі на якінебудь дрібнички — то я тобі дам, а лекцію залиши...

Хоч з недугою покращало, але треба було дуже вважати і не томитись нічим.

В часі різдвяних ферій приходив Василь і окутував добре Любу та брав на прохід. До хати приходила відсвіжена й рум'яна.

Раз ненадійно застав її при розгорненій збірці коротких оповідань французького письменника Мопасана. Привезла зі Львова. Щойно почала читати.

— Що читаєш, Люба?

Простягнула книжку.

Перекинув картки і задержався на одному місці.

— Як ти можеш це читати?!

— Я не звернула уваги на це.

Говорила правду. Це, що пояснював, не розуміла. Шукала краси, форми у будіванні оповідань, і соромилась признатись, що не розуміє. Була доросла вже, а притаєна змисловість була їй чужа.

Ошоломлена замкнула книжку, щоб не вертатись до неї.

Взимку вибралась до родини. Ненадійно з'їхалось більше осіб, а помешкання було тісне, бо складалось лише з двох кімнат і кухні. Не було як розміститись на нічліг.

Люба дістала пропозицію переспатись у кухні й згодилась.

Коли однак завважила, що Марися - помічниця лагодиться відступити їй своє ліжко, зробилось їй чомусь ніяково.

Радніша була б спати на долівці, на сіннику, який Марися притягнула собі, ніж на її ліжку, хоч вона перебирала чисту постіль.

Не хотіла однак оказувати нехоті і здусила все у собі.

Молилась побіч кухонного ліжка, аж надійшов Данко та й під якимось поштовхом поцілував її в чоло.

Нічого не сказала, ані не поцілувала його. Молилась. Він мовчки відійшов. У тому моменті це був давний Данко.

У постелі почало видаватись їй, що усе її давить. Серце валило молотом. До очей тиснулись сльози.

Марися якось так обсервувала Любу, начеб зробила їй ласку, відступаючи своє ліжко.

Люба знала, що мусить за всяку ціну опанувати себе. Накрилась з головою та шепотіла свою молитву.

"Богородице Діво"...

Це приносило пільгу.

Надворі зимно. Мороз і великий сніг.

Свідома була цього і якось так дивно робилось їй на душі. Хотіла за всяку ціну всіх і вся оправдати.

... І властиво чого я приїхала?! Якраз тепер! Все мушу влізти, де могло б без мене обійтися! Не було б мене, був би вдержаний нормальний порядок у хаті з нічлігом... Чимшвидше до мами... до Мирка!...

Василь дістав дозвіл відвідати Любу, але це принесло Любі прикрість, бо відчула, що в родині її заручини не трактуються поважно.

А Василь був на авдієнції у Митрополита Кир Андрея. Зложив заяву, що думає висвячуватися у жонатому стані та що знає Любу.

Митрополит Кир Андрей відповів, що знає родину, до якої Люба належить і...

-- Хай вас Бог благословить!

А поміж о. каноніками у св. Юрі одверто говорено про призначення Василя на Зарваницю.

Ця вістка була справжньою радістю для мами Люби. Забула про місто для Люби. Очі зясніли і сказала:

— Я ніколи не сподівалась, що Люба там буде. Я й не могла мріяти про це!

Не було для мами — старшої жінки, вдови, ніщо більш заспокійливим, ніж тішитися надією, що Люба буде під особливішою опікою Небесної Матері.

В час великодніх реколекцій не було від Василя через кілька днів листа, а коли поштар подав довгоочікуваний лист, Люба з нетерпеливістю відчинила його і зловила рядки:

"Я ще властиво не є рішений чи висвячуватися у жонатому, чи безженному стані..."

Жаль здавив їй серце:

... Тепер?! Коли по таких важких переходах, стаю незмінною у своїй постанові стати його дружиною, дружиною священика?! Відірвала себе цілковито від модерного, міського життя?...

А однак відписала:

"Поступай як уважаєш, як тобі диктує твоя совість"...

Приїхав. Мусів перепросити.

.. — Я тільки мрію про життя з тобою... Любо! Любо! Чи ти дійсно так серйозно це взяла?

— Взяла як було написано.

— Забудь!!

— Забула... Вдоволений?...

— Ох ти, дитино моя...

— Люблю бути дитиною...

— Знаю і тому люблю тебе... На мене спочатку якось так дивно поділяли були реколекції, але я застановився глибше і переконався, що написав дурницю.

Мирко, прудкий і непогамований у праці, почав на добре хорувати, перетягаючи не раз струни своїх обов'язків.

Мріяв, в часі занедужання, перенестися у інше місце на парохію.

Прийшов другий сотрудник, жонатий. Хотів бути великим організатором і задумав перебудувати ту хату-сотрудничівку, де Мирко мешкав. Мав плян переробити її на два помешкання, розділені коридором, для двох сотрудников, бо сам мешкав на приходстві в одній кімнаті.

З Василем сприятелювався брат дружини нового о. сотруди́ника — музика. Скрізь товаришив Василеві. До Мирка приходив грати на фортепіяні.

Грав годинами, похилений і вслуханий у свої власні композиції.

Не відступав від Василя, коли з Любою йшов на прохід, на лодку й... увечері з'являлася нова композиція.

Ритмікою ворушилася під його пальцями мелодія, наче під веслами вода.

— Це лодка! Так?

— Так... панно Любо, це лодка...

У містечку глибоко помилялись, коли говорили, що Люба задля професора-музика, кине Василя.

Професор забрив до сусіднього священика та й там заручився.

Люба відіхнула.

А одного дня, удосвіта, почали робітники валити стіну в хаті, де мешкав Мирко, з противної сторони від читальні.

Люди помогли перенести речі до сусідньої, старенької, міщанської хати.

Мирко посилив свої старання про парохію і дістав її в Бібреччині.

Восени переїхали люди.

Василь мешкав тепер у семінарії, під вежею, і провадив захист. Приміщений там тодішнім о. ректором Т. Галущинським. Це був захист воєнних сиріт-хлопців.

А в неділі і свята, враз із іншими теологами, за чергою, роз'їздив з рефератами по читальнях Просвіти передмістя Львова. Але й багато вчився, бо хотів закінчити студії в часі, як постановив.

12.

Стареньке приходство було обросле диким виноградом. Кругом хати сад. Деревя мали вже позолочене листя, а листки винограду багріли.

Церква дерев'яна, нова, зараз при дорозі, за подвір'ям приходства.

Приходство при кінці села. Попри сад біг головний гостинець на Львів.

За садом, за городом — поля, руїни старої башти і лісок. Нижче городу маленька саджавка, обросла вербами. Подвір'я велике, просторе, господарське. Хвірточка вела у квітник. У квітнику багато барвінку. Грядочки рясніли осінніми квітами. Під старою грушею стояв столик та лавочки.

Тут Люба часто відпочивала від містечкового, ярмарочного гамору.

Багато грала, блукала полями, доріжками та насолоджувалась осінню і читала.

Незвичайно захоплювалась Стефаником у той час. Його різьблені слова западали глибоко в душу. Деякі оповідання читала по кілька разів, глибоко переживаючи.

Мама Люби, як аристократка, не дуже була ним захоплена.

— Як ти можеш цим письменником так захоплюватися?

— Мамо, це краса!

— Яка мені тут краса, завжди про село і про сільських людей.

У понятті мами краса була у переживанні людей на тлі аристократичних домів. Бажанням мами було, щоб Люба не держалась низів, а прямувала вище.

А Люба боліла над долею бідного люду.

Тоді з Німеччини писав Славко. Жалівся, що зложив Любі посаг в одному банку і цей банк збанкрутував та й все пропало. Не відчувала втрати. Зжилася вже з тим, що є бідною, бо й всі ощадності зложені батьком для неї, пропали через війну. Грошей було десятки тисяч. Втратила їх, заки розуміла їх вагу.

Мама журилась приданим для Люби, а родина намагалась розбити мамину журу й потішала: "урядження Люба має, бо всі меблі стоять у віллі, у доброму стані. Переймається нема чим. Зчасом молоді доробляться..."

Але їй важко було погодитися віддавати Любу бідною, хоч Мирко готов був їй дати, скільки зможе.

Ориця просила приїхати до неї. Люба поїхала. Там була машина до шиття і Люба купила, що було потрібне для скромної виправи та й взялася шити.

Коли однак приходилось годинами сидіти біля шитва скуленій — сум закрадався до її душі. Перед очима раз-у-раз ставала постать батька.

З кравецтвом не була аж так добре ознайомлена, як було потрібно та й шиття приносило їй труднощі. Напружувала однак усю увагу і терпеливість, та й поступала вперед, щоб пошити найкращіше.

Соняшними хвилинами ставали відвідини Василя. Потішав, що ще лише кілька місяців і будуть мати свою хату. "Своя хата!"

Господи! Скільки тепла містилось у цих двох словах!

В уяві бачила Люба, як сонце клонилося за зарваницький ліс і ярко освічувало вікна їх хати.

Підкріплена одним-двома пестливими словами, теплим, спокійним, поглядом добрих, голубих очей, дожидала других відвідин Василя.

Відвідини були завжди в товаристві теолога-товариша і розмова провадилась більше загально.

... Але вже недовго!

На різдвяні ферії їхала з Василем до Мирка. Окутані подорожніми футрами і бараницею, зі станції мчали на снях через засніжений ліс.

— Знаєш, Любо, що розказував мені мій товариш?

— Щось цікавого?

Ледве могла ворухнутись, щоб подивитись на Василя.

— В одному домі, коли довідались, що він мій товариш з теології, у розмові був натяк на тебе, про твій замір вийти за мене заміж та й додано, що ти на дружину священика ніяк не надаєшся.

— Чому?

— Бо тобі потрібно мати гарну отоману, на якій ти читала б, біля отомани на столику безліч книжок, а час від часу...

— Що час від часу"..."?

— Чвірку білих коней, щоб переїхатись.

... Вони мали рацію — книжки люблю — думала Люба.

— Чвірка білих коней?... Чвірка білих коней?!

І... всміхнулась з насолодою.

— І чвіркою білих коней вмiла б їхати!

— Любо!

Усміхнена відкинула від обличчя широкий ковнір по-дорожнього футра і мовчки кивнула головою.

... Чвірка білих коней...

Любі це подобалось.

— Сховай носик!

А по хвилині, — Чи бачиш як гарно?!

І вказував на засніжені дерева лісу.

Ліс тепер, як у казці, не був великий і скоро виїхали сани на дорогу між поля, а тоді поміж хати.

Біля відчиненої брами приходства тупцювали два білі песики — Жмурки.

Кинулись до саней і до Люби, коли фірман здержав коні.

Люба сміялась щирим сміхом.

На порозі хати зустріла їх, своїм питоменним усміхом, мама. Усміхався Мирко, розпитуючи про дорогу.

Відхиленими дверима вдаряло тепло рідної хати.

На столі стояло тепле молоко, своє масло та й свій хліб.

А біля дверей тупцювали далі Жмурки і ласилася вже й сива кицька.

Коли зайшли до кімнати Мирка, Люба у зачудуванні зраділа немало.

На стіні побачила ікону, яка залишилась була враз із меблями у віллі, ікону Розп'яття.

— Мирко привіз — пояснила мама.

— Приснилось Миркові, що Ісус із хреста, сказав до нього: "Мирку... чого ти мене тут залишив?" Мирко зараз поїхав і привіз.

Тепло розплилось у душі Люби. Видалось їй, що із цієї старинною іконою іще більший захист ввійшов у хату.

Уважно приглядався іконі і Василь.

В його хаті у великому почитанні була також ікона Розп'яття. Кожної п'ятниці світив його батько свічку і вся родина мусіла бути присутня при відчитуванні акафисту.

На цій іконі барви вже потемніли і треба було дуже соняшного дня, щоб розпізнати все.

Від пані Дори прийшла карточка. Повідомляла, що раз назавжди покидає віллю. Сестра її померла і швагер, старший священник нагадав про неї та й узяв її до себе зайнятися хатою. Всі знали, що це завдання для неї нелегке,

але краще так, ніж у нужді жити. Ніхто нею не цікавився і не помагав.

Від часу заручин не годилося йти на забаву без судженого і Люба не брала участі у жадних забавах. Деколи їздила з мамою до сусідніх священиків, де були родини, деколи відвідували вони їх.

Від Василя останній рік студій вимагав багато праці. Підготовлявся до кінцевих іспитів. Призначення до Зарваниці далі було актуальне.

На весні цілими днями упорядковувала Люба квітник. Насаджувала нові квіти, обчищувала старі куці.

Дерева у саді вкрилися квітом. Пахло квіття та зелена, молода трава. Пелюстки овочевого квіту стелилися по зеленій мураві, по доріжках. Сонце розсипалось золотом по полях. Весна була прекрасна. Повна мрій, надій, щастя.

У кімнаті мами була вже ікона Зарваницької Богоматері. Мама привезла зі Зарваниці.

Ікона висіла над старою комодою, в якій містилися, ще з дитячих літ, шпартгали Люби.

Напроти Зарваницької Богоматері, на протилежній стіні, над постіллю мами висіла ікона з Поділля, до якої мама вчила Любу ще дитиною молитись.

Перед іконою Зарваницької Богоматері світилась лампадка. Покоїк був досить темний, без вікна, лише горою осклені двері від веранди. Проблиски з лампадки освічували куток з іконою. Вона від проблесків яснішала і так ставало добре, так затишно у цій хатині старенького приходуства.

Орися запропонувала Любі шити шлюбну сукенку у неї. У її хаті мала бути кравчиня і при тому зможе пошити Любі що потрібне.

Поїхала. Помагала шити при перерібках, а шлюбну сукенку кравчиня шила сама. Там стрінулась Люба зі старшою, замужньою кузинкою. Вона вважала Любу ще надто дитинною і була переконана, що треба б дещо її ознайомити з будучністю. Під час проходу легкими жартами намагалась представити Любі життя по шлюбі. Хоч не все розуміла Люба як слід, однак була дивно вражена.

Видалось їй, що чарівний замок підривається в основі і натяки кузинки та вияснення була змушена перебити.

— Я думаю, що коли я люблю свого судженого, то життя уложиться само так, як буде потрібно.

А в думках докінчувала:

... Якщо мій чудовий, вилеліяний у мріях, замок, має бути збурений, то... хай вже Василь збурить його своїми руками.

Не бажала про ніщо інше думати. Їй було з тим добре. Кузинка перейшла на іншу тему.

Люба вступила до вуйка Петра і тети Гени.

Вуйкові чомусь зробилося жаль Люби і розкрив вголос, що думав.

— Не можу зрозуміти, чому за малими виїмками майже всі в родині заховуються так, начеб ти не збиралась виходити заміж!

Люба знала, що батьки її дуже багато родині помагали, але з літами все призабулося, а крім того по війні кожний зубожів.

Тітки та старші кузинки заєдно турбувались нею:

— Алеж Люба не вмє варити!...

Признавала, що слабо на тому визнавалась, воно не займало її досі, але на будуче мала добру волю навчитися усього, чого буде вимагати від неї життя.

Розрадою були слова вуйка Петра, який завжди ставав по її стороні.

— Як їсть і при тому думає, то буде вмєти варити!

Василь розумівся на куховарстві і Люба потішала себе, що у прикрій хвилині стане їй в пригоді своїм знанням.

Усі дискусії завершував спокій мами Люби і такі спокійні мамині очі, коли говорила чи відповідала в колі родини:

— Має час на все... варення... і це зчасом само прийде...

У день приїзду Василя забажала Люба зробити йому несподіванку.

На білу, вишивану, сукенку накинула квітисту, червону хустину з тороками і пустилась дорогою через ліс Василеві назустріч.

Година, у якій приїздив поїзд минула і Люба час від часу приставала й надслухувала чи не туркоче віз.

Була вже далеко за хатами села — церкви прилученої, як у лісі ненадійно пронісся гуркіт грому.

Потішала себе, що буря перейде поза лісом.

Годі було вертатися, зайшла задалеко від хат, а воза тількищо не видно.

Якщо навіть Василь не приїхав, то коні мусять вертатися домів, а на возі старий господар - сусід.

Дерева шуміли щораз дужче. Блискавки за блискавками перебігали небозвід. Не було, де сховатись, бо й хату лісового сторожа вже давно минула.

Бризнули великі краплі дощу, а дедалі пустилася злива.

Люба стояла під розлогим, листястим деревом.

Ліс шумів, ліс змагався з вихром страшної бурі. Дощ заливав усе струмами води. Потворилися нові струмки й дорогою плила вода. Нижче малий потічок наповнився вверх каламутною водою, а з тим набрав сили й розгону. Вода котилась щораз швидше, щораз шумніше.

Люба почувалась під деревом малесенькою порошинкою, яку кожної хвилини може загорнути вода, змести вихор.

Перемокла до нитки, здалась на волю Божу, а уста шепотіли молитву до Небесної Матері.

Буря прошуміла ненадійно, як і з'явилась. Крізь листя дерев ярким усміхом заглянуло сонце. Світили перлами роси, райдугою мінилися стеблинки трави та листя дерев, усміхались крізь сльози квітки. Над лісом дугою вигнулась веселка.

Люба вийшла на дорогу. Квітиста хустина пустила червону барву на сукенку.

Домів вертатись було надто далеко.

Зараз за лісом був двір і попри дорогу мешкали родини робітників.

Увійшла у крайню хату, щоб просушитись. Були самі діти й не боронили, та й на час позичили плаття своєї мами.

Коли сукенка і хустка висохли на яркому сонці, перебралась і рішилась шукати фіри.

Мимохіть насунулось питання у думках.

— Яке буде моє життя?

Завжди уявляла собі якнайкраще, як затишшя і відпочинок по пережитті сирітських років.

Побіч станції стояв віз із кіньми.

Господар оправдувався: — Першим поїздом ніхто не приїхав, а що пустився дощ, то я не хотів їхати. Зараз прийде другий поїзд, краще вже подождати, може панич тепер приїдуть.

Поїзд дійсно невдовзі заїхав на станцію і усміхнений Василь спішив до Люби.

По дорозі пояснила про червоні плями на сукенці.

— Я йшла напроти тебе і мене зловила буря в лісі...

— Чому пускалася у таку дорогу?! Я не міг ніяк скорше виїхати, бо треба було полагодити ще деякі формальності у семінарії.

Його затурбовані очі раз-у-раз блукали по обличчі Люби.

Вдома виправдувалась перед мамою. Мама прийняла виправдання мовчки, але затурбований вираз не сходив з її обличчя.

Люба знала, що мама журиться, щоб не погіршилось здоров'я якраз перед самим шлюбом.

Відчувала мамину журу, але й вірила у силу маминої молитви.

Пригадувалось їй, сказане мамою:

— День-у-день молюся, дитино, за тебе... за твоє здоров'я... за твою добру долю...

Знала, що по шлюбі, кілька місяців, буде змушена перебувати з Василем у Мирка. Тим більше, що Василь сирота, батьки давно не живуть.

Цих кілька місяців, то це була назначена "проба" до часу висвячення, яку кожний жонатий теолог обов'язаний був відбутися.

Старші говорили поміж собою, що причиною так званої "проби" були женячки теологів у невідповідних для майбутнього священика домах чи родинях. В часі "проби" повинні дати своїм співжиттям доказ, що справді надаються на родину священичу.

В дійсності був це — за думками інших — такий делікатний натиск, щоб теологи вибирали радше безженний, ніж жонатий стан.

Митрополит Кир Андрей, у своїй далекоюсяжній інтуїції, передбачував важкі часи для людства, а для священи-

ків особливіше. Родина священника могла бути наражена на важкі життєві переходи.

Люба годилась на все. Приймала свою долю з одвертими раменами. В своєму випадку не могла бути виїмком. А Мирко говорив, що на місці Люби ніде від мами не відходив би.

Час нареченства добігав до кінця. Не могла збагнути свого будучого життя. Деколи тривожила думка: чи зможе зі слабим здоров'ям додержати як слід кроку живій, з широким життєвим розмахом, вдачі Василя? На дні душі не раз осідав сум чи туга за гарними хвилинами ідеальної любови в часі нареченства.

... Чому життя не може бути таким ідеально ніжним у безконечність?

День весілля, на яке запрошена найближча родина і родини сусідських священників, назначено. У хаті почався рух з підготовкою.

Весільні справунки вимагали частих поїздки у Львів.

Люба клала особливішу вагу на вельон. Бажала мати щось оригінально гарного й... останньої моди.

Мирко станув у пригоді і заплатив великі гроші у львівської модельярки.

Як дуже раділа Люба, коли спостерегла, що вельон був уложений на взір завою-хустини жінок сходу — землі Нєбєсної Нєньки. Скромний віночок мірта, перетиканий пучками цвіту помаранчі, опоясував скроні.

Славко не міг дістати паспорту з Німєччини й не приїхав. Був заручений з німкою-протєстанткою, на кільканадцять літ молодшою за нього. На домагання мами згодилась перейти на католицизм. Євген застряг на Чєхословаччині, по повороті з полудневого фронту, й не міг також видістатись.

Вуйко Петро заступав батька при благословєнстві. Дружками були Іванка і Аня. Дружбами теологи.

Кімната на весільне прийняття була прибрана плетеними вінками, з барвінку.

У розлогій стодолі, напередодні шлюбу, плели дівчата зі села вінки. Тоді було безліч зеленого барвінку, тік освічували проблески нафтових ламп. Від подвір'я відчинена навстіж велика брама. Голубє небо з безліччю зір.

З'їздилась родина.

До сповіді з цілого життя поїхала Люба з Василем до Львова, до монастиря ОО. Василян.

Святе Причастя у день шлюбу, в неділю прийняли обоє на тихій Службі Божій при бічному вівтарі Матері Божої, у парохіяльній церкві Мирка.

На Любі дзвонова, кольору маку, з чорним викінченням сукенка, яку сама собі шила.

У пообіддя перед шлюбом, за розпорядком Мирка, відбувалось весілля для цілої парохії. Подвір'я просторе, багато місця до танців. Сільська музика не дармувала. Гудів бас, тужила скрипка. Пари переплітаючись, творили коло і знову розбігались.

Люба снується поміж ними усіма й по саді та й дивується, що її особа стала причиною такого руху на приходстві.

Її кличуть, вбиратись до шлюбу.

— Уважай при вбиранні, не скидай і не поправляй вельону!...

Упімнення досвідчених тіток.

А руки Люби дрижали і вона змушена була безліч разів його поправляти, бо завжди не заложила його як слід. Вбиралася сама, лише час від часу хтось з якоюсь заввагою забігав до її кімнати й вибігав.

Ніхто не помагав їй, а руки мліли...

Начеб сама, виключно сама, кувала собі долю.

У кухні вештався кухар із двора. Мамі до помочі була Орися і багато помічниць зі села.

Сонце клонилось до заходу. Останні промені розсівались поміж деревами саду, заглядали у вікна.

Старий, вагадловий годинник, начеб нічого особливішого в тій хаті не діялось, вистукував своє питоменне "тік... так — тік... так..." Стрілка наближалася до години восьмої.

Перед благословенством усі зібрались в одній кімнаті, аж просунутись важко. а ще й така дивна тиша!

Люба, наче сонна, клякнула з Василем.

... Я не смію плакати! Ні! Ні!

— Хай вас діти Господь Бог благословить і Небесна Мати не опускає зі своєї святої опіки!...

... Мама рішуче задовго пестить і вуйко Петро надто зворушений, бабуся Василя має сльози в очах, я... я мушу видержати!

З усіма по черзі прощатися...

Тихо... тихо, хоч маком сій...

Люба чує усією душею, що як так довше потягнеться, то не видержить цього напняття, вибухне плачем, чи схоче того, чи ні.

Струни внутрішніх переживань готові порватись.

Але.. О Господи! — видержала!

Поміж дерев саду підповзав вже вечір і знимка на кам'яних сходах перед хатою напевно не вдасться!

Сільське весілля закінчено й на подвір'ї тихо. Люди збились побіч брами церкви, побіч дзвіниці.

Від хвіртки саду приходства аж до дверей церкви церковне братство, з білими засвіченими свічками, стоїть у два ряди. Люба йде поміж рядами горючих, білих свічок.

Якось так дивно у неї на душі, і не соромиться, ні не дивується:

... Чому вони так уложились?

У притворі, у світлих фелонах, ждуть вуйко Юліян і інші священики.

Шлюб її всупереч звичаєві інтелігентів, відбувається у короні. Це нагадує їй звичай зі села рідних, гірських узбіч, про який усю молодість Люба мріяла.

— Якщо буду колись виходити заміж, то шлюб беру тільки у короні на голові.

Це на той час виглядало екстраваганцією і не одні здвигали раменами на таке, але Люба свого діпняла.

По шлюбі молилась перед євхаристійним Ісусом, блага за благословенство Боже та ласку гарно виховати дітей.

Темно вже було, коли вертались із церкви.

У дверях старенького приходства зустріли молодят мама, Мирко та вся родина й гості. У чашках вино іскрилось та й торт у виді хліба зі сіллю чекав на них.

Їй здалось, що прорвалась гребля. Усі радісні, веселі. Багато побажань щастя, добра на новій дорозі життя.

Люба спокійна. Жила хвилиною й не думала про ніщо. Долю свою віддала в руки Господа й Небесної Матері.

Побіч неї Василь, з яким не розлучиться ніколи. Василь, якому безмірно довіряла і любила.

Вечеря така довга-довга. Промови переплетені дотепами. Данко сипав ними, наче з рукава, і всі сердечно сміялись.

Вікна відчинені в сад і легіт ворушив білими занавісками.

Люба почувалась засоромлена, бо її місце за столом було пунктом обсерваційним, а крім того турбувала чашка вина біля її накриття, яку треба було бодай покушати.

Ледве торкнулась її устами, тож і повна залишилась на столі.

По вечері упорядковано столи і тоді почались танці при фортепіяні.

Дружки і панни, по черзі, перетанцьовували у вельоні Люби, коли вона по півночі переодягнулась у візитову, темнозелену сукенку.

Забава тривала до ранку.

Чужі гості-сусіди, над ранком, пороз'їздились. Залишилась родина і снідання влаштовано під грушею у саді, у веселому, піднесеному настрої.

Дарма, що ніхто зовсім не спав.

А Любі тужно. Вона так радо поїхала б з Василем де-небудь, щоб лише поїхати.

Нагадувались узбіччя, заліснені гори, простір, і приходила свідомість, що тільки там почувалася б найкраще.

Враз із Василем ступила на нову дорогу життя і, хоч ця дорога закрита була перед ними серпанком, — Люба у своїй уяві бачила на ній найкращі хвилини переживань, такі, як у своєму дитинстві.

Далекий, широкий простір манив райдугою.

14. X. 1957 р. — 19. VIII. 1961 р.

